

Kokemäenjoen maatalousalueiden luonnonvaraselvitys

ERNIE-projekti 1999-2002
(European Rivers Network- Integrated Environments)

Yli-Viikari, A., Pietilä, K., Hietala-Koivu, R.,
Lehtonen, H., Pirkkamaa, J., Vehmasto, E.,
Voutilainen, P., Vuorio, H.

MTT:n selvityksiä 6,
143 s.,4 liitettä

Kokemäenjoen maatalousalueiden luonnonvaraselvitys

**ERNIE-projekti 1999-2002
(European Rivers Network- Integrated Environments)**

Yli-Viikari, A., Pietilä, K., Hietala-Koivu, R., Lehtonen, H.,
Pirkkamaa, J., Vehmasto, E., Voutilainen, P., Vuorio, H.

ISBN 951-729-668-1 (Verkkajulkaisu)

ISSN 1458-5103 (Verkkajulkaisu)

www.mtt.fi/mts

Copyright

MTT

Yli-Viikari, A., Pietilä, K., Hietala-Koivu, R., Lehtonen, H.,
Pirkkamaa, J., Vehmasto, E., Voutilainen, P., Vuorio, H.

Julkaisija ja kustantaja

MTT, 31600 Jokioinen

Julkaisuvuosi

2002

Kannen kuvat

Oiva Hakala, Timo Yli-Viikari, Jukka Tuori

Yrjö Tuunanen/MTT:n arkisto

Kuvan käsittely

Oiva Hakala

Kokemäenjoen maatalousalueiden luonnonvaraselvitys

Yli-Viikari, Anja ¹⁾, Pietilä, Kirsti ¹⁾, Hietala-Koivu, Reija ¹⁾, Lehtonen, Heikki ²⁾, Pirkkamaa, Juha ³⁾, Vehmasto, Elina ³⁾, Voutilainen, Pasi, ⁴⁾ Vuorio, H ¹⁾

¹⁾Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Ympäristötutkimus, 31600 Jokioinen, anja.yli-viikari@mtt.fi

²⁾Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, heikki.lehtonen@mtt.fi

³⁾Agropolis Oy, 31600 Jokioinen, juha.pirkkamaa@agropolis.fi⁴⁾YTL Kehityspalvelu Oy, Agropolis-Tiedepuisto, 31600 Jokioinen, pasi.voutilainen@kehityspalvelu.com

Tiivistelmä

Tämä julkaisu on osa ERNIE –projektia (European Rivers Network – Integrated Environments 1998-2002), jossa tavoitteena on kehittää työkaluja ympäristön huomioon ottavan elinkeinotoiminnan käyttöön. Tässä julkaisussa kehitettiin mallia luonnonvarojen kestävästä käytöstä arvioimiseen ja kuvaamiseen alueellisella tasolla.

Luonnonvarateema on Suomessa ollut melko vähäisesti esillä. Muissa maissa luonnonvarojen hallinta (Natural Resource Management NRM) muodostaa kokonaisvaltaisen suunnittelu- ja tutkimusalan, jossa keskeistä on tasapainoilu ihmisen luoman talouden ja luonnontalouden tarpeiden välillä. Tässä selvityksessä luonnonvarojen kestävästä käytöstä tarkastellaan Kokemäenjoen vesistön valuma-alueella. Teeman käsittely rajattiin maatalouteen ja siihen läheisesti liittyvään yrittäjyyteen. Selvitys koottiin yhteistyössä MTT:n, Agropolis Oy:n ja alueellisten toimijoiden välillä.

Raportin alussa luodaan yleiskatsaus alueeseen ja sen maatalouteen liittyvien luonnonvarojen käyttöön. Syvemmälle aihealueen tarkasteluun johdattaa MTT:n Taloustutkimuksen tekemä selvitys alueen maataloustuotannon tulevaisuuden näkymistä. Agropolis Oy selvitti puolestaan maaseutuyrittäjyyden tilaa ja kehittämisenäkymiä haastattelemalla kuntien elinkeinoasiamiehiä ja yrittäjiä. Raportin yhteenvedossa laajaa aihealuetta käsittelevät tietoaineistot kootaan yhteen ja luonnonvarateemaa tarkastellaan kootusti: 1) maatalouden, 2) elintarviketalouden 3) maaseutuyrittäjyyden ja 4) maaseudun inhimillisen resurssien kehittämisen näkökulmasta.

Luonnonvarateema avasi mielenkiintoisia uusia näkymiä maaseudun kehittämiseen. Menetelmää alueellisten luonnonvaraselvitysten tekemiseen tulee kuitenkin edelleen kehittää ja selkeyttää. Myös luonnonvarojen käyttöön liittyvien tietoaineistojen saatavuudessa ja yhteensovitettavuudessa todettiin nykyisellään olevan puutteita.

Avainsanat: Uusiutuvat luonnonvarat, kestävä kehitys, maaseudun suunnittelu, indikaattorit ympäristö, yrittäjyys

Esipuhe

Kokemäenjoen vesistön valuma-alue on ERNIE-projektissa mukana yhtenä viidessä EU-maassa sijaitsevasta seitsämästä jokialueesta. Projekti on tarjonnut tilaisuuden soveltaa tutkimuksen uusimpia tuloksia ja toisaalta kehittää projektialueen eri toimijaryhmien yhteistyötä. Pää tavoitteena projektilla on ollut juuri uusien työkalujen ja toimintamallien luominen ympäristön huomioon ottavan elinkeinotoimintaan. Luonnonvaranäkökulmasta nämä tavoitteet linkittyvät tiiviisti toisiinsa.

Tällä luonnonvaraselvityksellä pyritään luomaan maakunnalliset rajat ylittävää yhteistä visiota luonnonvarojen käytön kehittämiseen. Ekologiset, taloudelliset ja sosiaaliset kestävyuden näkökulmat pyritään tuomaan mukaan tarkasteluun tasavertaisina.

Selvityksen laatimisessa ovat olleet mukana seuraavat henkilöt. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksesta vanhempi tutkija Anja Yli-Viikari, vanhempi tutkija Reija Hietala-Koivu, maatalousharjoittelija Kirsti Pietilä, suunnittelija Janne Lehto, harjoittelija, valt.yo Heli Vuorio ja vanhempi tutkija Heikki Lehtonen. YTL-Kehityspalvelu Oy:stä on mukana ollut ympäristöasiantuntija Pasi Voutilainen sekä maaseudun ja elintarviketalouden kehitysyhtiö Agropolis Oy:stä toimialapäällikkö Juha Pirkkamaa ja projektisuunnittelija Elina Vehmasto.

Projektiryhmän laatima raporttiluonnos on käsitelty Jokioisilla 10.9.2001 järjestetyssä seminaarissa. Kiitämme kommenttipuheenvuoron esittäneitä Kokemäenjoen alueen vaikuttajia: seutusunnittelujohtaja Pertti Fagerlund (Pirkanmaan liitto), toiminnanjohtaja Pekka Pastila (MTK Etelä-Häme), limnologi Pirkko Valpasvuo-Jaatinen (Lounais-Suomen ympäristökeskus), kyläasiamies Eija Kannisto (Satakuntaliitto) sekä yrittäjä Tauno Suominen (Kanniston kotieläintila, Alastaro).

Kiitämme lämpimästi myös ERNIE-projektin rahoittajia: Euroopan Unionin Recite II-ohjelmaa sekä Pirkanmaan, Hämeen, Varsinais-Suomen ja Satakunnan liittoa. Raportti julkaistaan Internetissä osoitteessa <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts6.pdf>

Toivomme tämän julkaisun herättävän keskustelua ja edistävän ympäristönhoitoa ja yrittäjyyttä Kokemäenjoen alueella.

Jokioisilla 31.01. 2002

Juha Pirkkamaa

Sisällysluettelo

1	ERNIE-projektin kautta jokialueiden väliseen yhteistyöhön	7
1.1	Projektin yleisesittely	7
1.2	Luonnonvaraselvityksen laatiminen Kokemäenjoen maatalousalueille	9
2	Maatalousalueiden luonnonvarat ja niiden kestävä käyttö - katsaus aihealueen teoriaan	10
2.1	Luonnonpääoma	12
2.2	Taloudellinen ja materiaallinen pääoma	13
2.3	Sosiaalinen ja inhimillinen pääoma	13
2.4	Maaseudun muuttuva toimintaympäristö	14
3	Projektialueen ja sen kehittämistavoitteiden esittely	16
3.1	Kokemäenjoen vesistö ja sen moninaiskäyttö	16
3.2	Aluerakenne	18
3.3	Asuminen Kokemäenjoen alueella	19
3.4	Alueen taloudellinen elinvoimaisuus	21
3.5	Maaseudun kehittämisen välineet ja puitteet	25
4	Luonnonvarojen käytön nykytila	28
4.1	Ekologinen kehitys	28
4.1.1	Luonnonvarojen käyttö tuotannossa ja kulutuksessa	28
4.1.2	Maatalousympäristön tila	33
4.2	Taloudellinen kehitys	48
4.2.1	Alkutuotannon kehitys	49
4.2.2	Maaseudun yrittäjyys	56
4.2.3	Luonnonvarojen jatkojalostus	58
4.3	Sosiaalinen kehitys	61
4.3.1	Yhteistyö sosiaalisen pääoman kasvattajana	62
4.3.2	Alueen organisaatiot kehityksen voimavarana	64
4.3.3	Maaseutukulttuuri ja alueellinen identiteetti	68
4.3.4	Kohti sosiaalisen kehityksen indikaattoreita?	70
5	Maataloustuotannon muutosnäkymät Kokemäenjoen alueella	71
5.1	Johdanto	71
5.2	Politiikkaskenaariot	72
5.3	Arviointimenetelmä	74

5.4	Aineisto	75
5.5	Tulokset.....	76
5.5.1	Kotieläintuotanto	76
5.5.2	Pellonkäyttö	80
5.5.3	Maataloustulo	86
5.6	Johtopäätöksiä.....	88
6	Maaseutuyrittäjyyden kehittäminen	90
6.1	Taustaa maaseutuyrittäjyyden kehittämiseksi	90
6.2	Maaseudun hanke- ja yrittäjyyskarttoitus	102
6.3	Työvälineiden kehittäminen maaseutuyritysten ympäristöhallintaan	125
7	Yhteenveto ja esitykset jatkotoimenpiteistä.....	127
7.1	Luonnonvaraesityksen laatiminen.....	127
7.2	Maatalous -maaseudun peruselinkeino	131
7.3	Luonnonvarojen jatkojalostus	133
7.4	Maaseutuyrittäjyyden kehittäminen	135
7.5	Ihmisissä, osaamisessa ja yhteistyössä on maaseudun voima.....	137
8	Kirjallisuus	140
9	LIITTEET.....	145

1 ERNIE-projektin kautta jokialueiden väliseen yhteistyöhön

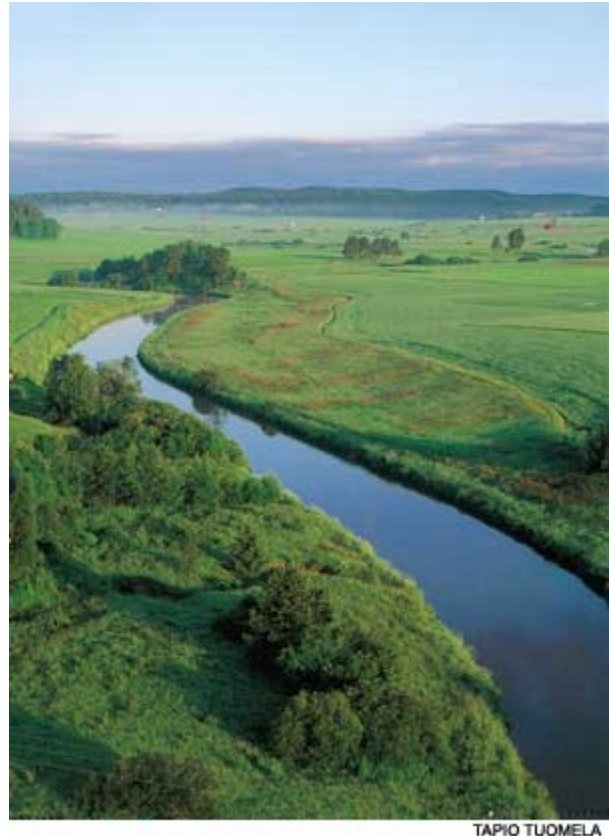
1.1 Projektin yleisesittely

Kokemäenjoki on tärkeä osa alueensa identiteettiä, luontoa ja maisemaa. Se yhdistää myös laajempaa aluetta läntistä Suomea, sillä joen latvavesistöt ulottuvat pohjoisessa aina Keuruulle ja Ähtäriin sekä etelässä Riihimäelle asti. Alueellisessa kehittämisessä jokivesistöt ovat viime vuosikymmeninä jääneet vähälle huomiolle, sillä niillä ei enää ole samanlaista taloudellista merkitystä kuin aiemmin. Omia uriaan kulkevat vesistöt eivät myöskään suostu noudattamaan hallinnollisia rajoja, joissa kehittämishankkeet usein tapahtuvat. Jokivesistöihin ja niiden ympäristöön liittyy kuitenkin monia mahdollisuuksia, jotka voivat tukea alueensa asukkaiden viihtyvyyttä, virkistäytymistä ja toimeentuloa.

Vuonna 1997 aloitettiin yhteiseurooppalaisen projektin valmistelu, jossa jokialueiden kehittäminen nostettiin yhteisen huomion kohteeksi. Monien vaiheiden jälkeen voitiin vihdoinkin vuonna 2000 käynnistää **ERNIE** *European Rivers Network - Integrated Environments*.

Viiden eurooppalaisen maan yhteinen projekti on EU:n RECITE II-ohjelman rahoittama aluekehityshanke. Suomesta tässä hankkeessa on mukana Kokemäenjoki valuma-alueineen.

Projektin päätavoitteena on jokialueiden monipuolinen kehittäminen. Suomen tehtäväalueeksi määriteltiin jokialueiden ympäristönhoito. Tavoitteena on luoda työkaluja ja toimintamalleja ympäristön huomioon ottavan elinkeinotoiminnan kehittämiseen, parantaa Kokemäenjoen vesistön ja sitä kautta myös Itämeren tilaa ja kehittää maatalouden kestävään kehityksen arviointimenetelmiä ja luoda uusia tapoja toimintamallien välittämiseen.

TAPIO TUOMELA

Projektin kansainvälisestä työnjaosta sovittiin oheisen taulukon mukaisesti.

ERNIE:n osapuolet	Tehtäväalue	Jokivesistö
1. Scottish Enterprise & Borders, Skotlanti	Projektin koordinointi, jokialueen suunnittelu	Tweed
2. Omagh District Council, Pohjois-Irlanti	Paikallisyhteisön osallistuminen	Foyle
3. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Suomi	Ympäristönhoito	Kokemäenjoki
4. Kalix River Co-operative, Ruotsi	Markkinointi	Kalix
5. Kalmar County Administration, Ruotsi	Veden laatu	Emå
6. Principado de Asturias, Espanja	Turismi	Sella
7. Association de la Sevre Nantaise, Ranska	Imago ja identiteetti	Sèvre Nantaise

Suomalaiseen projektialueeseen eli Kokemäenjoen valuma-alueeseen kuuluvat maakunnista Satakunta (lukuun ottamatta Raumaa, Luviaa, Köyliötä ja Säkylää), Pirkanmaa, Kanta-Häme (lukuun ottamatta Riihimäkeä) ja Varsinais-Suomesta Loimaan seutukunta. Näin laaja projektialue on varsin haasteellinen hallittava, mutta samalla se luo mahdollisuuksia alueiden väliseen yhteistyöhön, vuorovaikutukseen ja tiedonvaihtoon.

Projektia hallinnoi Suomessa Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus (MTT) yhdessä maaseudun ja elintarviketalouden kehittämissyhtiö Agropolis Oy:n kanssa. Keskeisimmät projektialueen aluekehityksestä, elinkeinotoiminnasta ja ympäristönsuojelusta vastaavat toimijat on koottu mukaan hanketta ohjaavaan Aluetyöryhmään.

Kansallisesta rahoituksesta projektissa vastaavat MTT, maakuntaliitot, Agropolis Oy sekä Jokioisten ja Humppilan kunnat. Viisi hankkeessa mukana olevaa luontoyrittämisen alalla toimivaa pilottiyritystä osallistuu niinkään hankkeen rahoitukseen omalla toiminnallaan.

1.2 Luonnonvaraselvityksen laatiminen Kokemäenjoen maatalousalueille

ERNIE-hankkeessa huomion kohteena on siis maaseutuyrittäjyys ja ympäristö, jota lähestytään useampien osahankkeiden kautta. Valitsimme *luonnonvarat* tarkastelun keskeiseksi teemaksi, sillä tästä näkökulmasta yrittäjyyden ja ympäristön kehittämistavoitteet

linkittyvät tiiviisti toisiinsa.

Luonnonvarastrategian tavoitteena on luoda osaltaan työkaluja ja toimintamalleja ympäristön huomioivan elinkeinotoiminnan käyttöön sekä nostaa maaseudun uusiutuvien luonnonvarojen arvostusta.

Luonnonvarastrategian pyrkii luomaan maakunnalliset rajat ylittävää yhteistä visiota luonnonvarojen käytön kehittämiseen. Ekologiset, taloudelliset ja sosiaaliset kestävyuden näkökulmat pyritään tuomaan mukaan tarkasteluun tasavertaisina.

Asiakirja ei ole hallinnollisesti sitova, vaan ennemminkin se tuo esille ja käyttöön tutkimuksen, alueellisten viranomaisten ja yritysten yhteistyönä uusia näkökulmia ja tuoreita mahdollisuuksia maaseutuyrittäjyyden kehittämiseen ja ympäristön hyödyntämiseen positiivisena voimavarana.

Julkaisun sisältö

Raportti etenee siten, että luvussa 2 esitellään luonnonvarojen kestävä käytön teema ja tarkastellaan kestävä käytön tavoitteita yleisellä tasolla. Seuraavassa luvussa siirrytään Kokemäenjoen valuma-alueelle ja luodaan yleissilmäys alueeseen ja sen kehittämistavoitteisiin. Erityisesti tarkastellen maaseudun kehitysnäkymiä. Luvussa 4 kerrotaan lähemmin maatalousalueiden luonnonvarojen käytöstä ekologisten, taloudellisten ja sosiaalisten indikaattorien valossa ja luvussa 5 maataloustuotannon tulevaisuuden kehitysnäkymistä. Luvussa 6 siirrytään käsittelemään maaseutuyrittäjyyden kehittämistä. Yritystoiminnan monipuolistamiseen ja laajentamiseen liittyviä mahdollisuuksia on kartoitettu projektissa kuntien elinkeinoasiamiehille suunnatun kyselyn sekä yrittäjien haastattelujen avulla. Projektissa kehitettiin myös työvälineitä maaseutuyrityksille ympäristöasioiden hallintaan. Tämä tietopaketti on kokonaisuudessaan esitelty alueen viranomaisille ja yrittäjille seminaarissa, joka pidettiin Jokioisilla 10.9.2001. Seminaarissa keskusteltiin oheisista tuloksista sekä haettiin suuntaviivoja alueen luonnonvarojen käytön kehittämiseen jatkossa. Viimeinen luku esittelee näitä yhdessä koottuja päätelmiä.

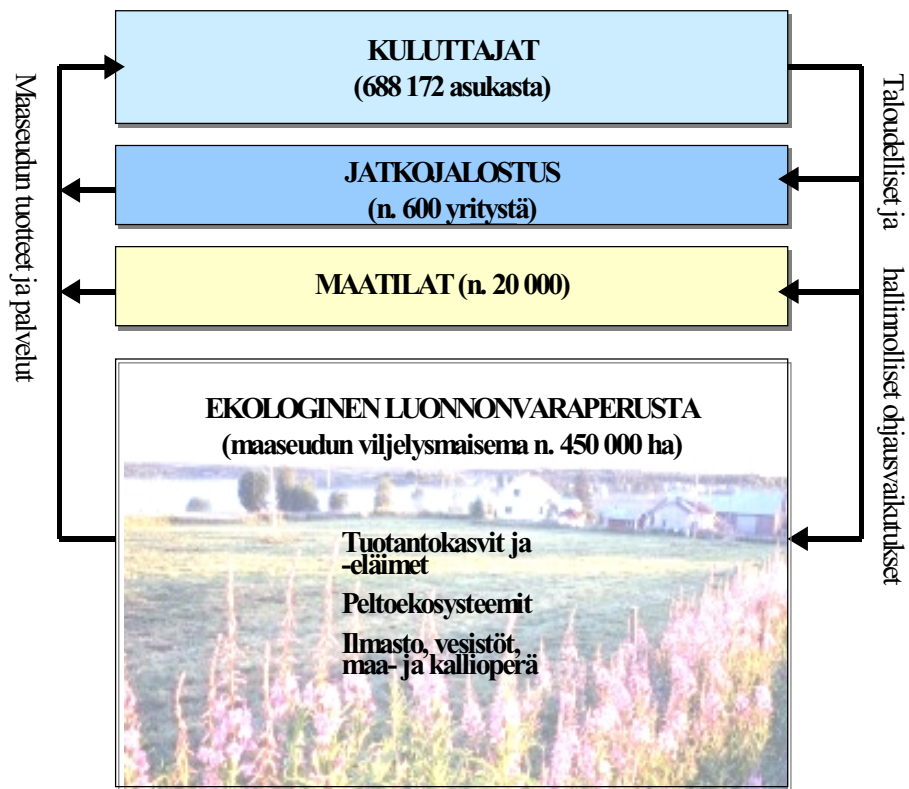
2 Maatalousalueiden luonnonvarat ja niiden kestävä käyttö - katsaus aihealueen teoriaan

Anja Yli-Viikari

Valtioneuvoston *Kestävän kehityksen ohjelmassa* todetaan, että maaseudun elinkeinotoiminnan tulee perustua luonnon ja luonnonvarojen kestävä käytön menetelmiin (YM 1999). Kestävyys on termi, jota on käytetty laajalti, mutta mitä ”luonnonvarat” ja niiden ”kestävä käyttö” tarkoittaa käytännön tasolla? Tämän projektin tavoitteena on kehittää seurantamenetelmiä, joiden avulla voidaan tuottaa tietoa kestävyden tilasta ja muutoksista. Tiedon pohjalta voidaan ottaa kantaa luonnonvarojen käytön kehittämisen tavoitteisiin ja painopisteisiin sekä tarkastella myös sitä, ovatko asetetut tavoitteet toteutuneet.

Maaseudun uusiutuvia luonnonvaroja ovat maa- ja metsätalousalueet sekä kala-, riista- ja porokannat. Tässä projektissa tarkastelun kohteena ovat nimenomaan maatalousalueiden luonnonvarat. Ekologisia luonnonvaroja, joihin maataloustuotannon harjoittaminen perustuu ja joita viljelijä päivittäisessä työssään käsittelee, ovat *peltoekosysteemit ja niiden toiminta*. Paikallinen ilmasto, maaperä ja vesistöt luovat puolestaan tuotannon harjoittamiselle ulkoiset puitteet. Myös ilmastollisiin olosuhteisiin *sopeutuneet tuotantokasvit ja -eläimet sekä niiden geneettinen perimä* ovat tuotannon tärkeitä kulmakiviä. Tästä kokonaisuudesta muodostuu *maaseudun viljelysmaisema*.

Pelkästään ekologisen luonnonvaraperustan tarkastelu ei kuitenkaan riitä, sillä maaseutuluonnossa tapahtuvat muutokset ovat suurelta osin riippuvaisia taloudellisista ja sosiaalisen ympäristön tekijöistä. Siksi olemme rajanneet tarkasteltavan kokonaisuuden allaolevan kuvan 1 mukaisesti.

Kuva 1. Luonnonvarojen hyödyntämiseen liittyvä kokonaisuus ERNIE-projektin kohdelalueella. Taustakuva: Tapio Tuomela, MTT:n kuva-arkisto.

Kestävä kehitys on YK:n Rio de Janeiron konferenssissa vuonna 1992 esitelty periaate. Olennaista siinä on asioiden tarkastelu pidemmällä aikavälillä; luonnonvarat ja ympäristö pyritään turvaamaan myös tulevien sukupolvien hyvinvointia ajatellen.

Yhteiskunnan kehityksen kuvaaminen ja sen kestävyuden arvioiminen on kuitenkin vaikea tehtävä asian laajuuden ja monitahoisuuden vuoksi. Eräs tapa tarkastella asiaa on englantilaisen taloustieteilijän David Pearcen esittämä. Hänen mukaansa asiaa voidaan lähestyä tarkastelemalla yhteiskunnallisten varantojen säilymistä. Varantoja, joihin hyvinvointimme tuottaminen perustuu, ovat 1) luonnonpääoma, 2) taloudellinen ja materiaallinen pääoma sekä 3) sosiaalinen ja inhimillinen pääoma.

Tällöin voidaan ajatella, että kehitys on kestävä, jos pääoma osataan säilyttää ja käyttää ainoastaan sen tuottoa. Pääoman lajit ovat luonteeltaan varsin erilaisia ja niiden säilyttämisessä nousee esille erilaisia vaatimuksia, joita seuraavassa tarkastellaan maaseudun ja luonnonvarojen käytön näkökulmasta.

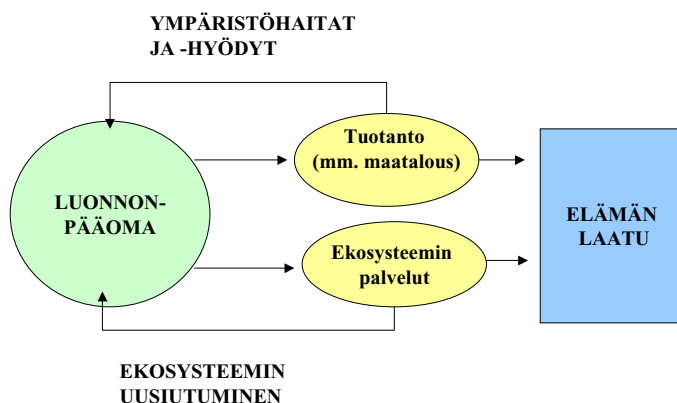
2.1 Luonnonpääoma

Ekologisen kestävyuden peruslähtökohtana on se, että luonnonvaroja osataan hyödyntää niiden uusiutumisen mukaista vauhtia, eikä ympäristön kykyä vastaanottaa tuotannosta aiheutuvia päästöjä ylikuormiteta. Metsätaloudessa on helppo nähdä, että puuta voidaan kestäväällä tavalla korjata puuston vuotuisen kasvun verran. Maataloustuotannossa tilanne on paljon monimutkaisempi, sillä tuotannon aikaansaamisessa käytetään runsaasti maatalan ulkopuolelta tuotuja tuotantopanoksia.

Luonnonvarojen ekotehokas käyttö

Ekotehokkuuden tavoitteiden mukaisesti tuotantoa tulisi kehittää niin, että sama tuotanto saataisiin aikaan vähemmällä luonnonvarojen käytöllä, jolloin myös ympäristön kuormitus vähenee ketjun loppupäässä. Myös uusiutuvien resurssien kuten karjanlannan, biologisen typensidonnan, bioenergian tai puun käyttöä rakennusmateriaalina on pyrittävä lisäämään.

Luonnonvaroja käytettäessä ja kulutettaessa aiheutuu aina myös ympäristön kuormitusta jätteiden ja päästöjen muodossa. Ekosysteemi pystyy hajottamaan ja kierrättämään näistä osan, kunhan sen käsittelykykyä ei ylikuormiteta. Esimerkiksi vesistöjen rehevöityminen tai ilmaston lämpeneminen ovat ilmiöitä, joissa ekosysteemin omat säätelymahdollisuudet ovat mitä ilmeisemmin ylittyneet.

Kuva 2. Maatalous jalostaa luonnonpääomaa ihmiselle käyttökelpoiseen muotoon inhimillisen hyvinvoinnin rakennusaineiksi. Tuotanto on ekologisesti kestäväällä pohjalla, jos ekosysteemi samalla pysyy toimintakykyisenä. Alkuperäinen kuvio: Collados, C. & Duane, T.P. 1999.

Luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen

Toinen keskeinen näkökohta luonnonpääoman ylläpitämisessä on luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen. Tuotannon tehokkuuden lisääntyessä monimuotoisuus pyrkii yleensä vähenemään; viljely keskittyy muutamii geneettisesti parhaimpiin lajikkeisiin ja viljelysmaisema yksipuolistuu tuotannon tehostumisen myötä. Monimuotoisuuden säilyttäminen on kuitenkin pitkällä aikavälillä välttämätöntä tuotannon jatkuvuudelle, sillä tulevaisuuden muuttuvissa olosuhteissa viljelykasveilta ja -eläimiltä saatetaan edellyttää kokonaan toisenlaisia ominaisuuksia kuin nykyisten tuotantomenetelmien ja kulutustarpeiden aikana. Tuotantomaiseman monimuotoisuuden ylläpitäminen on tarpeen myös ekosysteemin toimintojen ja uusiutumisen kannalta. Ns. ekologisista palveluista, joita peltoekosysteemi tuottaa, ovat mm. ravinteiden kierrättäminen, maaperän rakenteen ylläpitäminen ja kosteusolosuhteiden säätely. Peltoekosysteemin kasveilla ja eläimillä saattaa näiden toimintojen kannalta olla keskeinen rooli.

2.2 Taloudellinen ja materiaallinen pääoma

Myös taloudellinen näkökulma on keskeinen luonnonvarojen käyttöä suunniteltaessa. Kestävän hyvinvoinnin juuret ovat maaseudullakin toimivissa alueellisissa rakenteissa ja taloudellisesti terveellä pohjalla olevassa yritystoiminnassa. Luonnonvarojen käyttöönotto, jalostaminen ja välitys kulutukseen tapahtuu pääsääntöisesti yritystalouden eri toimintamuotojen kautta. Jotta tämä yritystoiminta olisi jatkuvaa, sen on oltava taloudellisesti kannattavaa.

Tuotannon vapaata kilpailua ollaan lisäämässä myös elintarviketuotannossa kansainvälisten rajoitusten purkamisen myötä. Taloudellisen kilpailutilanteen kiristytessä tuotantorakenteessa tapahtuu alueellisia muutoksia. Heikosti kannattavilla alueilla tuotannon taloudellinen pääoma vähenee, mikä vähitellen näkyy yritysten kykyä investoida ja uudistaa toimintaansa muuttuvien markkinoiden myötä. Yritystoiminta ja tuotanto valuu vähitellen parhaimmin kannattaville alueille. Suomalaisen maataloustuotannon kilpailukykyä ja taloudellista elinvoimaisuutta on haluttu parantaa maataloustukien avulla. Tukijärjestelmän kautta halutaan myös turvata maataloustuotantoon liittyvien arvojen kuten tuotteiden laatu ja ympäristön säilyminen.

2.3 Sosiaalinen ja inhimillinen pääoma

Luonnonpääoman ja taloudellisen pääoman ohella maaseudun kehittämisessä tarvitaan myös ihmisiin ja heidän osaamiseensa liittyviä voimavaroja. Ns. sosiaalista pääomaa on ihmisten kyky toimia yhdessä ja löytää ratkaisuja ongelmiinsa. Verkostoja, joissa ongelmia työstetään, on niin kylätason toiminnassa kuin eri organisaatioiden (hallinnon, tutkimuksen, neuvonnan ja paikallisyhteisöjen) välillä. Kanssakäyminen on palkitsevaa ja uutta sosiaalista pääomaa muodostuu silloin, kun osapuolten välillä vallitsee luottamus; tiedonkulku on tehokasta ja yhteistyöllä on selkeät pelisäännöt. Kokemukset onnistuneesta yhteistyöstä rakentavat siis pohjaa uusille yhteistyöhankkeille.

Inhimilliset tekijät jäävät luonnonvarojen käyttöä ja maaseudun kehitystä suunniteltaessa helposti taka-alalla. Sosiaalisen pääoman merkitys on kuitenkin selkeästi nähtävissä mm. alueellisessa kehityksessä. Alueet, jolla on taustanaan vahva paikallinen toimintakulttuuri ja selkeä yhteisöllinen identiteetti, ja jotka ovat osanneet näitä voimavaroja hyödyntää, menestyvät.

Inhimillistä pääomaa ovat puolestaan ihmisten tiedot, taidot ja arvot, joiden varassa maaseudun kehittämisen ja ympäristön käytön ratkaisuja tehdään. Elämme tietoyhteiskunnassa, jossa koulutukseen panostetaan voimakkaasti ja teknologiset mahdollisuudet tiedon välittämiseen tehostuvat jatkuvasti Uuden tiedon lisääntyessä saatamme kuitenkin kadottaa myös vanhaa tietoa. Kokemuksen kautta muodostettu paikallinen tieto on myös arvokasta pääomaa luonnonvarojen kestävää käyttöä suunniteltaessa.

Inhimillisen ja sosiaalisen pääoman käyttöönotto näyttäisi jatkossa olevan yksi maaseudun keskeisistä haasteista. Maaseudun niukkojen ja hajallaan olevien voimavarojen yhdistämiseksi ollaan useilla aloilla hakemassa voimaa verkostoitumisesta. Esimerkiksi tietyn alan yrittäjät voivat keskinäisissä verkostoissaan jalostaa ideoitaan menestystekijöiksi. Perusongelmat, joita yrittäjät kohtaavat, ovat kuitenkin kaikilla pitkälti samoja. Myös alueen koulutus- ja tutkimustoimintaa voitaisiin valjastaa nykyistä tehokkaammin alueellisen osaamisen voimavaroiksi.

2.4 Maaseudun muuttuva toimintaympäristö

Kun aikaisempina vuosikymmeninä maaseudun kehittäminen on ollut pitkälti ylhäältä päin tapahtuvaa työtä nyt ollaan siirtymässä enemmän kylien ja yrittäjien tasolla tapahtuvaan työhön. Samalla on alettu tiedostaa maaseudun koostuvan erilaisten kylien maaseudusta, joilla kaikilla voi olla omat tiensä menestymiseen. On pystyttävä tunnistamaan alueen omat resurssit ja suuntaamaan kehittämissuunnitelmat näille luontaisille kasvualueille.

Yhtä tärkeää kuin tunnistaa ja ottaa käyttöön alueen omat voimavarat on seurata ulkoisen toimintaympäristön muutoksia. Yhteiskunnassamme muutos on jatkuvaa ja sen edessä alueiden, niiden yhteisöjen ja talousyksiköiden sopeutumiskyky näyttää olevan yksi avaintekijöistä maaseudun selviytymisessä. Keskeisiä maaseudun tulevaisuuden mahdollisuuksiin vaikuttavia ulkoisen toimintaympäristön tekijöitä ovat mm. kuluttajien arvot ja kysynnän muutokset, poliittinen päätöksenteko sekä teknologiset muutokset (kuva 3).

Tuotteiden kysyntään vaikuttavat ennen muuta kuluttajien muuttuvat tarpeet ja arvomaailma. Ympäristötietoisuuden lisääntyminen, elintarvikkeiden turvallisuus- ja terveellisyysnäkökohdat sekä kaupunkilaisten tarve virkistytymiseen ja vastapainon hakemiseen omalle elämäntavalleen ovat trendejä, jotka jatkossa saattavat avata uusia mahdollisuuksia maaseututuotteiden markkinointiin.

Myös yhteiskunnallinen toimintaympäristö on monimutkaistunut. Maaseudun toimintoihin vaikuttaa paitsi alueellisessa ja kansallisessa hallinnossa tapahtuva poliittinen päätöksenteko, myös kansainvälisellä tasolla tehtävät päätökset.

Myös teknologian kehitys luo maaseudun luonnonvarojen käyttöön jatkuvasti uusia näkymiä. Historiasta on nähtävissä esimerkiksi ne laajat yhteiskunnalliset vaikutukset, joita voin valmistustekniikan kehittyminen aikanaan toi mukanaan. Teknologian uudet ratkaisut saattavat tänäkin päivänä johtaa kokonaan uusien toiminnanalojen syntymiseen, kuten esimerkiksi uusiutuvien materiaalien käytön ja bioenergian alalla saattaa olla jo näköpiirissä. Uusi teknologia tai muu innovaatio luo itseään vahvistavan prosessin, jossa tieto toimintatavasta leviää jokaisen uuden käyttöönottajän myötä ja luo ympärilleen uutta toimintaa. Teknologia saattaa tuoda mukanaan kuitenkin myös uusia riskejä ja johtaa yksipuolisiin ja helposti vaurioituviin tuotannollisiin rakenteisiin.

Kuva 3. Maaseudun omia, sisäisiä resursseja ovat luonnonvarat, taloudellisen pääoman muodot ja ihmisten henkiset voimavarat. Muuttuvissa ulkoisissa olosuhteissa maaseutu joutuu jatkuvasti sopeuttamaan toimintojaan ja tasapainoilemaan erilaisten tavoitteidensa välillä. Alueiden ja niiden yhteisöjen sopeutumiskyky on yksi maaseudun selviytymisen avaintekijöistä.

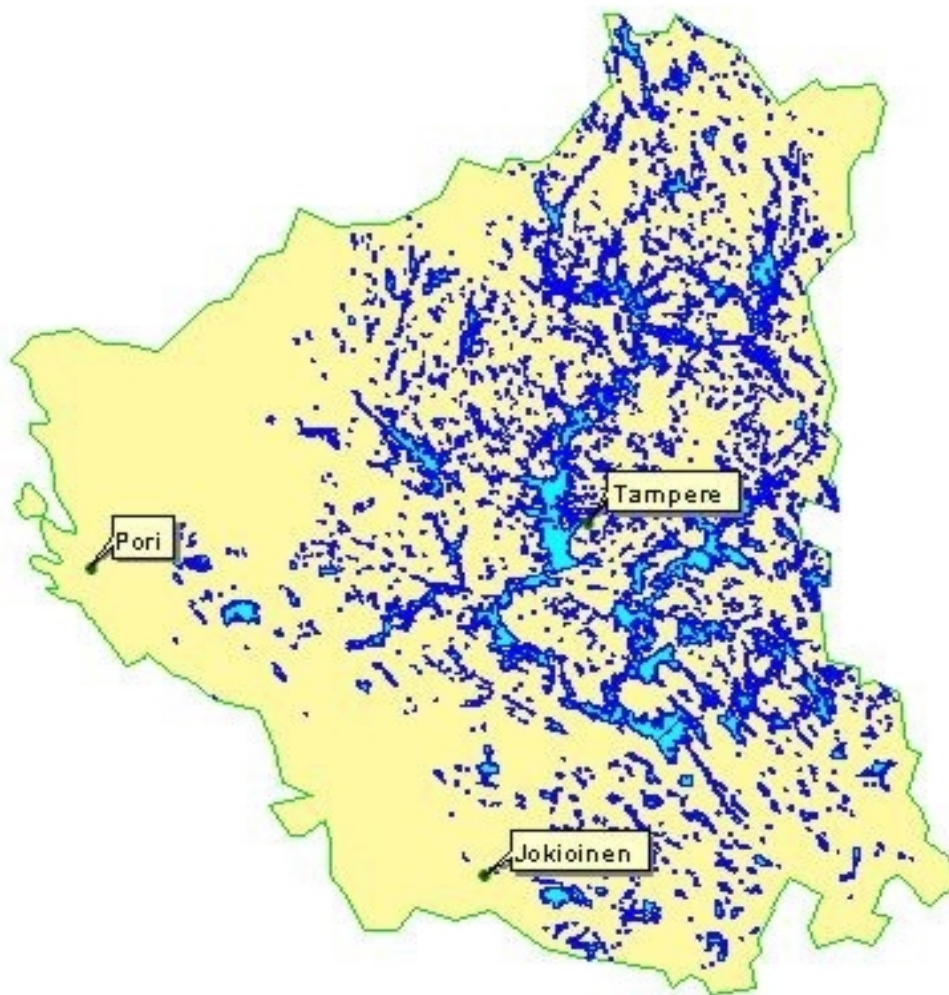
Tässä työssä tarkastelemme Kokemäenjoki-alueen sisäisiä resursseja luonnonvarateeman näkökulmasta. Meneillään olevaa kehitystä katsastetaan ekologisten, taloudellisten ja sosiaalisten indikaattorien valossa. Maaseudun ulkoisen toimintaympäristön muutosta pyrimme hahmottamaan lähinnä maatalouspolitiikan muutosten osalta. Ennen syventymistä näihin teemoihin on syytä kuitenkin luoda yleiskatsaus projektialueeseen ja sen maaseudun kehittämistavoitteisiin, mikä on seuraavan luvun teema.

3 Projektialueen ja sen kehittämistavoitteiden esittely

Anja Yli-Viikari ja Elina Vehmasto

3.1 Kokemäenjoen vesistö ja sen moninaiskäyttö

Kokemäenjoen vesistö on Suomen vesistöistä neljänneksi suurin: kokonaispinta-alaltaan se on 26 820 km² ja keskivirtaamakin on vaikuttava, noin 230 m³/s.

Kuva 4. Kartta Kokemäenjoen vesistöalueesta. Vesistöalueen pääreittejä ovat Vanajaveden-Pyhäjärven, Längelmäveden-Hauhon, Näsijärven-Ruoveden ja Ikaalisten reitit sekä etelässä Loimijoen vesistöalue. Vesistöalueen pohjoisosissa on järvien ja lampien osuus maisemasta keskeinen, niiden osuus on jopa viidesosa maakunnan kokonaispinta-alasta. Eteläisessä jokivesistöjen luonnehtimassa viljelysmaisemassa vesistöjen osuus on ainoastaan 5 prosenttia.

Vuosien varrella vesistössä on toteutettu useita sen luonnetta muuttavia toimenpiteitä. Järvenlaskuja toteutettiin 1800-luvulta aina 1960-luvulle asti. Säännöstelyhankkeita on toteutettu maa- ja metsätalouden sekä vesivoimantuotannon tarpeita ajatellen. Nykyisellään joen virtaamaa ja pinnankorkeutta säännöstelee neljä voimalaitosta. (Erkamo 1999).

Vesistön ympärillä on runsaasti teollisuutta ja asutusta. Vesistöön kohdistuva ulkoinen **kuormitus** on ollut suurimmillaan 1970-luvun vaihteessa, jolloin jätevesien puhdistus oli vasta alkamassa. Vesiensuojelun tehostuessa on orgaaninen happea kuluttava kuormitus vähentynyt 96 % ja fosforikuormitus 89 % 1970-luvun tasosta. Typpikuormitus on kuitenkin vähentynyt vain

Tapio Tuomela/MTT:n arkisto

kolmasosalla. Myös hajakuormitus maatalousmaiseman halki kulkevalla joella on edelleen korkea. (Erkamo 1999). Vesistön tilaan ja hajakuormituksen kehitykseen palataan tarkemmin tämän julkaisun luvussa 4.1.

Hydrologisilta ominaisuuksiltaan vesistö jakaantuu kahteen erilaiseen osaan: sisämaan runsasjärviseen ja eteläiseen jokivesistöjen tulva-altttiiseen osaan. Tulvia esiintyy sekä sulan veden aikaan että talviaikaan lumesta, sateista ja jäistä johtuen. Rakenteille aiheutuvat tulvavahingot ovat painottuneet Porin alueelle ja maa- ja metsätalouden vahingot puolestaan Huittisten seudulle. Järviolueilla tulvaongelmat ovat lievempiä, mutta sielläkin vahinkoja voi aiheutua mm. vesirakenteille. Tulvia torjutaan täyttämällä vesistöaltaiden varastotilaa ja räjäyttämällä talviaikaisia hyydepatoja. Pysyviä keinoja tulvien torjuntaan ovat olleet jokien pengerrys- ja ruoppaustyöt, joita on toteutettu useilla alueilla. (Erkamo 1999).

Jokialueen merkitys alueensa asukkaille on muuttunut paljon viimeisen vuosisadan aikana. Aikoinaan joki oli tärkeä kulku- ja kuljetusreitti ja sen merkitys oli suuri ravinnon tarjoajana. Nykypäivänä vesistön tärkein taloudellinen merkitys on sen tarjoamassa vesivoimassa. Kokemäenjoen voimaloissa tuotetaan noin 10 % Suomen vesivoimasta. Tämän ohella joki on kuitenkin edelleen tärkeä myös maisemallisena elementtinä sekä monentyypisen virkistystoiminnan ympäristönä. Jokialue kosteikkoineen tarjoaa myös elinympäristön monille luonnonkasveille ja eläimille eli ylläpitää luonnon monimuotoisuutta alueella, joka muutoin on tehokkaan maankäytön luonnehtimaa. Esimerkiksi Kokemäenjoen suistoalue Porin edustalla on valtakunnallisestikin tärkeää lintualueita.

Joen erilaisiin käyttömuotoihin liittyy runsaasti erilaisia *eturistiriitoja*, mikä tekee vesistön kehittämistoimien suunnittelusta vaativan ja pitkällisen prosessin. Selvin voimatalouden haitta on vaelluskalojen nousun ja sitä myötä niiden luontaisen lisääntymisen estyminen. Voimatalouden tarpeisiin liittyy myös vedenpinnan lyhytaikaisäännöstely, joka haittaa vesistön virkistyskäyttöä monin tavoin. Voimatalous ja sen vaikutukset Kokemäenjoella ovat kuitenkin realiteetteja, joiden kanssa on elettävä tulevaisuudessakin. (Satakuntaliitto 1998).

Oiva Hakala

Yksi suosituimmista vesistön vapaa-ajankäyttömuodoista varsinkin järviolueilla on *kalastus*. Esimerkiksi Pirkanmaalla kalastaa vuosittain noin 230 000 henkilöä ja jonkun verran on myös ammattimaista kalastusta. Yleisimmät saalislajit ovat hauki, kuha ja ahven. Kokemäenjoki on myös valtakunnallisesti uhanalaisen toutaimen luontaista lisääntymisaluetta. (Erkamo 1999). Uimiseen kelpaa

ainoastaan osa vesistöstä eteläisten jokialueiden ajoittain korkeiden bakteeripitoisuuksien ja savisameuden vuoksi.

Myös *vesimatkailu* on vilkkainta järviolueilla. Linja- ja tilausliikenteessä kulki esim. vuonna 1997 yhteensä 240 000 henkilöä. Tämän lisäksi vesiliikenteessä on mukana yksityishenkilöitä omilla veneillään, esimerkiksi Näsijärvellä matkaveneitä on arvioitu olevan noin 3 000 - 4 000. (Erkamo 1999).

3.2 Aluerakenne

Projektialueen piirteet ovat vaihtelevia myös aluerakenteen kannalta tarkasteltuna. Pirkanmaalla sisäinen vaihtelu on suurinta, sillä sieltä löytyvät sekä voimakkaan kasvun että taantuvan kehityksen alueet. Tätä selittää se, että Pirkanmaa on alueeltaan ja väestöltään suurin maakunnista ja Tampere yksi maan tärkeimmistä kasvukeskuksista. Satakunnassa on samantyyppinen jakautuminen Porin johdolla kehittyvään eteläiseen osaan ja kehityksessä heikompaan pohjoiseen osaan, mutta täällä erot eivät ole yhtä voimakkaita kuin Pirkanmaalla. Kanta-Häme on maakunnista ehkä kaikkein tasaisinta aluetta seutukuntien rakentuessa kolmen tasaisesti vahvan kaupungin ympärille. Hämeen maakunta on myös alueeltaan pienin ja sen sisäiset etäisyydet vähäisimmät.

Myös alueen maaseudulla on monet kasvot. Karkeaa yleiskuvaa Kokemäenjoen maaseutualueista voidaan luoda Suomen Aluetutkimuksen (FAR) kehittelemän maaseututyypijaottelun mukaisesti. Suurin osa alueesta kuuluu *ydinmaaseutuun* sekä osin myös elinvoimaisimpaan *kaupungin läheiseen maaseutuun*. Luokituksen mukaan *syрjäistä maaseutua* ovat Satakunnassa Merikarvian ja Siikaisten alueet sekä Pirkanmaalla Kurun, Kuoreveden ja Längelmäen alueet. Nämä alueen Satakunnan ja Pirkanmaan pohjoisissa osissa ovat myös projektialueen harvaanasutuinta aluetta.

3.3 Asuminen Kokemäenjoen alueella

Projektialueella asuu kaikkiaan 670 000 henkilöä. Heistä *kaupungeissa asuu 74 % ja maaseutukunnissa 26 %*. Oman osansa alueen toimintoihin ja elinvoimaisuuteen tuo myös kesäaikaisten asukkaiden joukko; Pirkanmaalla on kesämökkejä on n. 40 000, Satakunnassa ja Kanta-Hämeessä kummassakin n. 20 000.

Tapio Tuomela/MTT:n arkisto

Asuinpaikka ei ole kuitenkaan ihmisille pysyvä valinta, vaan sitä vaihdetaan elämäntilanteiden mukaan. Muuttoliike on Suomessa 1990-luvulla suuntautunut voimakkaasti maan suurimpiin taajamiin. Esimerkiksi viisivuotiskaudella 1994-1998 Espoon asukasluku lisääntyi 10 %, Oulun 8,8 %, Tampereen 7,1 %, Helsingin 6,1 % ja Vantaan 6,6 %. Projektialuetta tarkasteltaessa löytyy muuttovoittoisia alueita Tampereen ohella myös Hämeenlinnasta sekä Itä- ja Kaakkois-Pirkanmaalta, jotka ovat houkuttelleet asukkaita Tampereen läheisen kasvun imussa. Maaseutu kokonaisuudessaan on selkeästi väestökatoaluetta.

Kuva 5. Väestön muutos seutukunnittain. Lähde Tilastokeskus. Graafinen toteutus: Janne Lehto.

Maaseutualueilta muuttaa varsinkin nuorta aikuisväestöä, jotka koulutuksen jälkeen siirtyvät työhön kaupunkialueille. Näiden jo koulutusta sekä myös kokemusta oman kotipaikkansa ulkopuolelta hankkineiden ihmisten muutto on selkeä menetys maaseudun kannalta. Osa tosin saattaa muuttaa myöhemmässä elämänvaiheessa takaisin maaseudulle. Myös naisten määrä on muuttovirroissa ollut hieman suurempi kuin miesten ja naiset myös muuttavat herkemmin kokonaan maakunnan ulkopuolelle, kun taas miehet saattavat jäädä alueen omiin keskuksiin (Länsi-Suomen tavoite 2 -ohjelma).

Muuttoliikkeen ohella maaseudun väestörakenteeseen vaikuttaa myös luonnollinen väestönkehitys. Nuoren aikuisväestön vähetessä myös syntyvyys heikkenee ja siten luonnollinen väestönkasvukin hidastuu.

Maaseudun asukkaat siis vähenevät ja vanhenevat. Tämä heijastuu myös maaseutuvaltaisten seutukuntien ns. huoltosuhteeseen. **Huoltosuhte** kertoo nuorten (alle 15v.) ja vanhempien ikäluokkien (yli 65 v.) määrän suhteesta työikäisen väestön määrään. Maaseutualueilla huoltosuhte on korkeampi niin projektialueella kuin koko maassakin ja sen yleinen kehityssuunta on kasvava.

Kuva 6. Huoltosuhte kuvaa työikäisen väestön määrää suhteessa alle 15-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden määrään. Lähde: Tilastokeskus. Graafinen toteutus: Janne Lehto.

Maaseudun väestökato on johtanut näillä alueilla *palveluiden* karsiutumiseen. Viimeisten vuosikymmenten aikana kylistä ovat hävinneet järjestäen niin kauppa-, posti-, pankki-, terveydenhoito- kuin kirjastopalvelutkin. Myös joukkoliikenne-yhteydet ovat oleellisesti heikentyneet. Asukasluvun väheneminen näkyy myös maaseudun maisemakuvassa. Esimerkiksi Satakunnassa on vuosien 1980-1995 aikana autioitunut 160 km² asuinalueita.

Mutta vaikuttaako palveluiden väheneminen maaseudun vetovoimaisuuteen asuinalueena? Voidaanhan ajatella, että liikenneyhteyksien paranemisen myötä palvelut voidaan hakea läheisistä kuntakeskuksista. Huonommassa asemassa maaseudulla ovat ne asukkaat, joilla liikkumismahdollisuudet ovat syystä tai toisesta rajoitettuja. *Ikääntyvä väestö* on yksi niistä avainryhmistä, jotka tarvitsevat erityistoimia pystyäkseen selviytymään omalla asuinpaikallaan. Palveluiden on myös löydettävä kohtuulliselta etäisyydeltä, esim. lastenhoito on esimerkki palvelusta, jota ei voi lähteä hakemaan kovin kaukaa.

Uusia palvelumuotoja halutaankin kehittää maaseutualueille. 1990-luvulla on käynnistynyt useita kokeiluja muun muassa *monipalvelupisteiden* ja *palveluyrittäjyyden, liikkuvien palveluiden* ja *tietoliikennepalveluiden* parissa. Julkisia palveluita täydentämään haetaan erityisesti yritysten tarjoamia uusia toimintamuotoja.

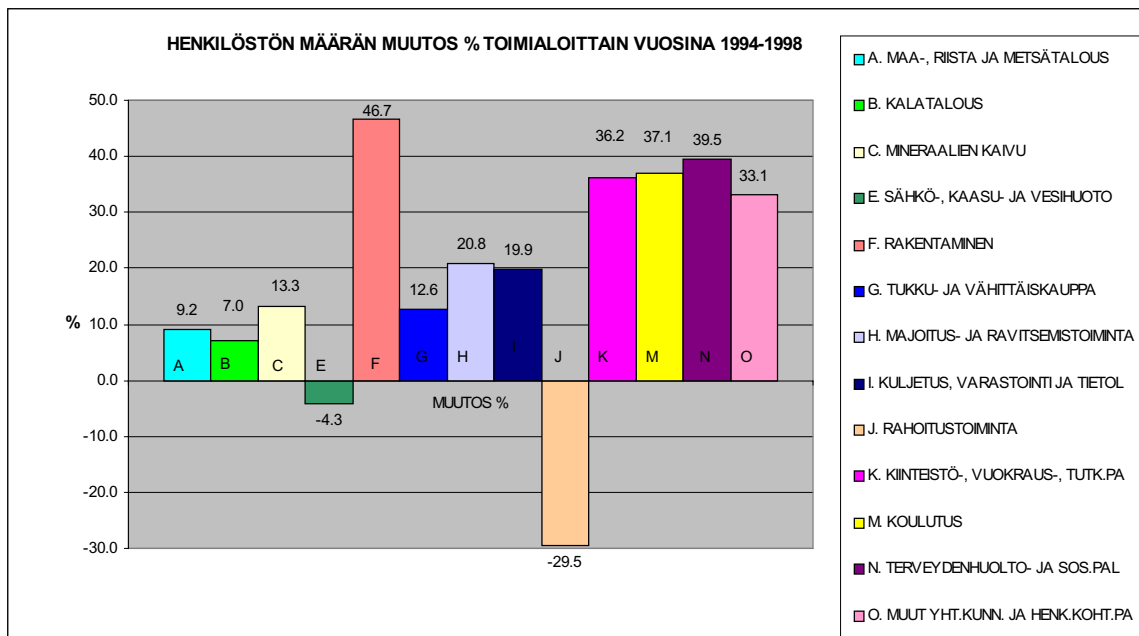
3.4 Alueen taloudellinen elinvoimaisuus

Vaikka alue tarjoaisi kohtuulliset asuinolot palveluineen, sen on myös pystyttävä tarjoamaan työtä ja toimeentuloa, jotta väestö voidaan säilyttää. Asumisen mahdollisuudet rakentuvat pitkälti aluetaloudellisen kehityksen varaan.

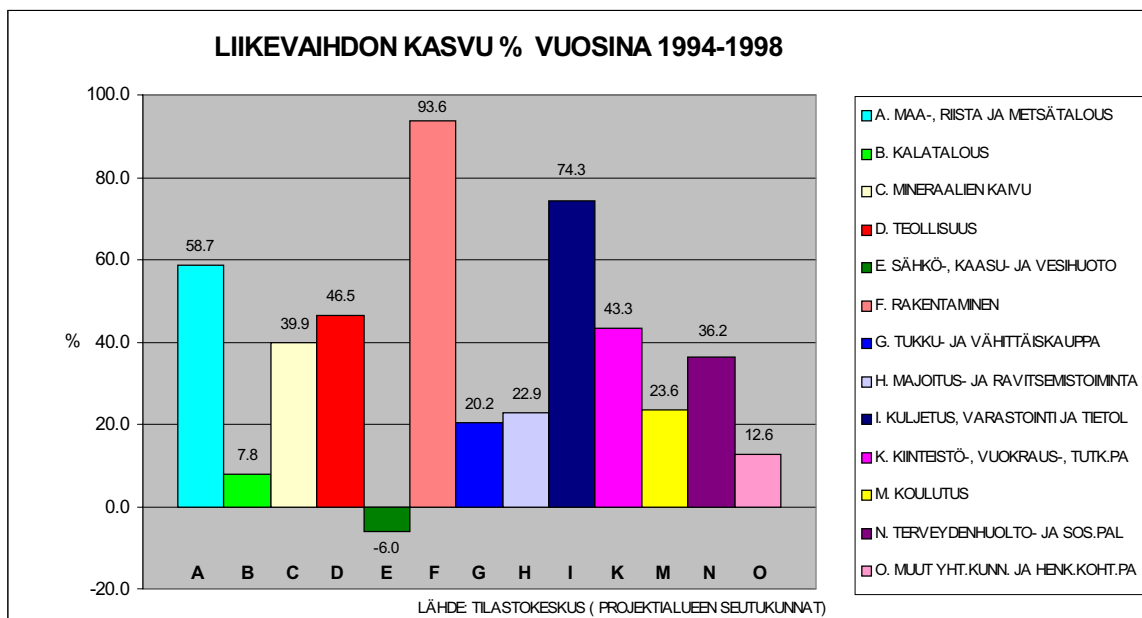
Suomea kokonaisuudessaan koetteli 1990-luvun alussa taloudellinen lama. Lamasta toipuminen ja tuotannon kasvu alkoivat ensimmäisinä vientiteollisuuden aloilla, mistä ne levisivät sitten muillekin tuotannon aloille. Tuotannon alueellinen rakenne koki kuitenkin muutoksia kasvukeskuksiin sijoittuvien alojen, kuten vientiteollisuuden, rakennustoiminnan ja palvelujen kasvaessa muita aloja voimakkaammin ja vastaavasti maatalouden menettäessä asemiaan. Tämän elinkeinollisen kehityksen kautta tuotannon ja työpaikkojen määrä taajamissa vahvistui maaseutualueiden taloudellisen kehityksen vastaavasti taantuessa.

Maakunnittain tarkasteltuna **bruttokansantuote** on korkein Satakunnassa, jossa se asukasta kohden laskettuna on ollut 88 765 markkaa (v. 1995). Pirkanmaalla se on vastaavasti 86 646 mk ja Kanta-Hämeessä 81 837 mk. Teollisuus on kaikissa maakunnissa ollut johtava toimiala kaupan ja liikenteen, muiden palveluiden ja julkisen sektorin seurattessa suurin piirtein tasavahvalla osuudella. Alkutuotannon osuus bruttokansantuotteesta eroaa projektialueen eri osissa. Alhaisimmillaan (alle 5 %) se on Tampereen, Porin ja Etelä-Pirkanmaan seutukunnissa, kun taas itäisellä ja pohjoisella Pirkanmaalla sekä Loimaalla alkutuotannon osuus on yli 20 %.

Voimakkaimpia kasvualoja toimialoittain tarkasteltuna ovat olleet *rakentaminen sekä kuljetus ja tietoliikennepalvelut*. Työllisyyteen kehitys on heijastunut siten, että rakennustoiminnassa työvoiman kysyntä on kasvanut lähes puolella, myös terveydenhuolto, koulutus- ja kiinteistöpalvelut ovat palkanneet uutta työvoimaa. Tilastoissa näkyy myös pankkitoiminnassa tapahtunut raju saneeraus. Maatalous ei tässä aineistossa ole edustavasti mukana, sillä Tilastokeskuksen toimipaikkarekisterin mukaisessa tuloverotuksessa on mukana vain pieni osa maataloista.

Kuva 7. Henkilöstön määrän muutos vuosina 1994-1998 toimialoittain tarkasteltuna. Lähde: Tilastokeskus.

Kuva 8. Liikevaihdon muutos vuosina 1994-1998 toimialoittain tarkasteltuna. Lähde: Tilastokeskus.

Alueellisesti tarkasteltuna työpaikkojen määrä on lisääntynyt eniten Pirkanmaalla. Työttömyys puolestaan rasittaa Porin, Pohjois-Satakunnan ja Itä-Pirkanmaan alueita.

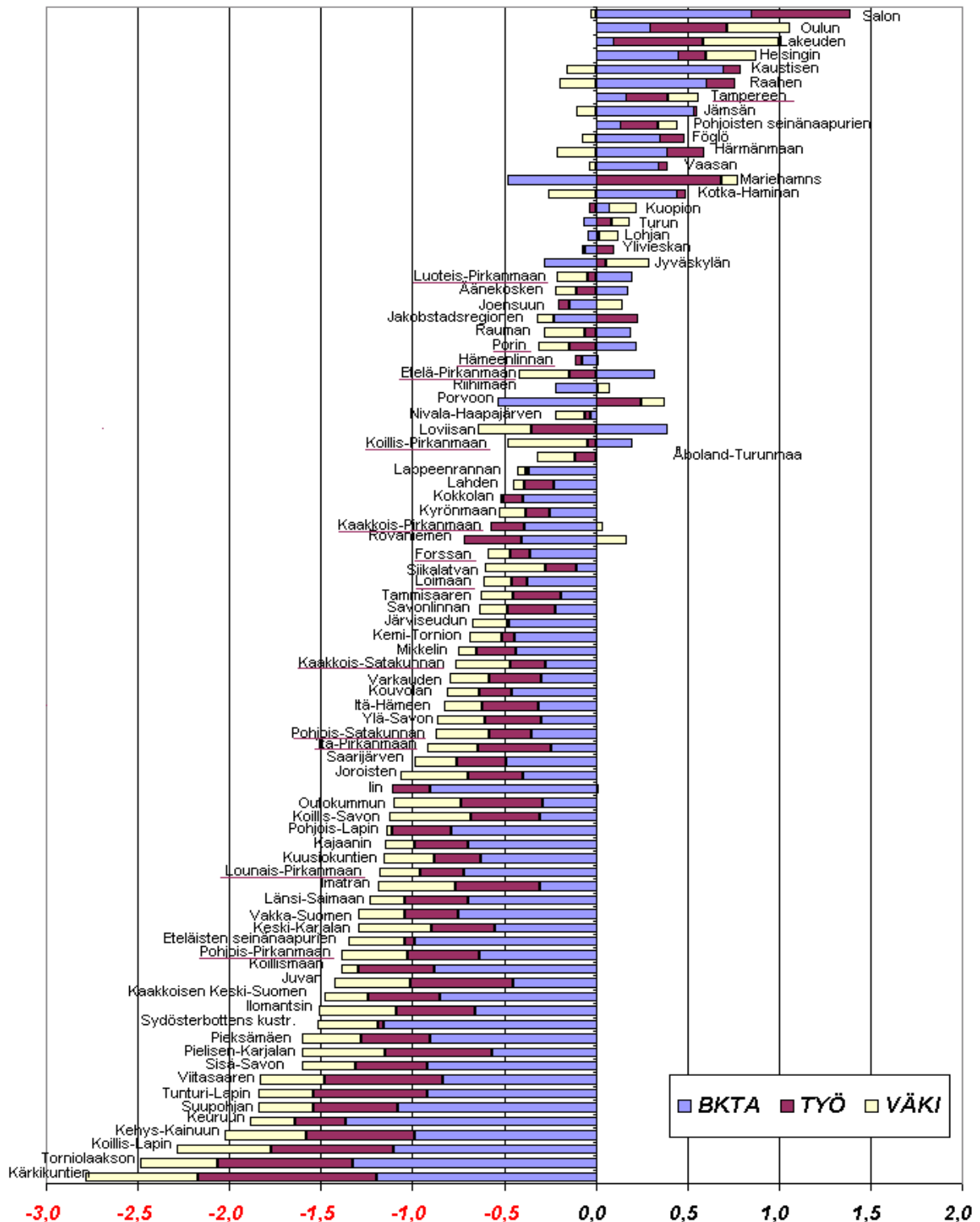
Kuva 9. Työttömyysprosentit seutukunnittain. Lähde: Tilastokeskus. Graafinen toteutus: Janne Lehto.

Työllisyys on myös yksi maaseudun kehittämisen suurimmista haasteista. Kaupunkien läheisellä maaseudulla, jossa työpaikat voidaan hakea taajamasta, tilanne on helpompi. Yritystoiminta on kuitenkin merkittävässä asemassa maaseudun työllistäjänä. Maaseudulla on kautta aikojen ollut runsaasti yrittäjyyttä, mutta ongelmana on se, että yritykset eivät tavallisesti toimi kasvavilla tuotealoilla. Paikallisen kysynnän puutteessa yritykset joutuvat usein harjoittamaan monialaista yrittämistä tai tyytymään osa-aikaisuuteen. Työllisyystilanteen parantamiseksi olisi pystyttävä luomaan maaseutualueiden ulkopuolelle suuntautuvaa yritystoimintaa ja hyödynnettävä entistä paremmin läheisten taajama-alueiden tarjoamia markkinoita. Jotta maaseutualueiden väestökehitys pysyisi hallittavana, on myös *naisten työllisyysmahdollisuuksiin* kiinnitettävä enemmän huomiota.

Edellä käsitellyt teemat - väestön kehitys, aluetalous ja työllisyys - linkittyvät käytännön tasolla kiinteästi toisiinsa. Yhdessä ne luovat **alueellisen kehityksen lähtökohdat**, joista seutukunnat ponnistavat oman alueensa kehittämisessä. Kuntaliitto on kehittänyt BTV-indikaattorin, jossa näitä kolmea tekijää tarkastellaan yhtäaikaisesti ja jonka avulla voidaan siis luoda kokonaiskuvaa alueen kehitysnäkymistä (kuva 10). Oheinen kuvio on muodostettu niin, että seutukunnat on kehityksensä mukaan asetettu paremmuusjärjestykseen. Keskimääräistä kehitystä noudattava seutukunta on siis kuviossa 0-tasolla.

BTV-INDIKAATTORI 1988..96

Seutukunnan keskimääräinen vuosipoikkeama koko maan kehityksestä

Kuva 10. Bruttokansantuotteen, työllisyyden ja asukasluvun kehitys seutukunnittain (BTV-indikaattori).
Lähde: Tilastokeskus.

BTV-indeksin mukaan luokiteltuna vain Tampere yltää kaikkien mittarien (BKT, työllisyys, väestömuutos) osalta positiiviselle puolelle ollen seitsemänneksi paras seutukunta koko maan kehitystä tarkasteltaessa.

Luoteis-Pirkanmaa, Etelä-Pirkanmaa, Koillis-Pirkanmaa, Pori, Kaakkois-Pirkanmaa, Forssa, Loimaa ja Hämeenlinna sijoittuvat kuviossa toiseksi parhaaseen neljännekseen. Näistä neljä ensimmäistä ovat onnistuneet kasvattamaan alueellista bruttokansantuotetta maan keskimääräistä tasoa paremmin, mutta väestökehitys on jäänyt kaikilla alueilla keskitasoa heikommalle puolelle.

Kaakkois-Satakunta, Pohjois-Satakunta, Itä-Pirkanmaa ja Lounais-Pirkanmaa kuuluvat maan toiseksi heikoimpaan neljännekseen ja Pohjois-Pirkanmaa heikoimmin kehittyneeseen neljännekseen. Näillä alueilla niin väestökehitys, bruttokansantuote kuin työllisyyskin ovat muuta maata heikommalla tasolla.

3.5 Maaseudun kehittämisen välineet ja puitteet

Maaseutualueisiin näyttää siis kohdistuvan monia eri ongelmia niin väestökehityksen ja palveluiden kuin taloudellisen kehityksenkin osalta. Maatalouden supistuminen on ulottanut heijastusvaikutuksensa laajalti maaseudun toimintoihin. Maaseudun kehitystä ei kuitenkaan tulisi tarkastella laskevien käyrien valossa liian pessimistisestä näkökulmasta.

Elävän maaseudun säilyttäminen on yhteisesti hyväksytty tavoite niin EU:n kuin kansallisen politiikankin tasolla. Yhteiskunnassa on myös useista tekijöitä, jotka tukevat maaseudun säilymistä. *Elintarviketuotanto* tulee edelleenkin säilymään maaseutuyrittämisen perusrunkona. Perusmaatalouden rinnalla on sijaa *erityistuotannon alojen kasvuun*, mihin tuotekehitys ja tutkimus luovat jatkuvasti uusia mahdollisuuksia. Kaupungistuvassa ja teknistyvässä yhteiskunnassa maaseututuotteet ja –palvelut voivat tarjota *kuluttajalle vaihtoehtoisia elämyksiä*. Myös kestävän kehityksen näkökulmasta tarkasteltuna maaseudulla on keskeinen rooli *uusiutuvien resurssien* esim. bioenergian tuottajana. Tietoliikenteen ja maantiiliikenteen kehitys vähentää myös edelleen maantieteellisten etäisyyksien merkitystä.

Tapio Tuomela/MTT:n arkisto

Maaseutu joutuu kuitenkin väistämättä kohtaamaan muutoksia. Miten saada maaseudun resurssit ja yhteiskunnan kysyntä kohtaamaan toisensa? Maaseudun kehittämisen työvälineet muuttuivat Suomessa perusteellisesti Euroopan unioniin liittyttäessä. Tällöin maaseudun kehittäminen muuttui kokonaan ohjelma- ja suunnitelmaperusteiseksi. Maaseutupolitiikan linjausten

asettamisesta vastaa meillä Maa- ja metsätalousministeriön asettama *Maaseutupoliittinen yhteistyöryhmä*.

Tavoitteet on esitelty *Maaseudun alueellisessa kehittämissuunnitelmassa* eli *ALMA:ssa*, joka kattaa eteläisen ja keskisen Suomen maaseutualueet.

Päätavoitteiksi vuosille 2000-2006 on linjattu: 1) maa- ja metsätalouden kehittäminen, 2) maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen ja 3) maaseutuyhteisöjen kehittäminen. Siirryttäessä alueelliselle tasolle merkittäviä toimijoita ovat mm. maakuntaliitot, TE-keskukset, maatalous sekä ympäristöorganisaatiot. Näiden yhteiset toimintalinjat on nyt koottu TE-keskusten johdolla *alueellisiin maaseutus suunnitelmiin*. Satakunnan, Pirkanmaan ja Hämeen maaseutus suunnitelmissa painottuvat pitkälti samat teemat kuin valtakunnallisessa ALMA-ohjelmassa. Allaoleviin kehyksiin on koottu muutamia poimintoja maaseudun kehittämisen painopistealueista eri maakuntien alueella.

Pirkanmaalla läheinen suurkaupunki tarjoaa ympäröivälle maaseudulle huomattavat lähimarkkinat. Siellä sijaitsee myös merkittävää elintarviketeollisuutta, joka hankkii pääsääntöisesti raaka-aineensa alueelta. Tämä mahdollistaa monipuolisen maataloustuotannon, myös teollisuus on jatkossakin riippuvainen laadukkaista sopimusviljelijöistään. Maakunnan yrittäjyyskulttuurin heikkoutena voidaan pitää yritysten voimakasta tuotantolähtöisyyttä (Pirkanmaan maaseutus suunnitelma 2000-2006, 1999).

Maatilojen tulorakenne on monipuolisempi kuin Suomessa keskimäärin, mikä näkyy myös maaseudun vilkkaana pienyritystoimintana. Toisaalta alhainen maataloustulo on alueelle myös uhkatekijä, joka voi tulla näkyviin esimerkiksi lisääntyvänä näennäisviljelynä tai viljelemättöminä alueina.

Kehittämismahdollisuuksiksi on mainittu lähi- ja kotimaanmarkkinoiden kulutuspotentiaali, puunjalostus ja puuenergia, laatuokiteltujen elintarvikkeiden kysynnän kasvu, monipuolinen elinkeinotoiminta, Tampereen huippuosaamisen keskittymät sekä matkailun kehitys. Heikkouksiksi on lueteltu työpaikkojen vähyys, puun jatkojalostuksen vähyys tuotantoon nähden, yrittäjyyden puute, kotimarkkinapainotteisuus, markkinointiosaamisen puute, palvelutuotannon kehittymättömyys haja-asutusalueilla sekä maatilojen alhainen maataloustulo. Uhaksi koettiin mm. väestön väheneminen ja vanheneminen sekä maatalouden kilpailukyvyyn heikkeneminen. (Pirkanmaan maaseutus suunnitelma 2000-2006, 1999).

Luomutuotantoa kannustetaan suunnitelmassa lisäämään kysyntää vastaavaksi. Maatalouden laatuosaamista sekä alkutuotannon ja jalostuksen yhteisen laatujärjestelmän rakentamista tuetaan. Alueelle on nousemassa elintarvikealan pienyritystoimintaa erikoistuote- ja lähimarkkinoille.

Pirkanmaan puhdas luonto vesistöineen on myös voimakas vetovoimatekijä. Alueen kehittäminen asuinympäristönä ja kesäasuntojen käyttökauden piteneminen luovat alueelle merkittäviä mahdollisuuksia. Luonto ja maaseutu ovat voimavaroja sekä maaseutu- että luontomatkailun kehittämiseksi, myös vientikelpoisia luontomatkailutuotteita on rakennettu. Ohjelmanpalvelutuotanto on kuitenkin vielä alkutekijöissään mahdollisuuksiin nähden. Lähimatkailulle löytyy markkinoita ja sitä halutaan edelleen aktivoida.

Myös terveysturmatuotteille on rakentumassa vetovoimainen palvelujärjestelmä. Hoiva- ja huolenpitopalvelujen tuottamiseen kehitetään uudenlaisia yrittäjyyteen perustuvia paikallisia ratkaisuja.

Pirkanmaan alueellinen maaseutus suunnitelma 2000-2006, 1999.

Hämeen maaseutusuunnitelmassa alueen vahvuuksiksi arvioitiin metsävarat, perusmaatalous ja erikoiskasvien viljelymahdollisuudet, suhteellisen tiheä asutus ja alueen sisäiset lyhyet etäisyydet, luonto ja vesistöt, tutkimus ja tuotekehittely, osaamisen voimakas keskittymä sekä monikerroksinen ja arvokas kulttuuriympäristö ja –perintö. Kehittämismahdollisuutena on pääkaupunkiseudun läheisyys. Mahdollisuuksia ovat myös matkailu, luomutuotannon ja uusien viljelykasvien lisääminen, puunjalostus ja energiankäyttö, elintarvikkeiden jatkojalostamisen ja terveysvaikutteisten elintarvikkeiden lisääminen ja niiden tuotannon edistäminen. Uhkana alueella pidettiin mm. maatalouden kannattavuuden heikkenemistä, maaseudun palvelujen heikkenemistä sekä alemman luokan tiestön rappeutumista. (Hämeen TE-keskuksen alueen maaseutusuunnitelma, 1999)

Luonnonvarojen uuden kestävän käytön, viljelijöiden osaamisen ja kehittyneen yhteistoiminnan sekä puhtaiden elintarvikkeiden avulla pyritään turvaamaan maaseudun tuotteiden kilpailukyky. Liitännäiselinkeinoista ja elintarvikkeiden jatkojalostuksesta sekä luontomatkailusta uskotaan saatavan huomattavia lisäansioita. Luomutuotamiseen halutaan saada lisää näkyvyyttä, mukaan lukien kotieläintuotteet. Funktionaalisten elintarvikkeiden kehittämiseen panostetaan. Laatu- ja ympäristöjärjestelmiä kehitetään edelleen. Tavoitteena on panostaa elintarvikkeiden tuotekehitys- ja jatkojalostustoimintaan sekä tuotteiden markkinointi- ja jakelukysymyksiin. Palveluelinkeinojen toimintaedellytyksiä maaseudulla etenkin naisvaltaisilla sekä vähän investointeja vaativilla aloilla halutaan parantaa. Maaseutumatkailun painopistealueita ovat tuotekehitys, palvelujen selkeämpi tuotteistaminen, markkinoinnin tehostaminen mm. jakelu- ja varausjärjestelmiä kehittämällä, laadun kehittäminen sekä yhteistyön lisääminen elinkeinon sisällä ja muiden elinkeinojen kanssa.

Hämeen alueellinen maaseutusuunnitelma, 1999

Satakunnassa jalostuksen osuus yritystoiminnassa on selvästi muuta maata suurempi. Alue on myös merkittävää erikoiskasvien viljelyaluetta. Satakunnan eteläosissa on kasvinviljelyn, sian- ja siipikarjan tuotantoa ja pohjoisosissa puolestaan maidontuotantoa, kasvihuonetuotantoa sekä luomutuotantoa. Vahvuutena on siis tuotannon kiinteä yhteys teollisuuteen. Myös metsävarat ja puunjalostusteollisuus, aktiivinen toimintaryhmätyö sekä naistoiminta nähdään alueen voimavaroina. Mahdollisuuksina on mainittu puunjalostuksen, elintarviketuotannon ja –jalostuksen, alihankintatyön sekä kotimaisen energiankäytön edistäminen. Heikkouksia ovat puolestaan jatkuva väestötappio, tuottajien ikärakenne, korkeakoulutuksen puute, työttömyysaste, valtakunnallisen kasvukeskuksen puuttuminen, viljanjalostusteollisuuden puuttuminen sekä maatalouden panostuotannon kaukainen sijainti, mikä aiheuttaa rahtikustannuksia.

Maatalouden kannattavuuden heikkeneminen, maaseutupalvelujen väheneminen ja väestön ikääntyminen ovat niinkään uhkia alueen kehittymiselle. (Satakunnan alueellinen maaseutusuunnitelma 2000-2006, 2000)

Alueellisen maaseutusuunnitelman mukaan maakunnassa panostetaan elintarviketuotannon laatuketjujen rakentamiseen, erityisesti maatiloilla ja jalostavassa teollisuudessa. Myös perus- ja erikoistuotteiden markkinointia sekä uusien jakeluteiden ja yhteismarkkinointijärjestelmien luomista tuetaan.

Maaseudulla sijaitsevien yritysten (myös maatilojen) välistä yhteistyötä ja verkostoitumista pyritään tehostamaan. Ympäröivä elinvoimainen maaseutu nähdään myös kaupunkien elinehtona. Maaseudulla asuva ja kaupungeissa työssä käyvä väestöryhmä on välittävänä ryhmänä ja luo maaseudun imagoa. Tämän merkitys tulee lähivuosina kasvamaan. Tietyissä osissa Satakuntaa maaseutu- ja luontomatkailulla sekä kesäasutuksen palvelujen tarjoamismahdollisuuksilla on huomattava merkitys.

Satakunnan alueellinen maaseutusuunnitelma 2000-2006, 2000

4 Luonnonvarojen käytön nykytila

Anja Yli-Viikari ja Reija Hietala-Koivu

4.1 Ekologinen kehitys

Maatalousalueiden ekologista kehitystä tarkastellaan tässä selvityksessä kahdesta näkökulmasta:

- 1 luonnonvarojen käyttö
- 2 maatalousympäristön tila

Luonnonvarateeman osalta indikaattoreiksi on valittu *ekologinen jalanjälki*,

joka kertoo maatalouden merkityksestä yhteiskunnan kannalta sekä *maatalouden materiaa livirrat*, joka kertoo luonnonvarojen käytön tehokkuudesta maatalouden sisällä.

Tapio Tuomela/MTT:n arkisto

Ympäristön tilaa tarkastellaan: 1) *maaperän*, 2) *vesistöjen*, 3) *ilman* ja 4) *maisemallisen ja lajistollisen monimuotoisuuden* osalta. Tarkasteluun on pyritty valitsemaan mahdollisimman kokonaisvaltaisia teemoja ja aineistoja, jotka kertovat ympäristön tilan pitkäaikaisista muutoksista. Alueellisesti ekologinen tarkastelu on rajattu pääosin Satakuntaan, sillä aineistojen saatavuus on useilla osa-alueilla rajattua.

4.1.1 Luonnonvarojen käyttö tuotannossa ja kulutuksessa

Kokemäenjoen valuma-alue on Suomen keskeisintä maatalousaluetta. Viljelysmaiseman osuus on a maisemassa varsin keskeinen. Hämeessä peltoa on runsas neljännes (200 198 ha) maapinta-alasta, Pirkanmaalla (169 537 ha) ja Satakunnassa (162 285 ha) noin viidennes.

Ekologinen jalanjälki

Maataloustuotannon ekologista merkitystä yhteiskunnassa voidaan tarkastella ekologisen jalanjäljen avulla. Se on arviointimenetelmä, joka kertoo maa-alan kokonaiskysynnästä, jonka tietty väestö tarvitsee tuottamaan kuluttamansa resurssit ja käsittelemään toiminnastaan aiheutuvat päästöt ja jätteet. Jalanjälki kertoo siis sen, minkä kokoinen alue tarvitaan tietyn väestön toimintojen ja aineellisen kulutuksen ylläpitämiseen. Se on työkalu, joka helpottaa yhteiskunnan ekologisten rajoitusten ymmärtämistä ja kestävien elämäntapojen kehittämistä (Hakanen 1999).

Ekologisesti tuottava maa-ala henkeä kohden on maailmanlaajuisesti tarkasteltuna jatkuvasti vähentynyt. Maapallon väestön kulutus on 1970-luvun puolivälin jälkeen kasvanut luonnontalouden biologista tuotantokapasiteettia suuremmaksi ja tämä ero on edelleen kasvamassa (WWF 2000).

Suomalaisittain tarkasteltuna tilanne on parempi, sillä kulutus on suurin piirtein tasapainossa käytettävissä olevan maa-alueen kanssa. Pinta-alamme asukasta kohden (4,71ha) riittää ravinnon, energian ja materiaalien tuottamiseen sekä kulutuksesta aiheutuvien päästöjen käsittelyyn, johon nykyisellä kulutustasolla käytetään 3,34 hehtaaria maa-alaa asukasta kohden. (Hakanen 1999).

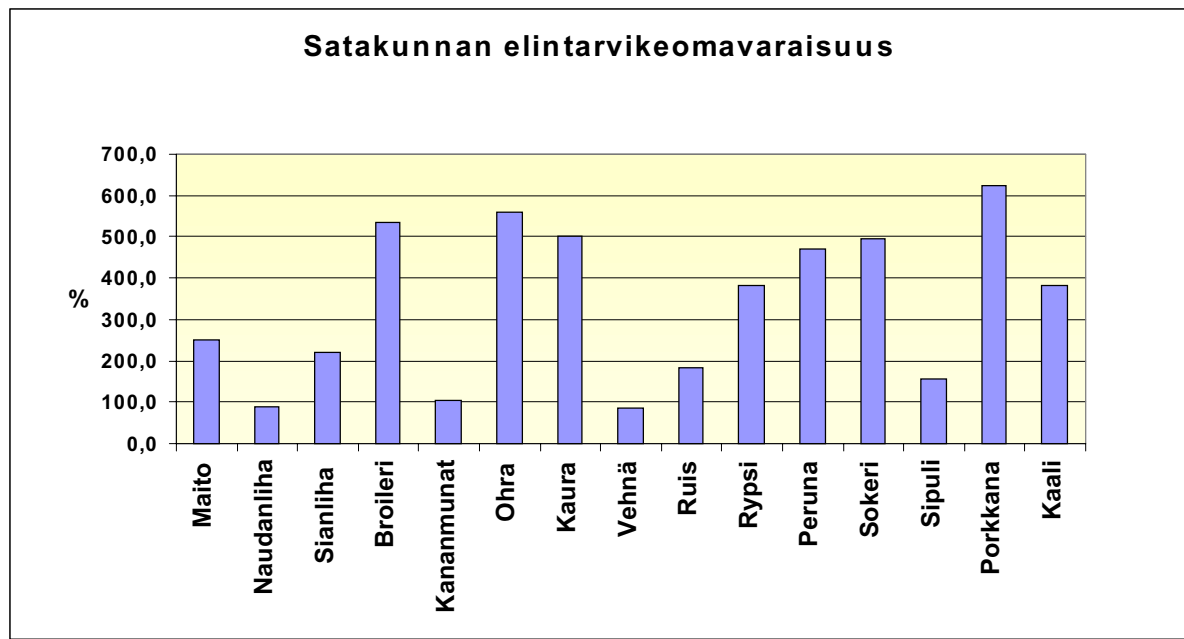
Taulukko 1. Suomalaisen ekologinen jalanjälki ja käytössä oleva biologisesti tuottava maa-alue asukasta kohden vuonna 1995. Lähde: Hakanen 1999.

Maankäyttöluokka	Ekologinen jalanjälki ha/asukas.	Olemassa oleva ekologinen kapasiteetti ha/asukas
energia	1,88	
viljelymaa	0,32	0,34
laitumet	0,15	0,15 + 0,02
metsät	0,70	3,91
rakennetut alueet	0,28	0,28
yhteensä	3,34	4,71

Kestävän kehityksen näkökulmasta kulutuksen tulisi siirtyä yhä enemmän uusiutuviin materiaaleihin ja lähiseudun palveluihin perustuviin tuotteisiin. Maa- ja metsätalouden asema on tässä keskeinen, sillä niiden tuottamat raaka-aineet tarjoavat perustan monentyyppiselle yritystoiminnalle. Elintarvikkeiden ja puunjalostuksen ohella luonnonvarapohjaa hyödyntää esim. nahka- ja tekstiiliteollisuus, lääketeollisuus, viherrakentamisala ja matkailu. Tuotekehityksen kautta on löytymässä myös uusia mahdollisuuksia raaka-aineperustan hyödyntämiseen, esimerkiksi pellavasta kehitetään materiaalia kännykkäpakkausten valmistamiseen.

Bioenergian tuotanto saattaa niinkään olla yksi tulevaisuuden kasvualoista. Näiden käyttö on ympäristön kannalta edullista, koska se vähentää päästöjä ilmakehään ja vähentää kasvihuoneilmiötä. VTT:n laskelmien mukaan uusiutuvien energialähteiden käyttöä voidaan lisätä 50 prosentilla vuoteen 2010 mennessä melko vähäisin kustannuksin. Tästä lisäyksestä 90 % tulisi bioenergiasta (Tilastokeskus 2000).

Paikallisen kulutuksen lisäämisellä on ekologisesti myönteisiä vaikutuksia, sillä se vähentää kuljetuksia ja ylläpitää monipuolista tuotantorakennetta. Paikallisten tuotteiden käyttäminen kohentaa myös alueen työllisyyttä ja tukee maakunnan omaleimaisuutta esimerkiksi matkailussa. Laskennallinen omavaraisuusaste on useilla tuotteilla korkea (kuva 11), mutta käytännössä vain harva satakuntalainen tuote päätyy satakuntalaiselle kuluttajalle, sillä elintarvikkeiden jalostuksen ja kaupan rakenteet ovat pitkälti keskittyneitä.

Kuva 11. Satakunnan elintarvikeomavaraisuus. Sadan prosentin omavaraisuusaste tarkoittaa alueen kulutusta vastaavaa tuotantoa.

Lähirooka voi tuskin tulevaisuudessakaan muodostaa kuluttajien ruokavalion perustaa, tavoitteena voisi ennemminkin olla ruokavalion perustan kotimaisuuden ylläpitäminen. Sen sijaan kehittämällä *omaleimaisia maakunnallisia tuotteita* voidaan perusruokavaliota täydentää ja tarjota kuluttajalle paikalliseen identiteettiin ja osaamiseen perustuvia elämyksiä. Samalla lähiruokamarkkinoiden kehittyminen tarjoaa työtä alueen pienyrityksille.

Satakunnassa on käynnistetty maakunnan oma lähiruokaprojekti, jonka pyrkimyksenä on lisätä lähiruokan käyttöä suurkeittiöissä. Suurkeittiöiden lukumäärä Satakunnassa on 805 toimipaikkaa ja niissä valmistetaan vuoden mittaan 125 ruoka-annosta jokaista asukasta kohden, joten näiden toimipaikkojen ostopäätöksillä on suuri merkitys Satakunnan elintarviketaloudessa. Lähiruokaprojektissa tehdyn selvityksen mukaan lähes puolet suurkeittiöistä hankkii tuoreet kasvikset suoraan tuottajilta. Sen sijaan juuri- ja mukulajalosteet ovat suurelta osin tukun kautta hankittuja ulkomaisia tuotteita. Vihannestuotteet ostetaan tavallisesti tukun kautta, jossa niiden kotimaisuusaste vaihtelee vuoden ajan mukaan. Myös marjatuotteissa on ulkomaisten tuotteiden osuus merkittävä. (Mikola 2001).

Maataloustuotannon materiaalivirrat

Luonnonvarojen käyttöä maatalouden sisällä voidaan tarkastella materiaalivirtojen kautta. Menetelmä kuvaa tuotantosysteemiin raaka-aineiden muodossa tulevia materiaalivirtoja (esim. lannoitteita, energiaa, rehuja) ja siitä tuotteiden muodossa lähteviä materiaalinvirtoja. Suhteuttamalla esim. ravinteiden käyttö tuotteiden lopulliseen ravintosisältöön voidaan verrata eri tuotteiden vaatimaa luonnonvarapanosta. Sitä voidaan käyttää *ekotehokkuuden* mittarina.

Ekotehokkuuden mukaan tuotannon ja kulutuksen materiaalivirtoja tulisi kokonaisuudessaan vähentää, jotta rajallisia luonnonvaroja voidaan säästää ja samalla vähentää tuotannosta aiheutuvia ympäristöpäästöjä. Tuotanto tulee siis kehittää niin, että sama tuotanto saadaan aikaan vähemmällä luonnonvarojen käytöllä. Esimerkiksi maataloudessa täsmälannoituksen kehittäminen tai rehujen hyötysuhteen parantaminen ovat olleet tällaista ekotehokasta kehitystä.

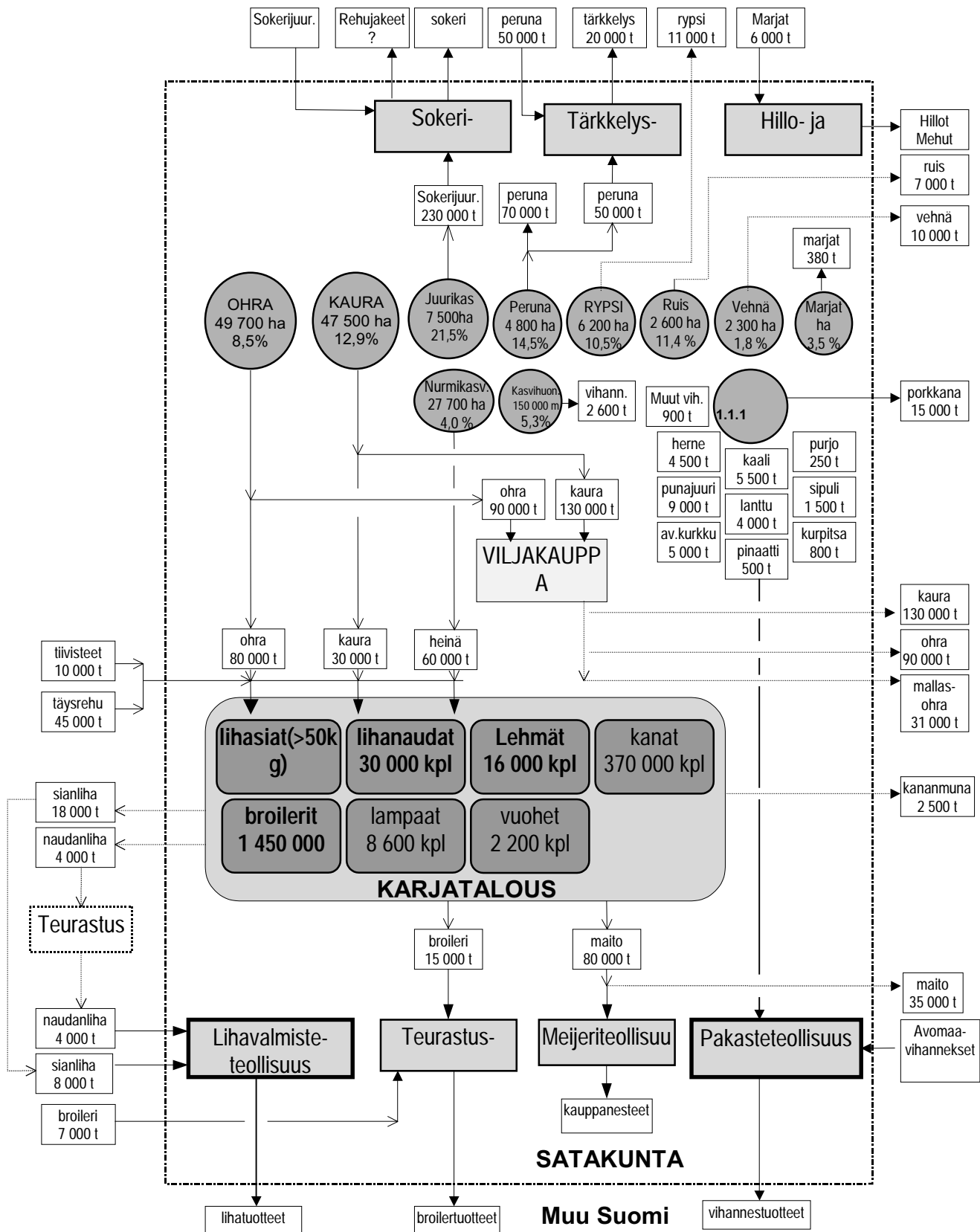
Saksalaisen Wuppertal-instituutin esittämien laskelmien mukaan luonnonvarojen tuottavuutta tulisi teollisuusmaissa nostaa ensi vuosisadan puoliväliin mennessä noin kymmenkertaiseksi, jotta yhteiskunnan kehitys pysyisi kestäväällä uralla. OECD:n tutkimuksissa arvioitiin, että elintarviketaloudessa olisi mahdollista päästä luonnonvarojen käytön kolminkertaiseen tehostamiseen vähentämättä elintarvikkeiden kulutusta. Alkutuotannossa tähän päästäisiin *ottamalla käyttöön luonnonvaroja säästävää teknologiaa ja kierrättämällä paremmin tuotantopanoksia*. Elintarvikeketjussa tulisi teknologian kehittämisen ohella *vähentää tuotteiden kuljetusta sekä niiden ylimääräistä pakkaamista ja prosessointia*. Paikallisen tuotannon ja kulutuksen suosiminen on yksi käytännön ohjeista, joilla luonnonvarojen käytön tehokkuutta voidaan lisätä. (Risku-Norja 2000).

Luonnonvarojen käytön tehokkuutta satakuntalaisessa tuotannossa emme pystyneet nykyisten aineistojen valossa selvittämään. Jatkossa mielenkiintoisia tietoja olisikin satakuntalaisen tuotannon ravinnetaseen ja energiataseen kehityksen seuraaminen, mitkä kertovat tuotannon ekologisen tehokkuuden muutoksesta.

Myös uusiutuvien luonnonvarojen käytön osuutta tuotannossa on vaikea arvioida täsmällisten lukujen valossa. Maatilojen mahdollisuudet uusiutuvien energialähteiden hyödyntämiseen ovat kuitenkin lisääntymässä teknologian kehittymisen myötä. Useilla tiloilla on perinteisesti käytetty puuta lämmityksessä. Tämän lisäksi uusina energialähteinä on otettu käyttöön bioenergiaan ja maalämpöön perustuvia ratkaisuja. Myös maatilojen käyttämä sähkö on Suomessa suurelta on osin vesivoimaan perustuvaa, mikä sekin on uusiutuvaa energiaa. Ravinteiden kierrätyksen osalta kaikki karjanlanta hyödynnetään viljelyssä. Biologinen typensidonnan osuus ravinnetaloudessa on vielä varsin vähäinen, mutta tämänkin alan osaaminen on kasvamassa luomuviljelyn myötä.

SATAKUNNAN ELINTARVIKEJALOSTUKSEN MATERIAALIVIRRAT

5% asukkaista, 7,8% viljellystä peltoalasta (+Vammalan seutu)

Kuva 12. Satakunnan elintarviketuotanto ja -jalostus. Alue kattaa n. 8 prosenttia Suomen viljelyalasta. Kuvioiden prosenttiosuus ilmaisee maakunnan tuotannon osuuden koko maan tuotannosta. Lähde: Foodwest Oy.

4.1.2 Maatalousympäristön tila

Peltomaan tila

Maataloustuotanto perustuu maapallon pintaa peittävän ohuen ruokamultakerroksen olemassaoloon. Jotta maa tuottaisi, sen tulee sisältää pää- ja hivenravinteita oikeissa suhteissa. Maan tuottokykyyn vaikuttaa ratkaisevasti myös maan happamuus (pH), rakenne ja multavuus, kosteusolosuhteet (ojitus) sekä maaperän pieneliötoiminnan aktiivisuus.

Maatalouden tutkimuskeskuksen *Valtakunnallisessa maaperäseurannassa* selvitetään maaperän tilassa tapahtuvia kemiallisia muutoksia kymmenen vuoden välein. Ensimmäinen näytteenotto tehtiin vuonna 1974 ja seuraavan vuonna 1987. Viimeisimmän maaperäseurannan tulokset ovat vuodelta 1998, jossa mukana oli n. 700 pistettä eri puolilta maata. Kokemäenjoen valuma-alueelta oli maaperäseurannassa noin 100 näytepistettä.

Aikaisemmissa seurannoissa todettiin viljelymaan pH:n nousseen, samoin fosforin, boorin, koboltin, kuparin ja molybdeenin pitoisuudet olivat nousseet. Sinkki oli ravinteista ainoa, jonka keskimääräiset pitoisuudet olivat tällöin laskeneet. (Erviö et al 1990).

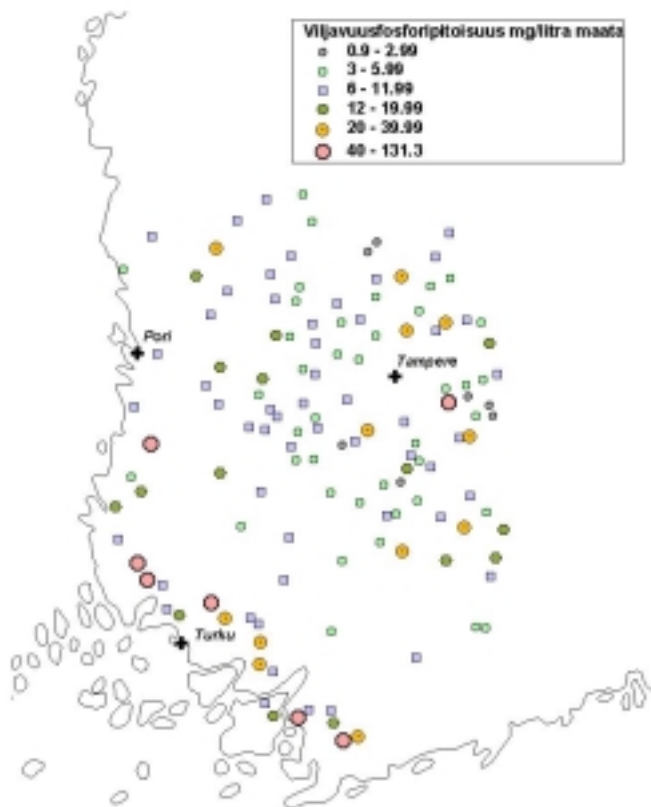
Valtakunnallisia tuloksia viimeisimmästä maaperäseurannasta ei ole vielä julkistettu, mutta alustavia tuloksia Kokemäenjoen valuma-alueelta on jo käytettävissä. Viimeisimmistä tuloksista on nähtävissä, että alueen peltomaan viljavuusfosfori on 24 vuoden ajanjaksolla noussut lähes kaksinkertaiseksi. Peltomaan keskimääräinen fosforipitoisuus on viljavuustutkimuksen tuloksin noussut välttävistä luokkaan tyydyttävä, mikä on myös viljelysuunnittelun tavoitetasona.

Taulukko 2. Peltomaan helpoliukoisen kadmiumin ja fosforin sekä orgaanisen aineksen keskimääräiset pitoisuudet valtakunnallisessa maaperätutkimuksessa Lounais-Suomen alueella.

	Kadmium (mg/l maata)	Fosfori (mg/l maata)	Orgaaninen aines %
1974	-	7,1	8,5
1987	0,1	11,4	10,1
1998	0,1	13,3	7,3

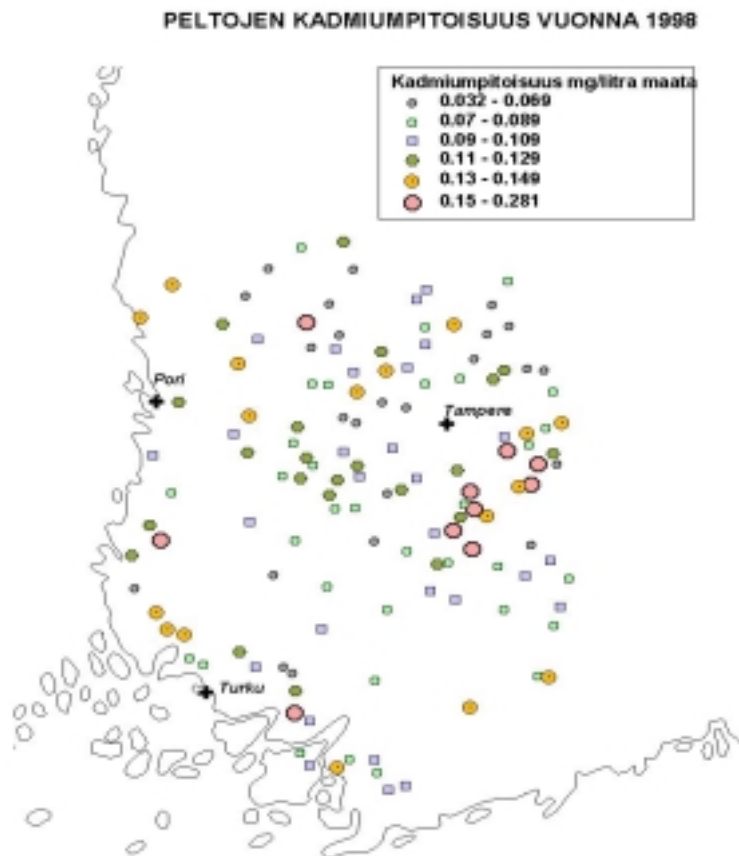
Vesistöhuuhtoutumien kannalta riskialttiimpia ovat fosforipitoisuudeltaan korkeimmat peltomaat (Yli-Halla et al 2001). Yli 20 mg/l pitoisuuksia, mikä savimailla on viljavuusluokan korkea rajana, oli 14 prosentissa näytteistä. Yli 40 mg/l pitoisuuksia (arveluttavan korkea) oli seitsemässä prosentissa näytteistä.

PELTOJEN VIJAVUUSFOSFORIPITOISUUS VUONNA 1998

Kartta 1. Helppoliukoisen viljavuusfosforin pitoisuudet v. 1998 peltomaassa Lounaisen Suomen alueella. Lähde: Mäkelä-Kurto ja Sippola 2001. Graafinen toteutus: Pasi Rantala.

Raskasmetallien osalta aiemmissa maaperäseurannassa todettiin, että kadmiumpitoisuudet olivat maaperässä nousseet ja lyijypitoisuudet olivat laskeneet liikenteen lyijypäästöjen vähenemisen myötä. Kadmiumpitoisuuksien nousun pääasiallisena syynä oletetaan olevan vuosina 1975-1981 käytössä lannoitteet, jotka sisälsivät runsaasti kadmiumia. Raskasmetallin kuormitus on sen jälkeen laskenut, kun lannoitteissa siirryttiin raaka-aineena käyttämään kotimaista Siilinjärven apatiittia (Erviö ym. 1990). Viimeisimmissä tuloksissa alueen keskimääräinen liukoisen kadmiumin pitoisuus on pysynyt entisellä tasolla. Suurin pitoisuus peltomaassa oli 0,281 mg/l maata. Tämä ylittää muun muassa valtioneuvoston ohjearvon (VNp 282/94), jossa puhdistamolietteen käytöstä tulee luopua.

Kartta 2. Helppoliukoisien kadmiumin pitoisuudet peltomaassa. Lähde: Mäkelä-Kurtto ja Sippola 2001. Graafinen toteutus: Pasi Rantala.

Maaperän tiivistymisen riskit tulevat esille sateisina vuosina, jolloin tiivistyneen maaperän kasvustot kärsivät hapen puutteesta. Työkoneiden painojen jatkuva lisääntyminen on riski ennen kaikkea pohjamaan tiivistymiselle, sillä pohjamaan kuohkeuttamiseen on vähäisesti keinoja käytettävissä. Maaperän orgaanisen aineksen pitoisuus yhdessä maaperän pieneliötoiminnan aktiivisuuden kanssa ylläpitää maan rakennetta. Näiden ohella tärkeä tekijä on peruskuivatuksen tilasta huolehtiminen.

Maaperän tiivistymistä ei ole juurikaan ollut tutkimustietoa käytettävissä, sillä tiivistymistä on vaikea mitata. Valtakunnallisessa maaperäseurannassa oli kuitenkin mukana peltomaan orgaanisen aineksen pitoisuudet Lounaisen Suomen alueella keskimääräinen pitoisuus 7,3 %, mikä vastaa viljavuuspalvelun käyttämässä luokituksessa luokkaa runsasmultainen. Suuri osa peltomaista on humuspitoisuudeltaan tätäkin alhaisempia, sillä keskiarvoa nostaa viljelyssä olevien turvemaiden orgaanisen aineen pitoisuudet.

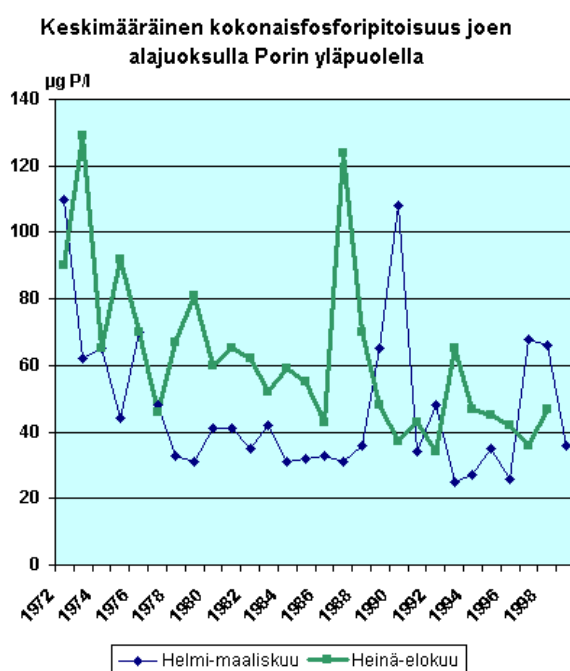
Viljavuuspalvelun (1993) mukaan maaperän tilan kannalta optimaalinen orgaanisen aineksen pitoisuus on kivennäismailla noin 15 %. Peltomaahan tulisi siis lisätä eloperäisiä aineksia mm. viljelykierron, nurmikasvien käytön tai karjanlannan avulla.

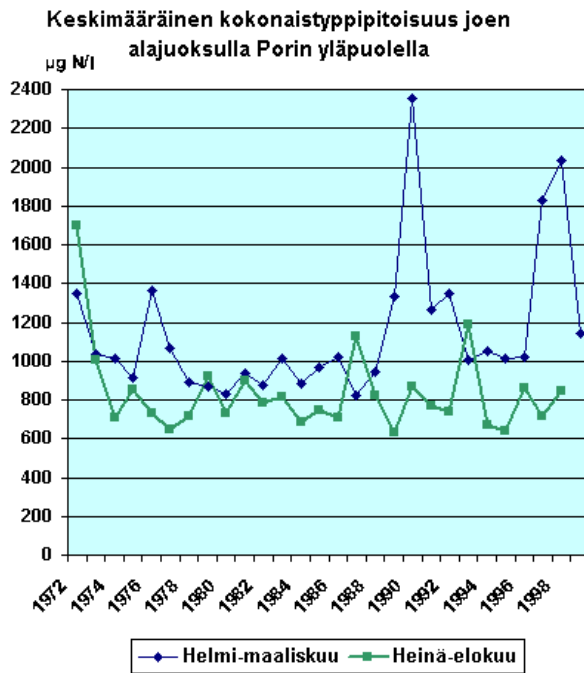
Tällainen muutos hidastaisi myös kasvihuoneilmiötä maaperän sitoessa ilmakehän hiilidioksidia. Multavuuden paraneminen parantaa myös maaperän veden ja ravinteiden pidätyskykyä ja vähentää siten ravinteiden huuhtoutumista vesistöihin.

Vesien tila

Pintavesistöjen tila vaihtelee huomattavasti Kokemäenjoen valuma-alueen eri osissa. Vesistön pohjoisissa osissa, jossa järvien osuus on suurin, laatu on keskimäärin hyvä ja paikoitellen jopa erinomainen vesien käyttökelpoisuusluokituksen mukaisesti. Alueen eteläisissä osissa vesistöt ovat vain "välttävässä" kunnossa. Maatalouden kuormitusta lisää näissä osissa myös savimaiden eroosio. Alueen pohjoisissa osissa kotieläintalouden päästöillä on vesien tilaan suurempi vaikutus kuin eteläisissä osissa valuma-alueella (Kokemäenjoen vesistön vesiensuojeluyhdistys).

Kokemäenjoen vesistön vesiensuojeluyhdistys on 1960-luvulta asti seurannut vesien tilan kehitystä (<http://www.kvvy.fi>). Selkein parannus Kokemäenjoen vesistössä on tapahtunut orgaanisen aineksen ja kiintoaineen kuormituksessa. Muun muassa metsäteollisuuden orgaaninen kuormitus on pienentynyt 98 % ja kiintoainekuormitus on vähentynyt samassa suhteessa. Myös ravinnekuormituksessa on tapahtunut selkeää myönteistä kehitystä. Metsäteollisuuden fosforikuormitus on vähentynyt 85 ja typpikuormitus 74 prosentilla verrattaessa nykytilannetta 1970-luvun alkuun. Asutuksen aiheuttama orgaaninen ja fosforikuormitus ovat samanaikaisesti vähentyneet lähes 90 prosentilla, vaikka jätevesimäärät ovatkin lisääntyneet viemäriverkoston laajenemisen myötä. *Typpikuormituksen* väheneminen on ollut kaikkein hitainta. Sen määrä on pudonnut vasta 20 prosentilla ja esimerkiksi asutuksen typpikuormitus on jopa lisääntynyt.

Kuvat 13 ja 14. Keskimääräisten kokonaistyyppi- ja fosforipitoisuuksien muutokset vuosina 1972-1998 Kokemäenjoen alajuoksulla Porin edustalla vuosina. Lähde: Suomen ympäristökeskus 2000.

Pistemäisen kuormituksen vähenemisen myötä on *Kokemäenjoen veden laatu parantunut merkittävästi verrattuna* 1970-luvun alun tilanteeseen. Kokemäenjoen veden happipitoisuus on oleellisesti kasvanut, ja viime vuosina happitilanne onkin ollut hyvä. Myös fosforipitoisuudet ovat laskeneet noin kolmannekseen 1970-luvun alun arvoihin verrattuna. Sen sijaan tyyppipitoisuuksissa ei ole tapahtunut samanlaista laskua. (Suomen ympäristökeskus 2000).

Kokemäenjoen vesi on edelleen runsasravinteista ja savisameaa. Ravinnekuormituksen haitat näkyvät selkeimmin järvivesistöissä sekä Selkämerellä, johon Kokemäenjoki laskee. Esimerkiksi Säskylän Pyhäjärvi-projektissa on arvioitu, että järveen jää vuosittain 11 600 kg fosforia eli yli puolet järveen tulevasta kuormituksesta. Kalojen mukana ravinteita poistuu 19 % ja Eurajoen kautta 14 % fosforista virtaa edelleen merelle.

Teollisuuden ja asutuksen ravinnepäästöjen jo vähennyttyä katseet ovat kääntyneet hajakuormituksen vähentämismahdollisuuksiin. Maatalouden osuuden arvioidaan olevan tyyppi-kuormituksesta neljännes ja fosforista puolet. (Suomen ympäristökeskus 2000). Maatalouden vesiensuojeluun panostetaan mm. maatalouden ympäristötukiohjelmassa, jossa perustuen ehtoina on peltojen lannoitus- ja eläinmäärärajoitukset sekä suojakaistavaatimukset. Erityistuella voidaan perustaa leveitä suojavyöhykkeitä ja laskeutusaltaita tehostettuja vesiensuojelun toimenpiteitä vaativissa kohteissa. Myös maatalouden suorat päästöt vesistöihin on pääsääntöisesti saatu loppumaan, kun maatilat ovat viimeisen vuosikymmenen aikana kunnostaneet ja laajentaneet lantaloita.

Maatalouden vesistökuormituksen arvioidaan jo alkaneen vähentyä, mutta vasta pidemmällä ajanjaksolla nähdään, miten nämä muutokset vaikuttavat vesistön tilaan (Suomen

ympäristökeskus 2000). Tulevaisuudessa maatalouden vesistökuormituksen muutosta pystytään arvioimaan entistä tarkemmin ja tunnistamaan vesiensuojelun kannalta kriittisiä alueita, sillä kehitteillä on mallintamiseen perustuvia *maatalouden ravinnekuormituksen arviointimenetelmiä*. Hajakuormituksen alueellisten muutosten todentamiseen on kehitteillä myös *ojasedimenttien ravinnepitoisuuksiin* perustuva seurantamenetelmä, joka kertoo paikallisista ravinnepitoisuuksien muutoksista (Ahtela ym. 2001, Uusitalo ym. 2001, Jansson ym. 2000)

Maatalouden vesiensuojelussa riittää haasteita jatkossakin; peltoviljelyn puolella on tarpeen päästä nykyistä parempaan ravinteiden hyödyntämiseen ja kotieläintuotannon puolella ovat tulevaisuuden haasteena kasvavien kotieläinyksiköiden lannankäsittelyn ongelmat.

Puhtaat pohjavedet ovat niinkään tärkeä maaseudun luonnonvara. Pohjavesialueilla sijaitsevilla peltoalueilla on olemassa riski ravinteiden, karjanlannan bakteerien tai torjunta-aineiden huuhtoutumisesta maakerrosten läpi pohjavesiin. Pohjavesien vedenlaatua on viimeksi selvitetty kattavasti vuosina 1990-91, jolloin silloinen Vesi- ja ympäristöhallitus (Suomen ympäristökeskus) teki valtakunnallisen kaivovesitutkimuksen (Korkka-Niemi ym. 1993). Vertailututkimuksen tulokset ovat selvityksestä, joka tehtiin maataloushallituksessa vuosina 1958-59.

Tutkimusalue oli jaettu osa-alueisiin maaperän ja maankäytön ominaispiirteiden mukaan. Lounais-Suomen alueeseen kuului pääpiirteissään Turun ja Porin lääni. Hämeen lääni kuuluu tutkimuksessa laajaan Sisä-Suomen alueeseen.

Lounais-Suomen kaivoista 71 % ja Sisä-Suomen kaivoista 69 % oli talousveden terveydelliset laatuvaatimukset täyttäviä. Terveydellisten laatuvaatimusten ohella kaivovedessä saattoi olla riittävyyteen liittyviä tai teknis-esteettisiä puutteita. Useimmin lääkintöhallituksen asettamat rajat (yleiskirje nro 1977, 1991) kaivovedelle jäivät toteutumatta värin, sameuden, pH:n ja raudan ylitysten vuoksi. (Tutkimuksessa käytetyt raja-arvot on nyttemmin korvattu Sosiaali- ja terveysministeriön määrittelemillä raja-arvoilla kts. <http://www.vyh.fi/hoito/vesihuo/haja/kaivoesi/vesilaat.htm>)

Tutkimuksessa todetut yleisimmät haitat lounaisessa Suomessa olivat sameus ja väriluku, sisäisessä Suomessa sameus ja pH. Koliformisia bakteereita esiintyi yli asetetun rajan noin joka kymmenennessä kaivossa. Tutkituilla alueilla ei esiintynyt torjunta-aineita kaivovesissä.

Taulukko 3: Talousveden laatuvaatimusten ja tavoitteiden toteutuminen. Prosentit ilmaisevat raja-arvot ylittävien kaivojen osuutta. Näytteenotto tapahtui syksyllä 1990. Lähde: Korkka-Niemi ym. 1993).

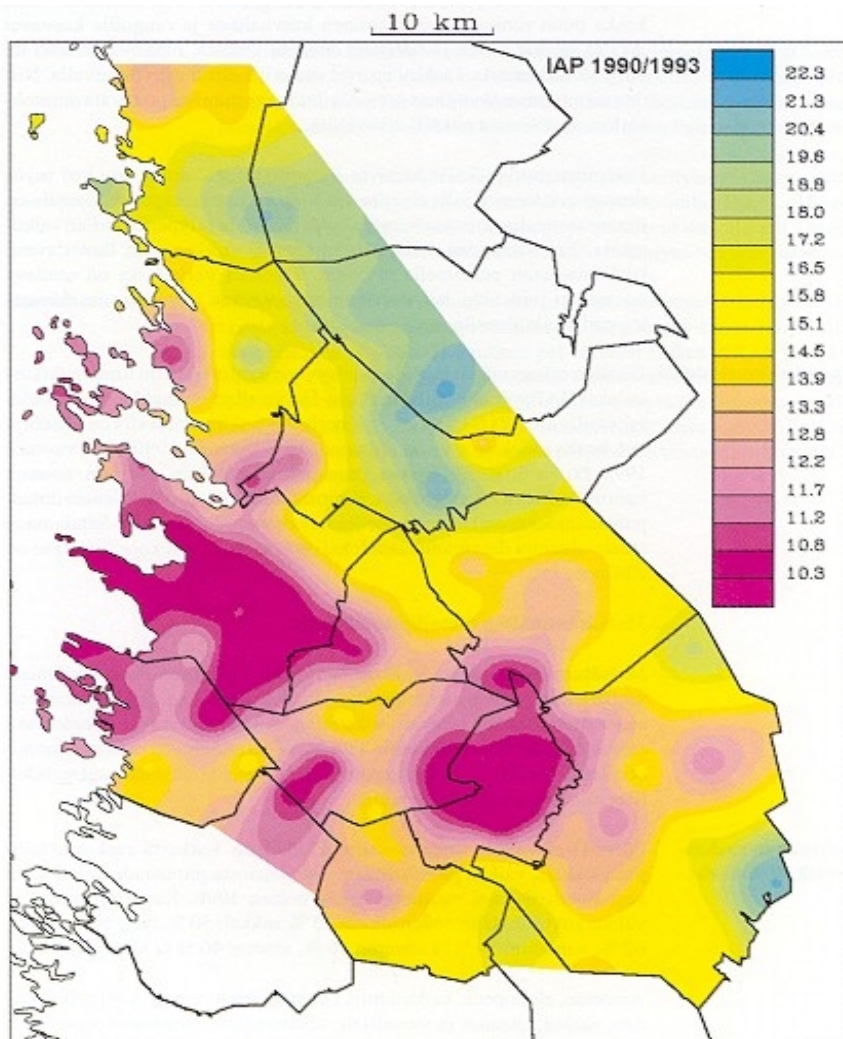
	Raja-arvo	Lounais-Suomi (n=245)	Sisä-Suomi (n=256)
Koliform. Bakteerit	<100/100ml	11,3	12,5
Lämpökest. kolif.	<1/100 ml	13,7	6,2
Fluoridi	< 1,5 mg/l	9,4	3,3
Ammonium	< 0,5 mg/l	3,5	1,7
Nitriitti	< 0,1 mg/l	2,7	2,9
Nitraatti	<25 mg/l	5,5	16,4
PH	6,5 – 8,8	22,7	44,1
Kloridi	< 100 mg/l	5,5	1,7
Sulfaatti	< 100 mg/l	1,6	0,3
Väriluku	< 5 mg/l	64,5	32,9
KmnO4-luku	< 12 mg/l	31,6	14,6
Sameus	< 1,0 mg/l	65,6	39,4
Rauta	< 0,5 mg/l	35,9	19,9
Mangaani	< 0,1 mg/l	25,0	16,1
Natrium	< 150 mg/l	2,7	0,2
Alumiini	<0,2 mg/l	23,1	6,2

Ilma

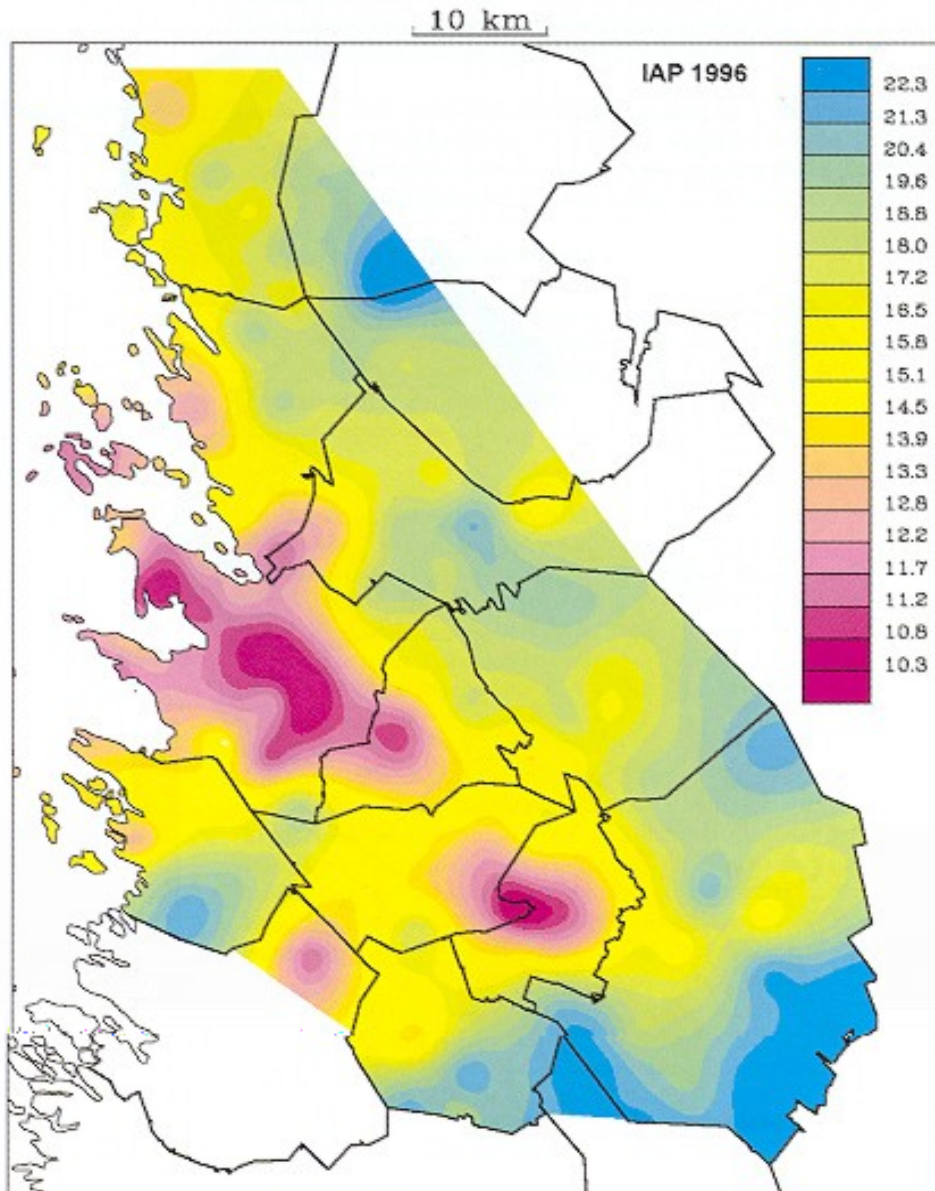
Satakunta on ollut maamme raskaimmin kuormitettua aluetta, mutta ilmankuormituksen määrä on täälläkin vähentynyt yleisen ilmansuojelun tehostumisen myötä. Merkittävimmät ilmaa pilaavat laitokset sijaitsevat Satakunnassa Harjavallassa, Porissa ja Raumalla. Laajalle leviävien *happamoittavien yhdisteiden* lisäksi laitokset ovat levittäneet ympäristöön myös raskasmetalleja sisältäviä hiukkasia. Happamoitumista aiheuttavat *rikkidioksidipäästöt* ovat

suurimmissa prosessiteollisuuden laitoksissa puolittuneet vuodesta 1983 vuoteen 1993. *Typenoksidipäästöissä*, joita aiheutuu energiantuotannosta ja autoliikenteestä ei sen sijaan ole nähtävissä yhtä selkeää parannusta. Raskasmetalleissa Outukumpu Harjavalta Metals Oy:n sulattojen päästöt ovat pitkään olleet suurimmat yksittäiset teollisuuslaitoksen aiheuttamat päästöt Suomessa. Suodinten käyttöönoton myötä nämäkin päästöt ovat alentuneet alle kymmenesosaan 1980-luvun tasolta. (Lehtinen 1995).

Myös bioindikaattoreihin perustuvien tutkimusten perusteella ilman laatu on (tällä vuosikymmenellä) 1990-luvulla merkittävästi parantunut. Bioindikaattorien etuna on niiden edullinen seurantakustannus sekä tulosten saaminen useamman vuoden ajalta. Satakunnan ympäristökeskuksen tekemässä selvityksessä tarkasteltiin puuston elinvoimaisuutta ja runkojäkälien esiintymistä sekä maa- ja kasvinäytteitä. Selvitys tehtiin vuosina 1996-1997. Samalta alueelta on käytettävissä vertailuaineistot vuosilta 1990-91 sekä 1992-93. Tuloksista laskettiin ilmanpuhtausindeksi (IAP), jonka mukaan kuormitus alueella oli vähentynyt selvästi. Indeksien arvo oli kohonnut 15%. Eniten ilman laatu parantunut alueen eteläosassa.

Kuva 15. Ilmanpuhtausindeksi (IAP) Porin-Harjavalan alueella vuonna 1990/1993 .
Lähde: Jussila 1997.

Kuva 16. Ilmanpuhtausindeksi (IAP) Porin-Harjavalan alueella vuonna 1996. Lähde: Jussila 1997.

Ilman laadun muutoin parantuessa on yhä suurempaa huomiota alettu kiinnittämään ilman lisääntyneen hiilidioksidin seurauksena tapahtuvaan kasvihuoneilmiöön. Vaikutuksista ja niiden suuruudesta ei ole vielä saavutettu varmaa näyttöä, mutta ilmiöllä oletetaan olevan myös maataloustuotantoon laajoja vaikutuksia lähivuosikymmenten aikana.

Myös maatalous aiheuttaa osaltaan ilmastokuormitusta. Tuotannon kasvihuonepäästöjen arvioidaan kuitenkin valtakunnallisesti vähentyneen noin viidenneksellä 1990-luvun aikana. Päästöjen määrä on vähentynyt eloperäisten turvemaiden viljelyn ja kokonaispeltoalan supistumisen sekä kotieläinten määrän vähenemisen myötä. *Maatalouden hiilidioksidipäästöt* ovat noin nelisen prosenttia kokonaispäästöistä ja *metaanipäästöt*, joita syntyy pääasiassa nautaeläinten ruoansulatuksesta, ovat noin kolmannes Suomen kokonaispäästöistä. Maatalouden *typpidioksidipäästöt* ovat yli puolet Suomen kokonaispäästöistä.

Kasvihuoneilmiötä lisäävien päästöjen ohella haitallinen on myös *ammoniakki*, joka aiheuttaa happamoitumista. Ammoniakkipäästöt tulevat pääosin lannasta. Niiden paikallinen merkitys voi olla suuri, vaikka pääosa Suomen ammoniakkilaskeumasta tulee ulkomailta.

Maiseman monimuotoisuuden muutos

Maisema-alueen luonnonolot ja ihmistoiminta on maaseutuyrityksille tärkeä elementti erityisesti markkinoinnin kannalta. Muun muassa maaseutukeskusten laatujärjestelmässä yritysten harjoittama ympäristön- ja maisemanhoito kuuluu asiakaslähtöisyyden, toiminnan eettisyyden ja kannattavuuden ohella laatujärjestelmän kulmakiviin.

Maisemanhoito saatetaan usein mieltää pelkästään maisemoinniksi. Visuaalisen ja esteettisesti kauniin vaikutelman lisäksi maisemanhoito on kuitenkin myös alueen paikallisten ominaispiirteiden hoitoa. Tavoitteena maisemanhoidossa on muodostaa tuotantoympäristöstä harmoninen ja toimiva kokonaisuus.

ERNIE-projektissa selvitettiin maiseman muutosta kahden maaseudulla sijaitsevan yrityksen lähiympäristön näkökulmasta. Yritykset - Pirkanmaalta Karkusta Lakeside Golf & Country Club Oy ja Satakunnasta Alastarosta Kanniston kotieläintila - tuottavat virkistyspalveluja omilla saroillaan. Maaseudulla virkistyspalveluja tuottaville yrityksille on erityisen tärkeää yrityksen lähiympäristön siisteys ja viihtyisyys sekä maisemakuvan kauneus ja mielenkiintoisuus. Vesistön läheisyys ja maaston korkeuserot kiehtovat yleensä ihmismieltä tutustumaan maisemaan. Karkussa toimivalla yrityksellä nämä toteutuvat paikallisten luonnontekijöiden ansiosta, kun taas Alastaron esimerkkiyritys on panostanut toimintansa monipuolisuuteen mm. kotieläinten kautta.

Maisemaselvityksessä selvitettiin kahden maaseutuyrityksen lähiympäristössä tapahtunutta maankäytöllistä muutosta muutaman vuosikymmenen ajalta. Tutkimusaineistot hankittiin digitoimalla mustavalkoisia ilmakuvia Karkun alueelta vuosilta 1975 ja 1996 ja Alastarosta vuosilta 1958 ja 1997 (Maanmittauslaitos). Karttatasoista laskettiin maiseman muutosta kuvaavia mittareita. (McGarigal & Marks, 1995).

Maiseman muutos Karkussa

Tutkimusalueena on Riippilänjärven ympäristö (9 km²) Vammalan kunnan alueella Karkussa. Karkku kuuluu osana valtakunnallisesti arvokasta Karkku-Tyrvään maisema-alueetta ja on kulttuurihistorialtaan vanhaa puutarhakulttuurin aluetta. Ympäristöministeriö ja Vammalan kaupunginhallitus ovat valmistelemassa valtakunnallisesti merkittävän maisema-alueen perustamispäätöstä Riippilänjärvelle.

Pinnanmuodoiltaan alue on koillis-lounaisuuntaisesti suuntautunutta, pitkänomaisten mäkien ja notkelmien muodostama kokonaisuus. Kallioperä on pääosiltaan kiilleliusketta. Alueen länsiosa kuuluu granodioriittivyöhykkeeseen. Karkun alueen pellot ovat pääosiltaan hiesusavea. Metsäiset alueet ovat pääosin moreenia.

Selkein muutos Karkun tutkimusalueen maisemassa vuosina 1975-1996 on ollut peltoalan väheneminen. Osa pelloista on metsitetty ja osasta on tehty golf-kenttäaluetta Riippilänjärven länsipuolella. Salaojitustoiminnan jatkuminen näkyy myös piennaralueiden vähenemisenä ja peltoalueiden yhtenäistymisenä.

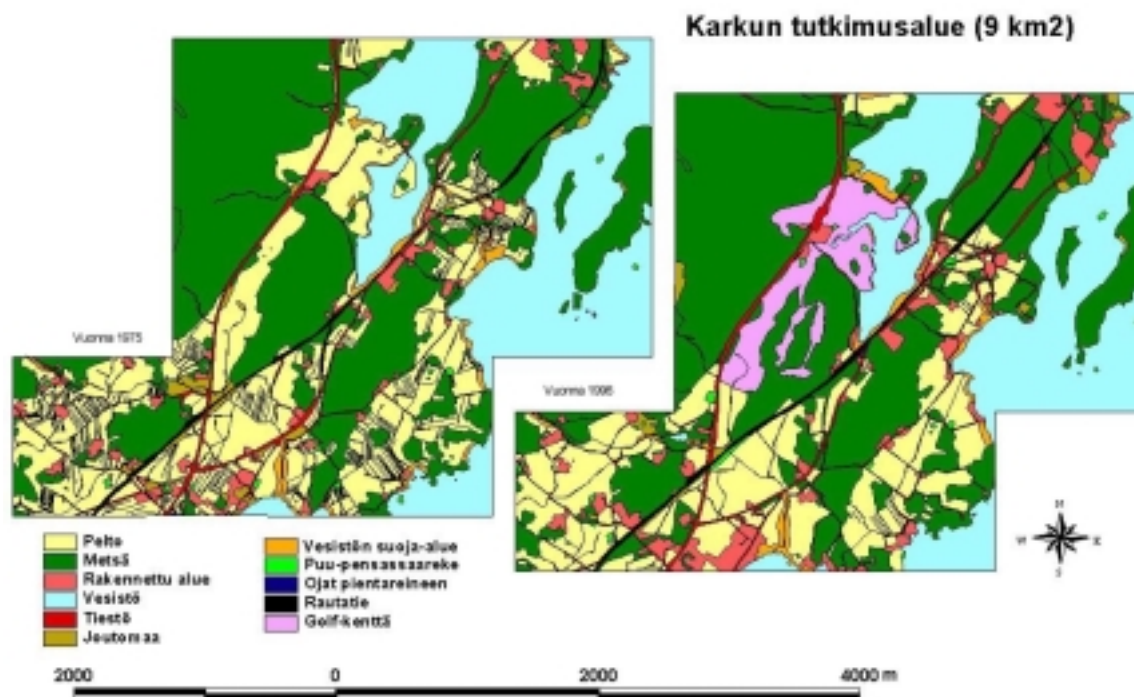
Taulukko 4. Maankäyttöluokkien alat vuonna 1975 ja 1996 Karkun tutkimusalueella.

Maankäyttömuoto	Ala (ha) 1975	Ala (ha) 1996	Muutos (ha)
Pelto	242	177	-65
Golfkenttä	-	44	+44
Vesistön suoja-alue	14	14	0
Metsä	353	367	+14
Puu-pensassaarekkeet	4	4	0
Pelto-ojat pientareineen	9	3	-6
Ihmistoiminnan alue (=rakennettu alue)	29	48	+19

Maankäyttökuvioiden määrä väheni puoleen (vuonna 1975 94 kuviota/100ha ja vuonna 1996 54 kuviota/100ha). Reunavyöhykkeiden pituus suhteessa alaan tuona aikana oli myös vähentynyt 255 metristä 180 metriin hehtaarilla. Tämä kertoo kuvioiden muotojen yksinkertaistuneen.

Alueen monimuotoisuus kokonaisuudessaan oli kasvanut uuden maankäyttömuodon, golfkenttä, myötä.

Kuvat: Maankäytön muutos Karkun tutkimusalueella vuonna 1975 ja 1996.

Maiseman muutos Alastarolla

Tutkimusalueena on Kanniston kotieläintilan ympäristö (6 km²) Alastarossa Varsinais-Suomessa. Kotieläintila on tarjonnut lomapalveluita asiakkaille vuodesta 1990 alkaen vanhan ajan perinteisessä maatilaympäristössä.

Alastaro kuuluu Loimaan viljelylakeuteen, joskin se on pinnanmuodoiltaan naapurikuntiaan kumpuilevampi. Selvimmin maisemasta erottuu Virttaankankaan harjujakso kunnan länsiosissa. Kunnan itä- ja keskiosat ovat savitasankoa. Kallioperä on pääosiltaan kvartsi- ja granodioriittia ja metsät ovat siten pääosiltaan havumetsiä.

Alastaron maisemallinen monimuotoisuus on vähentynyt samansuuntaisesti kuin yleensä suomalaisessa maaseutumaisemassa viime vuosikymmenien aikana: peltoalat ovat kasvaneet pääosin salaajustoiminnan vuoksi (Ruuska ja Helenius 1996; Hietala-Koivu 1999; Hietala-Koivu 2002 painossa). Metsäala on vähentynyt hieman ja ihmistoiminnan alue on kasvanut vastaavasti.

Taulukko 5. Maankäyttöluokkien alat vuonna 1958 ja 1997 Alastaron tutkimusalueella.

Maankäyttömuoto	Ala (ha) 1958	Ala (ha) 1997	Muutos (ha)
Pelto	297	340	+43
Vesistön suoja-alue	0,3	0,7	+0,4
Metsä	228	223	-5
Puu-pensassaarekkeet	1,4	1,3	-0,1
Pelto-ojat pientareineen	45	4	-41
Ihmistoiminnan alue (=rakennettu alue)	13	16	+3

Maankäyttökuvioiden määrä on vähentynyt rajusti (326 n/100 ha - 54 n/100ha). Tämä vähennys johtuu erityisesti pientareiden vähenemisestä. Reunavyöhykkeiden pituus alaan verrattuna väheni myöskin voimakkaasti (999 m/ha arvoon 173 m/ha). Maiseman yhtenäistymistä kuvaa myös maankäyttökuvioiden keskimääräisen koon kasvu (0.3 hehtaarista 1.9 hehtaariin). Myös SHDI-luvulla mitattuna monimuotoisuus maisematasolla on vähentynyt.

Kuva. Maankäytön muutos Alastaron tutkimusalueella vuosina 1958 ja 1997.

Alastaron tutkimusalue (6 km²)

Maiseman monimuotoisuuden muutokset lienevät molemmilla tutkimusalueilla lajistollista monimuotoisuutta vähentäviä. Erityisesti pientareita elinympäristöinä hyödyntävien lajien elinolosuhteet ovat heikentyneet (vrt. Pitkänen ja Tiainen 2000).

Lajistollinen monimuotoisuus

Biodiversiteetin lajitason muutoksista on parhaiten tietoa uhanalaisten lajien osalta, joista on tehty eniten selvityksiä. Maatalousympäristön lajien muutoksesta on tehty varsin vähän selvityksiä. MTT:llä on aineistoja peltojen tuohyönteisten esiintymisestä sekä rikkakasvien pitkäaikaisvaihteluista. Kertaluonteisia kartoituksia on projektialueella tehty mm. piennaralueiden eläimistöä Yläneellä maatalouden ympäristötuen arvioinnin yhteydessä. Lisäksi ympäristökeskuksissa on selvitetty perinnemaisemien kasvillisuuden ja eläimistön esiintymistä. Myös perhosista on seurantatietoa.

Runsaimmin tietoa näyttää kuitenkin olevan *linnuston muutoksista*. Lajiryhmää on esitetty maatalousympäristön indikaattorilajeiksi, sillä ne elävät monenlaisissa ympäristöissä ja sijoittuvat ravintoketjun monille eri tasoille. Linnut ilmentävät ympäristön muutoksia hyvin myös siksi, että lentokykynsä ansiosta ne siirtyvät nopeasti pois epäsuotuisilta alueilta (Väisänen ym. 1998).

Tapio Tuomela/MTT:n arkisto

Valtakunnallisesti lintulajiston muutosta on selvitetty linjalaskentojen ja pesintöjen avulla, joita on seurattu 1930-luvulta lähtien. Näistä tuloksista voidaan määrittellä ns. peltolintujen joukko, joiden pääasiallisena elinympäristönä on maatalousalueet. Koko maan näiden peltolintujen osuus on 13 %. Yleisesti peltolintujen määrä vähenee etelästä kohti pohjoista.

Eniten yksilömäärältään on räkättirastaita, keltasirkkuja, västäräkkejä ja pensastaskuja.

Peltolintujen kannan arvioidaan valtakunnallisesti kasvaneen 65 % 1940-luvulta 1970-luvulle, mutta sittemmin taantuneen hieman (Väisänen ym. 1998). Kannan kasvua selitti muun muassa peltoalan laajeneminen sodanjälkeisinä vuosikymmeninä. Maatalouden pellonkuivatustoimet synnyttivät puolestaan reheviä lintuvesiä. Vesilintujen olosuhteita on parantanut myös ravinnekuormituksen myötä tapahtunut vesistöjen umpeenkasvu sekä pellonreunojen pusikoiden lisääntyminen.

1980- ja 1990-luvuilla peltolajien kannat ovat valtakunnallisessa seurannassa vähentyneet viidenneksellä ja pihalajit kolmanneksella. Karjatalouden väistyminen monine seurausvaikutuksineen on merkittävin linnuston muutoksia selittävä tekijä. Taantuneista lajeista useimmat hyötyvät karjasta, laitumista sekä viljelys monimuotoisuudesta ja monipuolisesta viljelykierrosta (Pitkänen ja Tiainen 2000).

Alueellisia aineistoja lintulajien muutoksista oli varsin vähän saatavilla. Pitkäaikaisin seuranta-aineisto löytyi Pälkäneeltä, jossa maanviljelijä Tauno Pietilä on vuosina 1942-94

laskenut vuosittain Mieliön peltoaukean linnustoa. Järjestelmällisten laskentojen kohteena on ollut 13 alueella esiintyvää peltolintulajia. Lintujen parimäärät ovat lähes poikkeuksetta laskeneet viimeisten viidenkymmenen vuoden aikana. Dramaattisin romahdus monen lajin parimäärissä on tapahtunut 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa. Selkeästi taantuneita lajeja on töyhtöhyppä, kiuru, keltävästäräkki, pensastasku ja kivitasku. Kottarainen ja punavarpunen ovat puolestaan pystyneet säilyttämään kantansa melko vakaana.

Eräiden lajien kuten kiurun ja kivitaskun osalta suuntaus on näyttää kuitenkin olevan myös valtakunnallisesti varsin samankaltainen kuin Mieliässä. Toisten lajien tilanne kuten keltävästäräkien määrän romahdus ja kottaraisten vahva kanta eroaa muun Suomen tilanteesta ja tämän on arvioitu johtuvan alueen paikallisista ominaispiirteistä (Jalkanen ja Tornikoski).

Lammilla, jossa peltolintuseurantaa on tehty vuosina 1930-luvulta 1980 luvulle, on taantuneita lajeja olleet mm. ruisrääkkä, peltopyy, tuulihaukka, räystäspääsky, haarapääsky ja kivitasku. htöhyppä, kuovi, keltävästäräkki, kivitasku, varis, kottarainen ja peltosirkku. Kantansa ovat säilyttäneet tai sitä ovat lisänneet mm. töyhtöhyppä, pensastasku, pikkulepinkäinen ja peltosirkku (Pitkänen ja Tiainen 2000).

Lounais-Hämeessä kartoitettiin peltolintujen kannanvaihteluita 1990-luvun alussa viiden vuoden ajan. Lintuja laskettiin kaikkiaan 1040 hehtaarin alueelta Jokioisten, Ypäjän, Someron ja Pöytyän kuntien alueella. Selvityksen painopiste oli kuitenkin enemmän linnuston elinolosuhteiden tarkastelussa kun kannan pitkäaikaismuutoksissa, sillä vuosittaiset kannanvaihtelut saattavat olla suuria. Tulosten perusteella näyttäisikin, että peltopyy, tuulihaukka ja ruisrääkkä ovat viimeisten vuosikymmenten taantumien jälkeen pystyneet vahvistamaan asemaansa. Kiurulla, niittykirvisellä, pensastaskulla ja peltosirkulla oli myös alueella vahva kanta. Taantuvia lajeja olivat täällä kuovi ja töyhtöhyppä. Tutkimusajanjaksolla peltolintujen tilannetta paransi peltojen laajamittainen kesannointi, jota näinä vuosina toteutettiin maatalouspoliittisten ohjauksen myötä (Turtola 2000).

Maatalousalueiden linnuston monimuotoisuudessa on edellisten tulosten valossa nähtävissä viimevuosikymmenten laskeva trendi - yksipuolistuva pelto- ja maatalaympäristö tarjoaa vähemmän elinmahdollisuuksia peltolinnustolle. Yksittäisten seurantojen ja niiden tuottamien yksittäisten lintulajien kannanmuutosten pohjalta on kuitenkin

vaikkea tehdä selkeitä johtopäätöksiä siitä, miten Kokemäenjoenjoen alueen maatalousympäristö on kokonaisuutena muuttumassa ja mitä merkitystä näillä muutoksilla on peltoekosysteemin toiminnan kannalta. Linnuston muutosten ohella tarvitaan tietoa myös muista maatalousympäristön lajeista, mm. maaperän pieneliöstöstä ja pölyttäjistä.

Johtopäätökset maatalousalueiden ekologisesta kehityksestä

Ekologisen kehityksen tarkastelu rajoittui pääosin Satakuntaan. Kokonaiskuvan luominen maakunnan alueella tapahtuvasta muutoksesta on jo sinällään haastava tehtävä, sillä ympäristön tilan muutokset ovat pienipiirteisiä, eikä alueellisesti kattavia tietoaaineistoja ole useinkaan saatavilla. Erityisesti maatalousalueiden biodiversiteetti ja tämän muutokset on vielä vaillinaisesti tunnettu ilmiö, sillä tutkimus on kohdistunut ennen muuta uhanalaisen lajistoon ja elinympäristöihin.

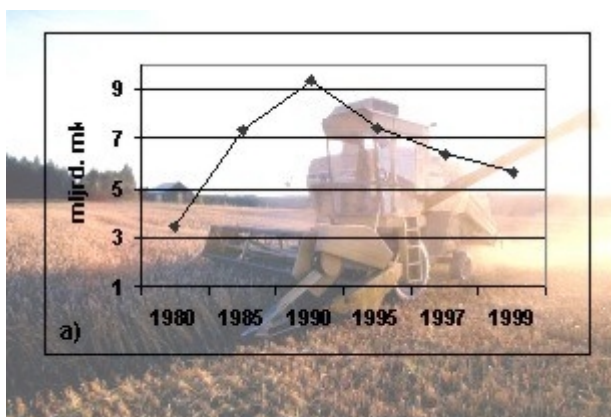
Ympäristönsuojelun alalla on viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtunut myönteistä kehitystä. Varsinkin vesien- ja ilmansuojelussa on saavutettu hyviä tuloksia. Silti puhdas ympäristö ei ole satakuntalaisille ja satakuntalaiselle maataloustuotannolle itsestäänselvyys, vaan päästöjen pitäminen alhaisella tasolla vaatii jatkuvaa aktiivista toimintaa.

Ympäristönsuojelu on tullut osaksi myös maatalouden harjoittamista. Maatalousympäristön osalta panostusta tarvitaan jatkossakin vesiensuojeluun. Myös maaperän rakenteen ylläpitäminen vaatii tehokkaampia toimia maaperän tuottokyvyn ja viljelyvarmuuden säilyttämiseksi. Todennäköisesti myös kasvihuoneilmiö on jatkossa aihealue, jolla on vaikutuksensa maatalouden harjoittamiseen ja elintarviketalouteen.

Luonnonvarojen käyttö kulutuksessa ja tuotannossa on teemana tullut esille vasta viime vuosien aikana. Sen mukaisesti ekologista kestävyyttä tulisi tarkastella aiempaa kokonaisvaltaisemmin: *ympäristön tilaan tulee vaikuttaa vähentämällä yhteiskunnan materiaalivirtoja, jolloin sekä säästetään uusiutumattomia luonnonvaroja että vähennetään tuotannosta aiheutuvaa ympäristönkuormitusta.* Ekotehokkuutta kohennetaan käyttämällä luonnonvaroja entistä tehokkaammin mm. kierrättämällä. Nykytilanteesta ja kehityssuunnasta Satakunnan elintarviketaloudessa ei ollut vielä tietoa saatavilla.

4.2 Taloudellinen kehitys

Anja Yli-Viikari

Tapio Tuomela/MTI:n arkisto

Työllisyys ja yritystoiminnan kehittäminen on edellä todettu maaseudun keskeiseksi haasteiksi. Luonnonvarasektori ei kuulu varsinaisesti kasvavien toimialojen joukkoon, mutta maa- ja metsätalouden sekä niihin perustuvien elinkeinojen merkitys alueen taloudellisen elinvoimaisuuden ja työllisyyden kannalta tulee jatkossakin säilymään merkittävänä.

Valtakunnallisestikin tarkasteltuna *läntinen Suomi on maamme vahvinta maatalousaluetta*; paikoitellen alkutuotanto muodostaa seutukuntien bruttokansantuotteesta yli 20 %. Alueellisena kehittämistavoitteena on edelleen alueen vahvan maatalousaseman säilyttäminen. Myös *elintarviketeollisuuden* merkitys on Satakunnassa ja Pirkanmaalla maan keskimääräistä tasoa suurempi ja *elintarviketalouden pienyritysten* määrän odotetaan edelleen lisääntyvän.

Luonnonvarojen käyttöön liittyvää taloudellista kehitystä on tässä raportissa tarkasteltu

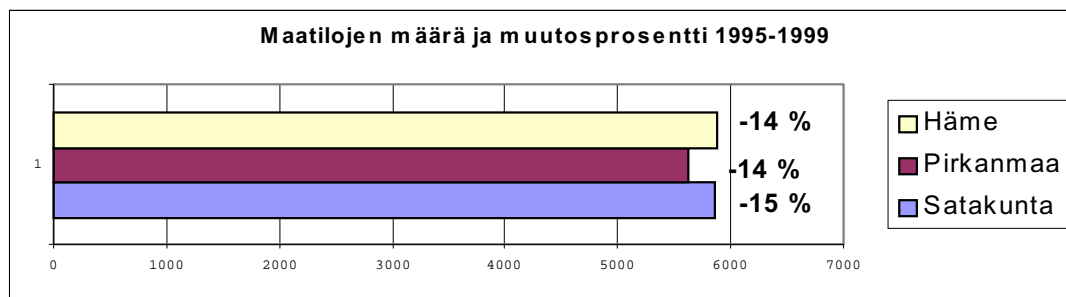
1. alkutuotannon,
2. maaseutuyrittämisen ja
3. luonnonvarojen jatkojalostamisen ja elintarviketeollisuuden näkökulmasta.

Tässä luvussa luodaan indikaattorien avulla yleissilmäys alueen nykytilanteeseen ja seuraavissa luvuissa syvennyttään tarkemmin maataloustuotannon ja maaseudun yritystoiminnan kehittämisen haasteisiin ja mahdollisuuksiin.

4.2.1 Alkutuotannon kehitys

Maatilojen määrän kehitys kertoo tuotannossa olevan meneillään rajuja muutoksia. Tilojen määrä on vuosina 1995-1999 vähentynyt 15 %:lla. Maatilojen määrä on jo pitkään ollut tasaisen laskeva, mutta Euroopan Unioniin liittymisen myötä sukupolvenvaihdoksissa tapahtui jyrkkä lasku. Hämeessä ja Satakunnassa on rahoitettu keskimäärin

35 sukupolvenvaihdosta vuosittain (Satakunnan alueellinen maaseutuohjelma, Hämeen alueellinen maaseutuohjelma). Mikäli sukupolvenvaihdosten määrä asettuu pysyvästi tälle tasolle, maatilojen määrä tulee pitkällä aikavälillä vakiintumaan Kokemäenjoen alueella noin *kuudennesosaan nykyisestä määrästään*.

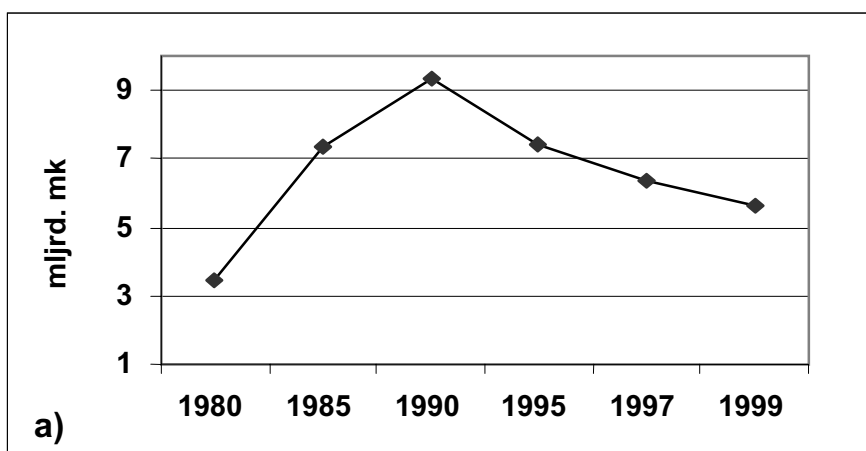
Kuva 17. Maatilojen määrän muutokset maakunnittain. Lähde MMM 2000 (tulotukea saaneet yritykset).

Tietovarstan kyselytutkimuksessa (2000) selvitettiin kehityksen tulevaisuuden näkymiä. Tämän kyselyn mukaan sukupolvenvaihdokset näyttävät edelleenkin pysyvän alhaisella tasolla, sillä yli 50-vuotiaista viljelijöistä vain viidenneksellä oli jatkaja tiedossaan Satakunnan ja Pirkanmaan alueella. Hämeessä tilanne oli vielä hieman tätäkin heikompi, sillä jatkajia oli 15 % vastaajista. Viljelijöiden keski-ikä ollessa projektialueella lähelle 50 vuotta, tilan tuotannon jatkaminen tulee olemaan ajankohtainen kysymys monella maakunnan tiloista. Vähäisten sukupolvenvaihdosten ohella tuotanto vähenee myös keski-ikäisissä ikäpolvissa olevien luopujien kautta.

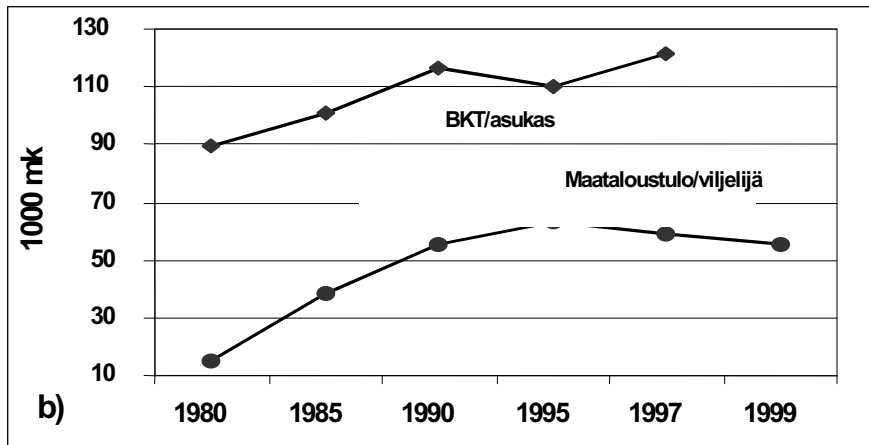
Samalla kun tilojen lukumäärä vähenee, investoidaan jatkavilla tiloilla voimakkaasti tuotannon kehittämiseen. Seuraavien indikaattorien valossa tarkastellaan lähemmin jokivarressa meneillään olevaa tuotannon muutosta. Tarkasteltavat teemat ovat 1) maataloustulo ja maatilojen tuotannon kannattavuus, 2) tuotantosuuntien muutokset ja 3) maatilojen investoinnit.

Maataloustulo on maaseudun aluetalouden kannalta varsin merkittävä tulovirta, sillä maatalouden ja muiden maaseudun toimialojen välillä on moninainen vuorovaikutussuhteiden verkosto, jonka kautta maatalouden rahavirrat välittyvät muuhun maakuntaan. Maataloustulo on valtakunnallisesti tarkasteltuna kasvanut aina 1990-luvun vaihteeseen asti, jonka jälkeen kokonaistulot ovat lähteneet laskuun. Maataloustulon vähenemisen vaikutukset riippuvat maatalouden suhteellisesta osuudesta alueella ja korvaavien elinkeinoalojen olemassaolosta. Syrjäisen maaseudun alueella menetykset ovat olleet suurimmat.

Maataloustulon vähenemisen vaikutuksia tilatasolla on vaikea kuvata tilastollisten lukujen perusteella, sillä yrityksen kannattavuuteen vaikuttaa moni yksittäinen tekijä. Nähtävissä on kuitenkin, että *keskimääräinen viljelijäkohtainen maataloustulo on ollut laskeva vuodesta 1995 lähtien* (kuva 19). Keskimääräinen viljelijäperheen verotettava tulo, joka huomioi maataloustulon ohella myös muut maatilalan tulonlähteet, on Pirkanmaan ja Satakunnan maataloilla ollut vuonna 1998 noin 170 000 markkaa ja Kanta-Hämeessä 190 000 markkaa (Tilastokeskus 2000).

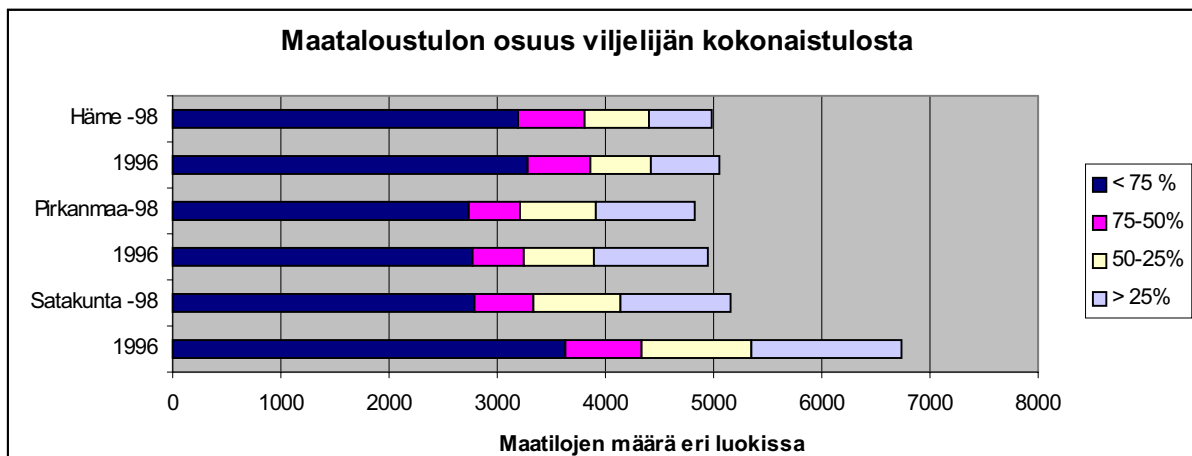

Kuva 18. Maataloustulon kehitys a) valtakunnallisella tasolla. Lähde: Risku-Norja 2001.

Kuva 19. Maataloustulon kehitys b) viljelijäkohtaisella tasolla. Lähde: Risku-Norja 2001.

Maatilojen toimintaa voidaan tarkastella myös tilojen tulorakenteen kautta. Noin puolet alueen maatiloista saa edelleen pääasiallisen (yli 75%) toimeentulonsa maataloudesta. *Päätoimisten tilojen määrä on laskemassa kuten maatilojen kokonaismääräkin.* Eniten maatalouden työllistävä merkitys on vähentynyt Satakunnassa.

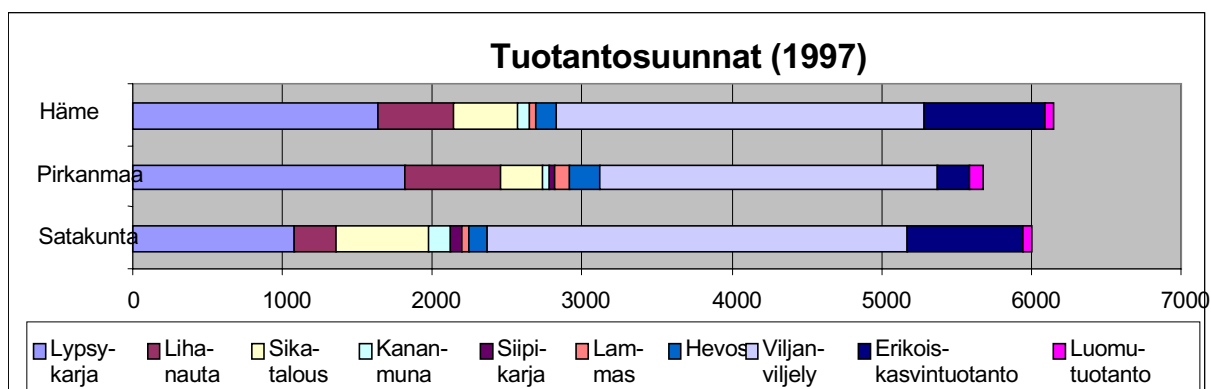
Kuva 20. Maataloustulon osuus viljelijän kokonaistuloista vuosina 1996 ja 1998. Lähde MMM.

Tilojen välinen erilaisuus tarkoittaa käytännössä sitä, että osa tiloista pyrkii päätoimisuuden kautta saavuttamaan maataloustuotannosta koko toimeentulonsa. Nämä tilat joutuvat laajentamaan tuotantoaan, mikäli aikovat pysyä päätoimisina. Maaseudun maisemakuvassa tämä on näkynyt tuotantorakennusten laajennus- ja uudisrakentamisena. Osalle maatiloista sopii paremmin pysyminen keskikokoisten tilojen luokassa, jolloin toimeentuloa pyritään täydentämään tilan ulkopuolelta ja minimoimaan maataloustuotannon kustannuksia.

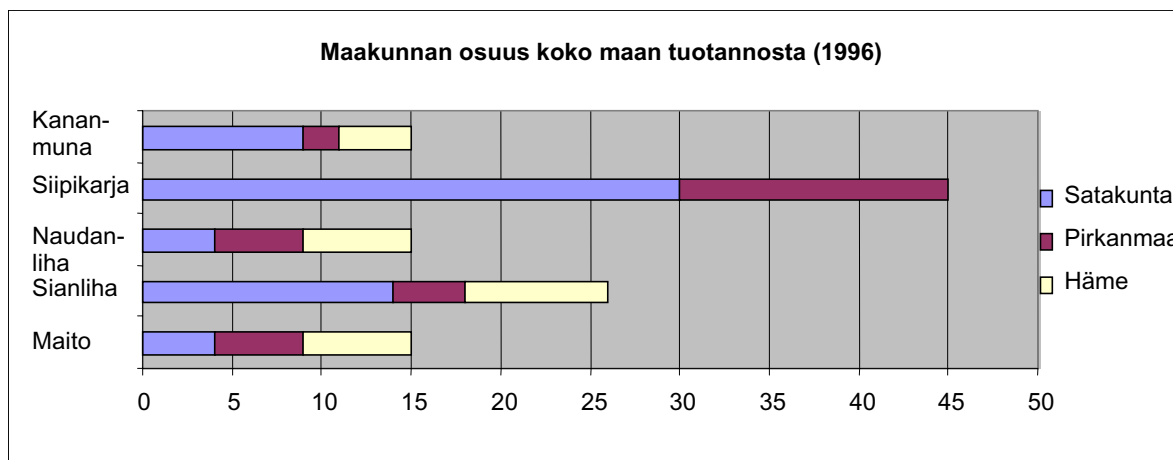
Syrjäisellä maaseudulla maatilojen valinnanmahdollisuudet päätoimisuuden ja monitoimisuuden välillä ovat kuitenkin huomattavasti rajatummalla kuin taajamien läheisyydessä. Sukupolvenvaihdoksia onkin tapahtunut eniten niillä alueilla, joilla päätökseen liittyviä riskejä on mahdollisuus tasata ulkopuolisen työssäkäynnin kautta. Syrjäisellä

maaseudulla sekä maatalan ulkopuoliset työpaikat että toisaalta myös yritystoiminnan käynnistämisen mahdollisuudet ovat heikkommat. Näillä alueilla tuotannon väheneminen näkyy maisemakuvassa näennäisviljelynä tai aktiviteettien hiipumisena.

Tuotantosuuntien tasolla tapahtuvat muutokset ovat tapahtuneet verrattain hitaasti, sillä tuotantosuunnan muutokset edellyttävät pitkällistä suunnittelua ja investointien tekemistä. Maakuntien tuotannolliset yleispiirteet ovat pitkälti samansuuntaiset, mutta joitain tunnuspiirteitä on nostettavissa esille.

Kuva 21. Maatalouden tuotantosuunnat . Lähde MMM.

Kuva 22. Maakunnan osuus koko maan tuotannosta. Lähde MMM.

Pirkanmaalla nautakarjataloudella on merkittävä rooli; sika-, broileri- ja erikoiskasvintuotantoon erikoistuneita tiloja on vähemmän suhteessa muihin maakuntiin. Pälkäneen ympäristössä on muutamia suuria broileritiloja, minkä ansiosta broilerinlihan kokonaistuotanto on 15 % koko maan tuotannosta. Maidontuotanto on keskittynyt ennen muuta läntiselle Pirkanmaalle ja metsätalouteen erikoistuneita tiloja on eniten pohjoisissa ja koillisissa osissa maakuntaa. Puutarha- ja kasvihuonetilojen määrä on suurin Kangasalla ja Pälkäneellä. Taajamien läheisyydessä on myös hevostiloja.

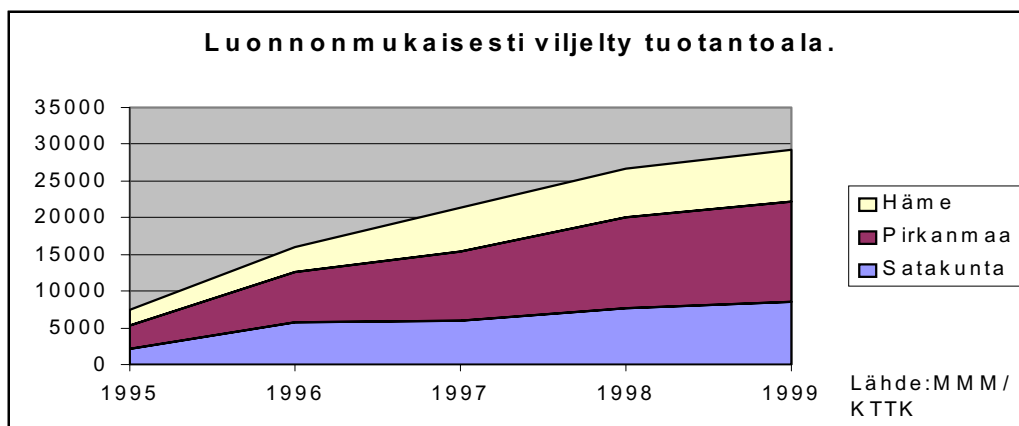
Satakunnassa tuotannonaloista näkyvimpiä ovat avomaan vihannestuotanto, sikatalous ja siipikarjan lihantuotanto. Noin kolmannes koko maan broilereista tuotetaan täällä. Satakunnan

eteläisissä osissa on avomaan vihannesviljelyn keskittymä, jossa tuotetaan pääosa koko Suomen tarhahermeen, porkkanan, punajuuren, lantun ja pinaatin tuotannosta. Sokerijuurikasta viljellään noin viidennes koko maan tuotannosta. Myös kaalien, nauriin, sellerin, palsternakan, ruokasipulin, purjon, kurpitsan ja raparperin tuotanto on merkittävää. Eniten tällä alueella ovat vähentyneet kananmunan- ja maidontuottajat.

Päijät-Hämeessä ovat nautakarjatilat ja Kanta-Hämeessä viljatilat suurin tilaryhmä. Maidontuotanto on kuitenkin täälläkin vähentynyt voimakkaasti. Erikoistuotannon aloista merkittävimpiä ovat sokerijuurikkaan ja perunan viljely sekä avomaan vihannesviljely Forssan seudulla.

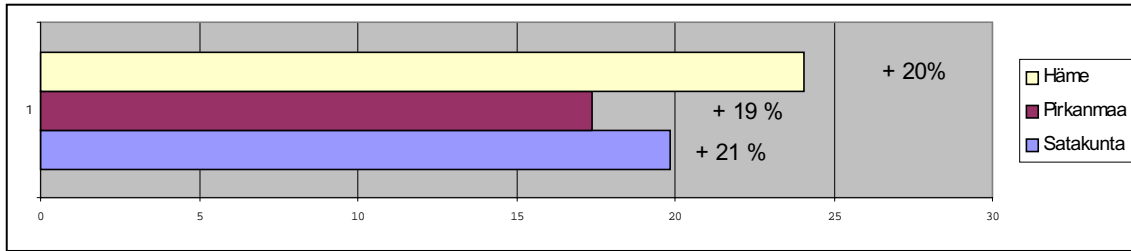
Luonnonmukainen maataloustuotanto ei kuvassa 23 näy vielä kovin merkittävällä osuudella, sillä tuotannon kasvu on tapahtunut aivan viimeisinä vuosina. Tukitoimien ja tuotteiden kysynnän vauhdittamana se on ollut selvästi maatalouden nopeimmin kasvanut tuotannonala. Luonnonmukaisen tuotannon merkitys on projektialueella suurin Pirkanmaalla, missä peltoalasta on luomuna jo 9 %. Satakunnassa luomupellon osuus on 6 % ja Hämeessä 4 %. Kotieläintuotannon kasvu on lähtenyt liikkeelle hitaammin.

Elintarvikekaupassa luomutuotteiden osuus on vielä vaatimatonta, mutta tuotannon kasvunäkymiä pidetään hyvinä. Myös vientinäkymiä on kaavailtu muun muassa viljatuotteiden osalta. MMM:n tavoitteena on lähivuosien aikana nostaa luomuviljan osuus kokonaisvilja-alasta aina 10 %:iin.

Kuva 23. Luonnonmukaisesti viljelty tuotantoala. Lähde: MMM/KTTK

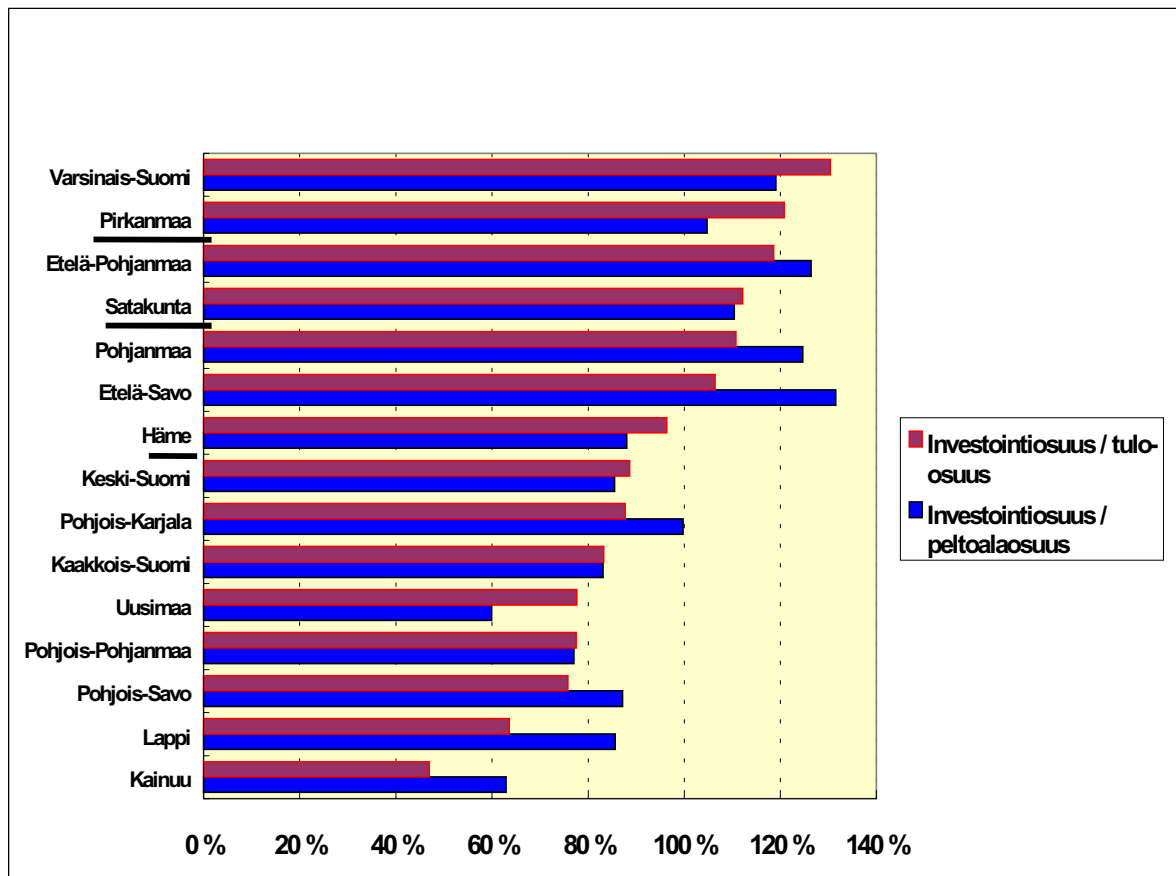
Maatilojen investoinnit kertovat siitä, mihin suuntaan tuotanto on muuttumassa, sillä parhaillaan tehtävät päätökset määräävät maatalouden rakenteita useiksi vuosikymmeniksi eteenpäin. Maatalouden parhaillaan meneillään oleva rakennekehitys näkyy sekä keskimääräisen peltoalan kasvuna että mittavina investointeina maatalousrakennuksiin ja koneisiin.

Kuva 24. Maatilojen (yli 2 ha) keskimääräinen peltoala ja kasvuprosentti vuosina 1993-1998.

Keskimääräinen peltoala on projektialueen maakunnissa kasvanut viimeisen viiden vuoden aikana noin viidenneksellä. Maatilojen tuetut investoinnit lisämaanostoon ja tuotantorakentamiseen ovat vuosina 1995-1999 olleet Pirkanmaalla keskimäärin 84 milj. mk, Hämeessä 88 milj. mk ja Satakunnassa 91 milj. mk vuodessa (Pyykkönen 2001).

Tarkasteltaessa alueellisesti (kuva 25) Pirkanmaa ja Satakunta sijoittuvat kuuden voimakkaimmin kehittyvän maakunnan joukkoon. Häme oli keskimääräisten investoijien joukossa Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen (PTT) tekemässä selvityksessä. Vertailussa todettiin maataloustuotannon olevan yleisesti keskittymässä yhä selvemmin läntiseen Suomeen. Niin peltoalan kokonaismäärissä, investointien suuruudessa kuin pellon hinnoissakin tapahtuneet muutokset kertoivat tuotannon intensiteetin vähenemisestä itäisessä ja pohjoisessa Suomessa ja sen vahvistumisesta läntisen Suomen alueella. Erityisesti navettainvestoinnit olivat keskittyneet voimakkaasti eteläiselle Pohjanmaalle.

Kuva 25. Maatalouden investoinnit. Lähde Pyykkönen.

Sama suuntaus investointien painottumisesta läntiseen Suomeen tuli esille myös Tietovarstan (2000) kyselytutkimuksessa. Kyselyyn vastanneista satakuntalaisista 42 %, pirkanmaalaisista 38 % ja hämäläisistä 26 % ilmoitti kahden seuraavan vuoden aikana aikovansa tehdä lisäinvestointeja. Investointiaikeet olivat rahamäärältään suurimmat sikatiloilla ja vähäisimmät kasvinviljelytiloilla, keskimääräisen suunnitelman ollessa n. 200 000 markkaa. Peltoalaa aikoi lisätä noin viidennes tiloista. Todellinen kasvu jää kuitenkin tätä vähäisemmäksi, sillä kaikilla alueilla on peltoalasta jo muodostunut ylikysyntää.

Tuotannon alueelliseen keskittymiseen on taloudellisten tekijöiden ohella löydettävissä myös maaseudun henkiseen ilmapiiriin liittyviä selityksiä. Läntisessä Suomessa uskotaan maatalouden jatkumiseen ja myönteinen ajattelu voimistaa itseään. Itäisessä Suomessa synkät tunnelmat saattavat lannistaa niitäkin, jotka muuten lähtisivät laajentamaan tai monipuolistamaan tuotantoaan (Pyykkönen 2000).

Johtopäätökset

Kokemäenjoki-varren maataloudessa on meneillään nopean rakennekehityksen vaihe: samalla kun tilojen määrä vähenee, osa tiloista investoi voimakkaasti tuotantonsa laajentamiseen. Tämä rakennekehitys on politiikkatasolla nähty tarpeellisena, sillä sen kautta on mahdollista säilyttää tuotanto hinnaltaan kilpailukykyisenä ulkomaisen tuonnin kanssa. Tuotannon kehittäminen on tarpeen myös siksi, että päätoimisilla viljelijäperheillä on mahdollisuus saavuttaa toimeentulonsa ammatin harjoittamisen kautta. Rakennekehityksen tarpeet ovat varsin mittavat, sillä MTTL:n tutkimuksen mukaan vasta suurissa emakkosikaloissa (yli 260 emakkoa) ja navettainvestoinneissa (yli 130 lehmää) päästään niin hyvään kannattavuuteen, että tuotoista saadaan korvaus myös investointeihin liittyville riskeille (Uusitalo & Pietola 2001).

Tuotantoaan laajentavien tilojen ohella on myös tiloja, jotka ovat valinneet strategiakseen *monitoimisuuden*. Täällä toimeentulon hankkiminen voi pohjautua maataloustuotannon yhteensovittamiseen muiden yritystoiminnan muotojen tai maatilan ulkopuolisen palkkatyön kanssa. Monitoimisuus on maaseudun kehityksen kannalta myönteistä, sillä siirtymä- ja kokeiluvaiheen kautta voidaan joustavasti siirtyä uudentyypiseen yritystoimintaan.

Maatalouden kehitys on siis eriytyvässä ja uusia toimintamalleja haetaan. Kehitykseen liittyy myös *epävarmuustekijöitä*, sillä uudistuvissa toimintatavoissa on omat riskinsä. Viljelijän tasolla rakennekehityksen riskit saattavat tulla esille viljelijän tai viljelijäpariskunnan *työmäärän kasvun, velkataakan lisääntymisen ja työnkuvan yksipuolistumisen* kautta. Nämä tekijät yhdessä tuotantoon liittyvän epävarmuuden kanssa ovat näkyneet muun muassa vähäisinä sukupolvenvaihdoslukuina ja kiinnostuksen vähenemisenä viljelijäämmattia kohtaan.

Tuotannon intensiivisyyden kasvu näkyy suurina yksikkökokoina ja tuotannon alueellisena keskittymisenä. Intensiivisen maatalouden oikeutusta on kyseenalaistettu *tuotteiden laadun ja ympäristön* näkökulmasta, esimerkiksi keskieuropalaista tuotantoa rasittavat eläintaudit

ovat saaneet kuluttajat huolestumaan elintarvikkeiden laadusta ja turvallisuudesta ja vaatimaan maatalouspolitiikkaan suunnanmuutosta.

Tuotannon yksikkökoon kasvaminen ei automaattisesti merkitse lisääntyviä ympäristö- ja laatuongelmia. Näin siksi, koska suomalainen lainsäädäntö ohjaa uusien yksiköiden perustamista ja maatalouden ympäristönkäyttöä varsin tiiviisti. Oleellinen näkökohta ympäristöhaittojen ja tuotteiden laaturiskien hallinnassa näyttäisi olevan *kotieläintuotannon säilyttäminen yhteydessä kasvintuotannon kanssa*. Rehuomavaraisuuden kautta voidaan vähentää rehunlaatuun liittyviä riskejä sekä hallita lannankäsittelyn ongelmia. Myös maanrakenteen ja luonnon monimuotoisuuden kannalta tuotannon alueellinen monimuotoisuus on tärkeää säilyttää.

Tuotantoon kohdistuu siis monia ristiriitaisia paineita. Tulevaisuuden maatalouspoliittisten ja kysyntään vaikuttavien muutosten ennustaminen on siksi erittäin vaikeaa, jolloin viljelijöiden tulevaisuutta koskeva päätöksenteko on heikolla pohjalla. Saadaksemme lisävalaistusta tähän aiheeseen tarkastelimme Kokemäenjoki-alueen maataloustuotannon tulevaisuuden näkymiä erilaisten maatalouspoliittisten vaihtoehtojen toteutuessa. Näistä ja maatalouspoliittisten päätösten vaikutuksista maaseutuyhteisöön, viljelijän ammattikuvaan, ympäristöön ja tuotteiden laatuun kerrotaan luvussa 5.

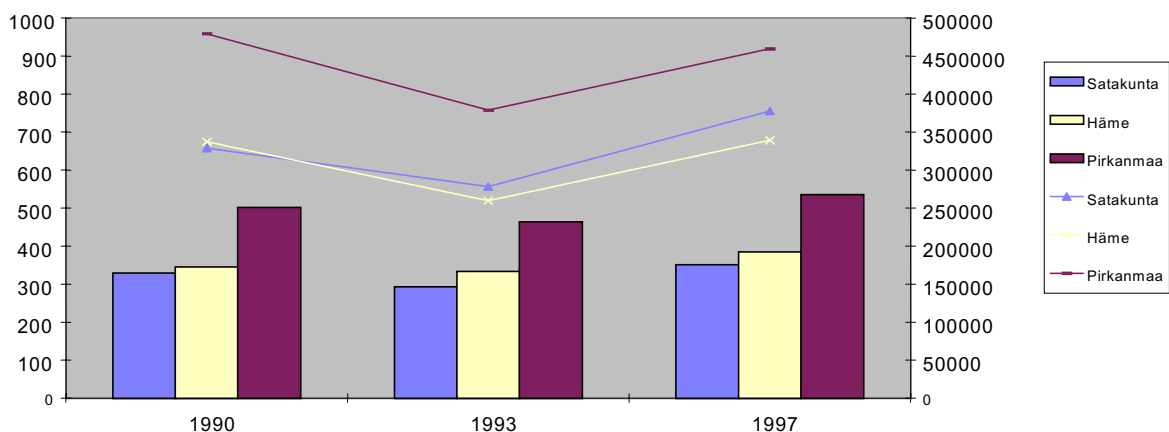
4.2.2 Maaseudun yrittäjyys

Maaseudulla yrittäjyys on aina ollut yksi toimeentulon muodoista, mutta onko maaseutuyritysten määrä nyt lisääntymässä aktiivisten kehittämistoimien myötä? Maaseutuyrittäjyyttä koskevan seurantatiedon saaminen on tähän asti ollut heikkoa, sillä yritystoiminta on tapahtuu osin maatalouden tuloverotuksen piirissä ja osin elinkeinolain mukaisen verotuksen alaisuudessa. Tilanne on nyt parantunut, sillä Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos (MTTL) on kehittänyt käyttöön erillisen maaseuturekisterin, jossa ovat mukana sekä maataloudentuloverotuksen että elinkeinoverotuksen alaiset maaseutuyritykset. Rekisteriin on luokiteltu yritykset, joiden liikevaihto on vähintään 49 000 markkaa ja henkilöstömäärä on alle 20 henkilöä. (Rantamäki-Lahtinen 1999, 2000)

Rekisterin tulosten perusteella on nähtävissä, että *maaseudun yritykset ovat yleisesti pieniä, keskimäärin yrityksissä on 1,5 henkilöä*. Maatilatalous on edelleenkin ylivoimaisesti tärkein maaseutuelinkeino, vaikka sen parissa työskentelevien ihmisten määrä onkin viime vuosina jatkuvasti vähentynyt. Maaseudun pienyritysten yhteenlaskettu liikevaihto oli 60,1 mrd. mk ja henkilöstö (yrittäjät ja työntekijät) 94 800 henkilöä. Yritysten määrässä on tapahtunut kasvua, niin että kaikilla maaseutualueilla yrityksiä oli enemmän vuonna 1997 kuin vuonna 1990. Alueellisesti maaseudun yritystoiminta on ollut vilkkainta Vaasan rannikkoseudulla ja Ahvenanmaalla sekä Uudellamaalla.

Yleinen taloudellinen taantuma näkyi selvästi 1990-luvun alussa sekä yritysten liikevaihdossa että niiden työllistämän henkilöstön määrässä. *Eniten kasvua on tapahtunut erikoismaataloudessa, matkailu- ja virkistyspalveluissa, elintarvikkeiden jalostuksessa,*

maatilan tuotteiden myynnissä, koneurakoinnissa sekä terveydenhoito- ja sosiaalipalveluissa. (MTTL 2001).

Kuva 26. Maaseutuyritysten lukumäärän (pylväät) ja liikevaihdon (viivadiagrammi) kehitys maakunnittain. Lähde: Rantamäki-Lahtinen 2000.

Projektialuetta tarkasteltaessa eniten maaseudun yritystoimintaa on ollut Satakunnassa, missä yrityksiä oli 14,7 kpl tuhatta asukasta kohden. Pirkanmaalla yrityksiä on vastaavasti 12,0 ja Hämeessä 8,6. Tulokseen vaikuttaa osaltaan kaupunkiväestön suurempi määrä Pirkanmaalla; maaseutuväestöä kohden laskettuna Pirkanmaan tulos siis paranee. Hämeessä yritysten määrä on ollut alhaisin, mutta siellä myös yritystoiminnan kasvu on ollut kaikkein voimakkainta; maaseutuyrittäjyyden monipuolistuminen näyttää lähteneen liikkeelle hieman myöhemmin kuin Satakunnan ja Pirkanmaan alueilla.

1990-luvun lama aiheutti notkahduksen yritysten liiketoimintaan kaikissa projektialueen maakunnissa. Laman jälkeen liikevaihto on lähtenyt uudelleen kasvamaan. Liiketoiminnan kasvu ei kuitenkaan ole ulottunut vielä henkilöstön määrään asti, sillä maaseutuyritysten työllistämä henkilöstömäärä on edelleen vuonna 1997 ollut Hämeessä 3 %, Satakunnassa 8 % ja Pirkanmaalla jopa 13 % pienempi kuin 1990-luvun alussa.

Toimialoittain tarkasteltuna suurin työllistävä vaikutus maaseudulla on ollut alkutuotantoon liittyvällä teollisella tuotannolla, kuljetustoiminnalla, rakentamisella sekä tukku- ja vähittäiskaupalla. Teollinen toiminta, joka oli suurin toimialoista, työllisti vuonna 1997 Pirkanmaalla 1449, Satakunnassa 962 ja Hämeessä 1000 ihmistä.

Merkitykseltään seuraavaksi suurimpia aloja ovat puunjalostustoiminta, matkailu ja koneurakointi. Näiden työllistävä vaikutus oli jo huomattavasti edellisiä vähäisempi. Elintarvikkeiden jalostus, suoramyynti ja muut palvelualat ovat edelleen kokonaisuuden kannalta toistaiseksi varsin pieniä toimialoja.

Johtopäätökset

Maaseutuyrittämisessä ei siis tilastojen valossa ole näkyvissä niin voimakasta kehitystä, kuin sille asetetut tavoitteet edellyttävät. Yrittäjyyttä ei synny hetkessä, vaan sen laajeneminen ja menestyminen on pitkäaikaisen työn tulosta ja osaltaan riippuvaista myös yleisen taloudellisen kehityksen luomista puitteista. Kasvua rajoittaa se, että *monet maaseutuyrityksistä toimivat aloilla, jolla kasvunäkymät ovat heikot. Yritysten resurssit kasvun aikaansaamiseen saattavat myös olla riittämättömiä.*

Maataloustuotannon väheneminen aiheuttaa toisaalta sen, että aluetalouden yleinen elinvoimaisuus vähenee, mutta toisaalta on myös nähtävissä, että erikoistuvat maatilat tulevat hankkimaan entistä enemmän palveluita tilan ulkopuolelta. *Maatilat tai maaseutusutus eivät kuitenkaan luo riittävää kysyntäpohjaa maaseudun monialaiselle yritystoiminnalle, vaan tuotteita on saatava markkinoiduksi myös läheisille kaupunkialueille.* Näihin ja muihin maaseutuyrittämisen menestymisen kriittisiin kysymyksiin perehdytään tarkemmin luvussa 6.

4.2.3 Luonnonvarojen jatkojalostus

Maaseudun luonnonvarat tarjoavat raaka-aineperustan varsin laajalle skaalalle erilaista maaseutuyrittämistä.

Raaka-aine	Jatkojalosteet ja luonnonvaroihin perustuvat palvelut
Maito	->maitotuotteet, rehut, funktionaaliset elintarvikkeet
Liha	->lihatuotteet, rehut
Kananmuna	->kananmuna ja kananmunatuotteet
Nahka, luu	->nahkatuotteet mm. kengät ja laukut, luujauho
Turkikset	->turkistuotteet
Hunaja	->hunajatuotteet
Peltoviljelykasvit: Viljat, heinäkasvit Öljykasvit (rypsi, rapsi, auringonkukka) Sokerijuurikas Kuitukasvit (pellava, hamppu) Energiakasvit (ruokohelpi, paju)	->mylly- ja leipomotuotteet, oluet, rehut, funktionaaliset tuotteet -> ruokaöljyt, rehu, bioenergia -> sokeri, rehut -> tekstiilit, rakennusmateriaalit, lääkeaineet -> bioenergia
Puutarhakasvit: Vihannekset: juurekset, kaalit, selleri, kurkku, sipuli, lanttu, herne, papu	> tuoretuotteet, pakasteet, jalosteet -> mausteet

Maustekasvit	-> tuoretuotteet, pakasteet, jalosteet, viinit
Marjat	-> tuoretuotteet, jalosteet
Tomaatti, paprika, kurkku, Viherkasvit	-> siemenet, taimet, leikkokukat, kuivakukat
Maaseutumaisema	-> maaseudun virkistys- ja lomailupalvelut

Elintarviketeollisuus

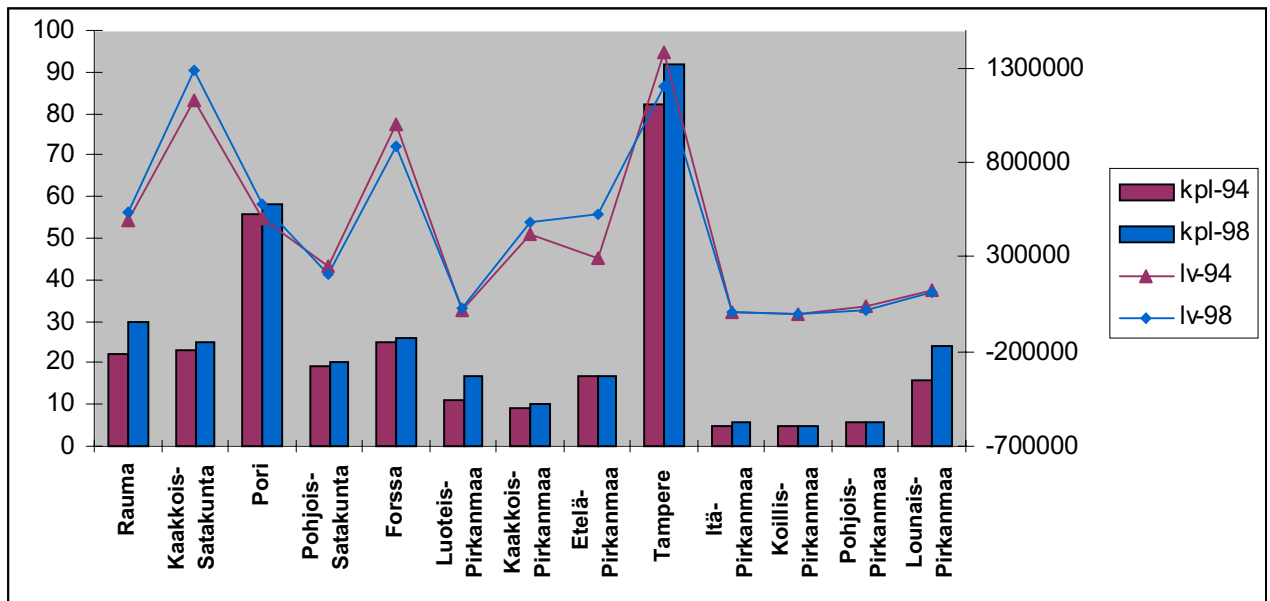
Elintarviketeollisuus on metsätalouden ohella yksi tärkeimmistä maaseudun uusiutuvia luonnonvaroja jalostavista toimialoista. Se on henkilöstöltään maamme kolmanneksi suurin ja toiminnan bruttoarvoltaan neljänneksi suurin teollisuuden aloistamme. Taloudellisesti suurin merkitys on ollut lihanjalostuksella, leipomotoiminnalla ja maitotuotteiden jalostuksella.

Elintarviketeollisuudessa toteutettiin laajoja rakennemuutoksia 1990-luvun aikana, jonka myötä myös alan työllisyys on supistunut voimakkaasti. 1990-luvulla katosi alalta noin 15 000 työpaikkaa. Samaan aikaan perustettiin kuitenkin myös uusia pienyrityksiä. Yksiköiden toiminnan tehostaminen suurissa elintarvikeyrityksissä ja keskittyminen massatuotteisiin onkin avannut osaltaan mahdollisuuksia PK-yritystoiminnan kasvattamiselle. Kilpailu on kuitenkin kovaa, sillä *elintarvikemarkkinoilla ei sinällään ole näkyvissä kulutuksen kasvua*. Myynnin arvo saattaa silti lievästi kasvaa, sillä kulutus on siirtymässä yhä *jalostetuimpiin tuotteisiin* ja joillakin *erikoistuotteilla* saattaa olla mahdollisuuksia uusien kasvualueiden löytämiseen. Kokonaisuuden kannalta merkittäviä kasvun mahdollisuuksia on ainoastaan *vientimarkkinoiden* kautta, joka sekkin on kansainvälisesti vahvasti kilpailtua aluetta.

Markkinatilannetta on huonontanut osaltaan itäisen viennin väheneminen ja lisääntyvä tuontipaine. Erityisesti pienillä yrityksillä, joilla toiminta tapahtuu paikallisesti, on keinoja tuonnin syrjäyttämiseen vähäisesti. Toinen merkittävä tekijä elintarvikesektorilla on *kauppaketjujen kasvava merkitys*: pienten yritysten tuotteiden saaminen edes lähikauppojen myyntiin on yhä vaikeampaa.

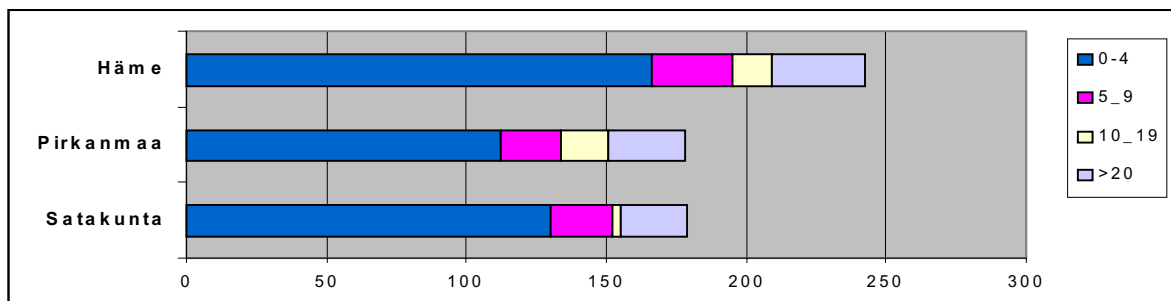
Paikallisen tuotannon ja teollisuuden siteet ovat heikentymässä, sillä elintarvikeyritykset tuovat raaka-aineensa yhä pidemmistä matkoista. Paikallisen tuotannon merkitys on säilynyt merkittävänä niillä aloilla, jossa raaka-aineet on saatava tuoreina ja tuotteen laadulla on ratkaiseva merkitys. Näin on esimerkiksi meijeriteollisuudessa ja pakastevihannesten tuotannossa.

Elintarviketeollisuuden toimipaikkojen määrä ja liikevaihto ovat projektialueella 1990-luvun lopulla pysynyt melko vakaana (kuva 27). Pohjois-Satakunnassa, Forssan, Tampereen sekä Pohjois- ja Lounais-Pirkanmaan seutukunnissa on yritysten liikevaihto hieman vähentynyt, mutta muualla on ollut vähäistä kasvua.

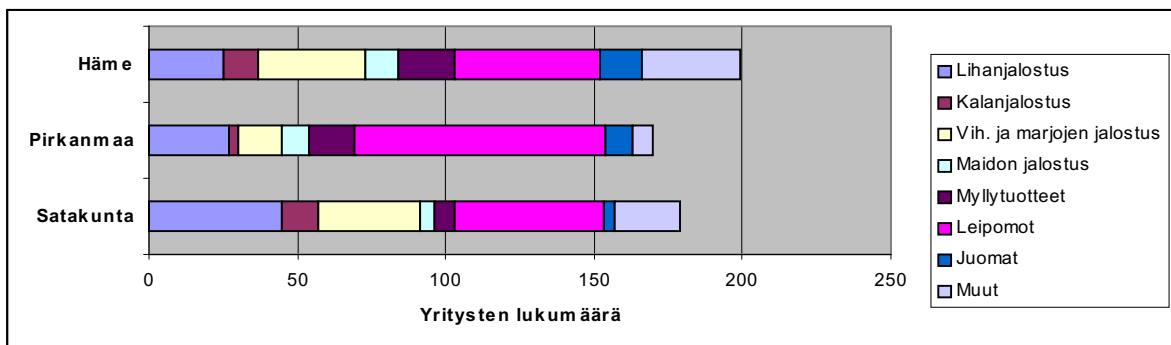

Kuva 27. Elintarvikeyritysten lukumäärän ja liikevaihdon kehitys vuosina 1994 ja 1998 seutukunnittain. Lähde: Tilastokeskus.

Elintarviketeollisuuden rakennehaitari on edelleen varsin laaja: yli puolet toimipaikoista on alle neljä henkilöä työllistäviä pienyrityksiä, mutta joukossa on myös yli sata henkilöä työllistäviä suuryrityksiä. Eniten yrityksiä toimii leipomoalalla sekä lihanjalostuksessa, kun taas meijeri- ja teurastamoalalla rakennekehitys on jo tapahtunut. Kilpailutilanne on kuitenkin tiukka kaikilla näillä aloilla.

Kuva 28. Elintarvikeyritysten rakenne vuonna 1999 henkilöstömäärän mukaan. Lähde: Ruoka-Suomi.

Kuva 29. Elintarvikejalostuksen toimialarakenne vuonna 2001. Lähde: Ruoka-Suomi.

4.3 Sosiaalinen kehitys

Heli Vuorio

Muuttuva yhteiskunta vaatii jäseniltään yhä moninaisimpia kykyjä. Hyvinvoivalla yhteisöllä on parhaiten voimavaroja vastata sen tuomiin haasteisiin. Maaseutualueilla joudutaan kuitenkin painimaan myös hyvinvointiin ja alueiden elinvoimaisuuteen liittyvien haasteiden kanssa.

Kuntaliiton BTV-indikaattorissa, jossa vertailtiin alueita väestökehityksen, bruttokansantuotteen ja työllisyyden valossa olivat Kaakkois-Satakunta, Pohjois-Satakunta, Itä-Pirkanmaa ja Lounais-Pirkanmaa maan toiseksi heikoimmassa neljänneksessä ja Pohjois-Pirkanmaa heikoimmassa neljänneksessä. Väestötappio rasittaa projektialueella pahiten Kihniön, Karvian, Siikaisten, Lavian, Kuoreveden ja Vampulan seutukuntia, jolla väestön väheneminen on vuosina 1995-1999 ollut jopa yli viiden prosentin luokkaa.

Näillä alueilla luontaiset edellytykset hyvinvoinnin luomiseen ovat väistämättä heikommalla tasolla kuin alueilla, joilla taloudellinen kasvu pyörittää kehityksen pyörää. Hyvinvoinnin eväät on osattava löytää maaseudun omista voimavaroista, joita ovat niin ympäristöön liittyvä luonnonpääoma kuin ihmisiin liittyvä sosiaalinen ja inhimillisen pääomakin.

Timo Yli-Viikari

Sosiaalinen pääoma voidaan yksinkertaistettuna mieltää yksilön tai yhteisön omaamaksi suhdeverkostoksi. Rikas ja monipuolinen suhdeverkosto auttaa paitsi yhteisön jäseniä, myös yhteisöä itseään pärjäämään ja muuntumaan yhteiskunnan paineiden alla. Luottamus ja demokratia ovat ennen kaikkea niitä elementtejä, joita toimiva ja elinvoimainen suhdeverkosto

edellyttää (Svendsen & Svendsen 2000). Toisaalta sosiaalisen pääoman olennaiseksi piirteeksi luetaan toimiminen yhteiseksi hyväksi, yhteisten päämäärien saavuttamiseksi (Hellsten 1998, 30). *Inhimillinen pääoma* taas puolestaan kuvaa niitä tietoja ja taitoja, joita yhteisön jäsenillä on käytössään (Johansson & Uusikylä 1998). Monipuolisilla osaajilla on mahdollisuus luoda uusia innovatiivisia keksintöjä ja löytää reittejä niiden saattamiseksi käytännön sovellutuksiksi.

Tässä luvussa tarkastellaan sosiaalista ja inhimillistä pääomaa muutamien jo valmiina olevien aineistojen avulla. Niiden ei ole tarkoitus kattaa aihetta perusteellisesti, vaan tuoda luonnonvara-aiheeseen uutta ajattelua mukaan ja kehittää menetelmällistä osaamista. Aihetta on lähestytty muutaman eri näkökulman kautta.

Ensinnäkin tarkasteluun on otettu *seutukuntien yhteisöllisyys*. Toiseksi tarkasteluun on valittu projekti-alueella sijaitsevat *koulut ja tutkimuslaitokset*, joiden toimiala jollain tavalla liittyy maaseutua tukevaan toimintaan. Kolmanneksi tarkastelualaksi on valittu *inhimillinen pääoma*. Lopussa on vielä tarkasteltu *maaseutukulttuuria ja alueidentiteettiä*

4.3.1 Yhteistyö sosiaalisen pääoman kasvattajana

Monimutkaisten ja epämääräisten ongelmatilanteiden käsittely ja nopean muutoksen hallinta ovat keskeistä yhteisöjen ja yritysten selviämiseksi. Osaaminen ja asiantuntijuus eivät ole enää kuvattavissa yhden henkilön taitoina vaan *yhteisöllisenä osaamisena, taitona hyödyntää yhteisiä voimavaroja*. Vaaditaan vuorovaikutustaitoja erilaiset ammatilliset ja kasvatukselliset taustat omaavien henkilöiden välillä. Koulutustausta antaa perusvalmiudet, mutta suuri osa oppimisesta tapahtuu myös päivittäisessä ympäristössämme.

Yhteistyöhankkeet ovat tärkeä sosiaalisen pääoman ilmenemismuoto. Yhteisöllinen toiminta lisää suhteita ja saattaa erialan osaajia yhteen. Yhteisöistä itsestään nouseva yhteistyöhalukkuus on tärkeää luottamuksen ja tasa-arvoisten yhteistyöryhmien syntymiselle ja piilevät resurssit saadaan tehokkaimmin käyttöön omaehtoisen työskentelyn kautta.

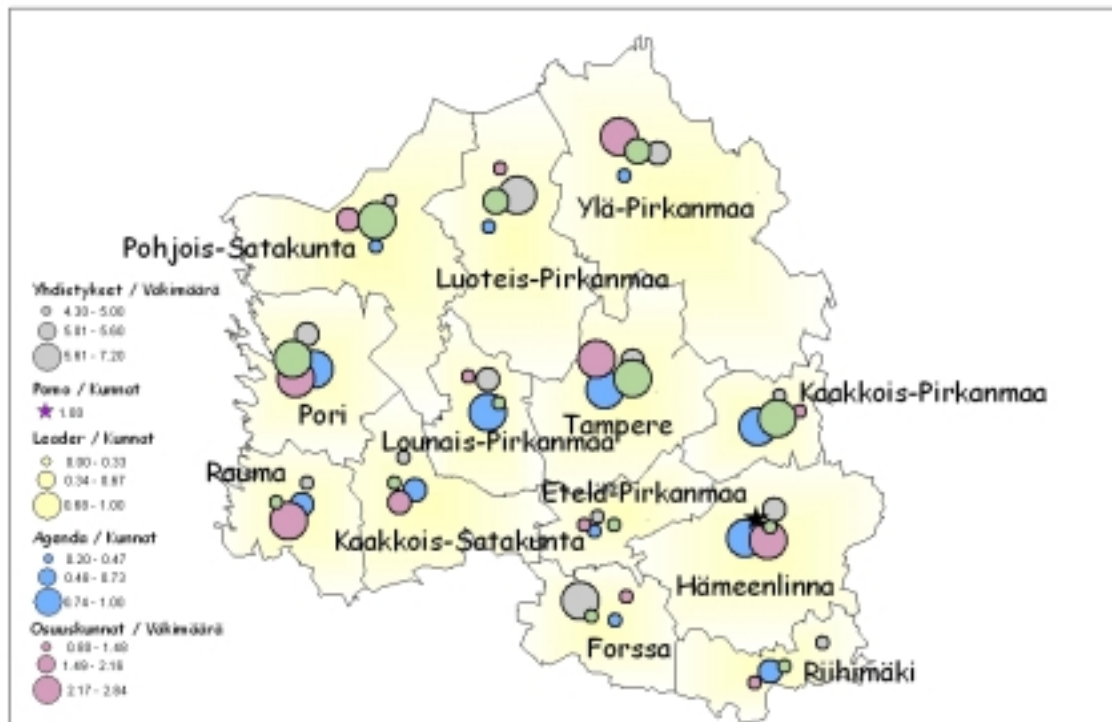
Maaseudun sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ei ole tilastoaineistoja, joita voitaisiin suoraan käyttää indikaattoreina. Saatavilla olevista aineistoista parhaiten aihealueen kuvaamiseen soveltunee alueellisen hanketoiminnan määrä, sillä hankkeiden aikaansaamisessa ja läpiviemisessä tarvitaan runsaasti yhteistyötoimintaa. Vielä parempi olisi, jos voitaisiin kuvata myös hankkeiden vaikutusten laajuutta alueella ja syntyneiden jatkohankkeiden määrää, mutta tällaisia aineistoja on vaikea saada. Valitut indikaattoriryhmät ovat uusosuuskunnat, Agenda21-ryhmät, LEADER+- ja POMO-ryhmät sekä 90-luvulla tai myöhemmin perustetut yhdistykset.

Uusosuuskuntatoiminta kuvaa hyvin maaseudun yhteisöllisyyttä. Osuuskunta on vähintään viiden jäsenen perustama yhteisesti omistama ja demokraattisesti hallitsema yhteisöyrittäjä. Lisäksi se soveltuu monille eri aloille. Osuuskuntien perustamisen tarve nousee yhteisöstä.

LEADER+ ja POMO ryhmät ovat EU:n maaseudun kehittämisen paikallistason toteuttajia. Suunnittelusta ja täytäntöönpanosta vastaavat paikalliset toimintaryhmät, jotka muodostuvat julkisista ja yksityistä sektoria edustavista talouselämän osapuolista. Tarkastelussamme ei ole huomioitu aikaisempia LEADER- ja POMO-hankkeita. Tosin näiden hankkeiden seurauksena syntyneellä sosiaalisella pääomalla voi olla suurtakin merkitystä maaseutualueiden nykyiselle hyvinvoinnille.

”Uudet rekisteröidyt yhdistykset” eli 90-luvulla tai myöhemmin rekisteröityneet yhdistykset on valittu tähän kuvaamaan yleistä alueellista aktiivisuutta. Voidaan ajatella, että alueilla, joissa innokkaimmin perustetaan yhdistyksiä, myös yhteistoiminta on aktiivista. Tietenkään tämä yhteys ei ole itsestään selvä. Yhdistystoiminnan aktiivisuutta kuvaisi määrää paremmin sellaiset indikaattorit, joissa tarkasteltaisiin esim. aktiivisten jäsenten määrää tai yhdessä järjestettyä toimintaa. Valitettavasti tällaista tietoa ei ole saatavilla valmiina aineistona.

Paikallinen agenda 21 on toimintaohjelma kuntayhteisön kokonaisvaltaiseksi kehittämiseksi. Siinä yksi tai useampi kunta tekee yhteisen pitkän tähtäimen strategian kestävän kehityksen edistämiseksi. Tarkoituksena on paikallisia resursseja huomioonottaen tähdätä kestävämpään tulevaisuuteen. Mukana toimijoina ovat myös kuntalaiset itse.

Kuva 30. Erilaisten yhteistyöryhmien alueellinen sijoittuminen ja määrä Kokemäenjoen valuma-alueen seutukunnissa. Ympyröiden koko kuvaa hankkeiden määrään väkimäärää tai kuntamäärää kohden laskettuna. Graafinen toteutus Niina Kulla.

Kuvassa 30 on havainnollistettu erilaisten yhteistyöryhmien määrää ja sijoittumista. Tiedot on kerätty kyseisten toimintaohjelmien internet sivustoilta. Kuvasta voidaan todeta hankkeiden keskittävän suurten keskusten lähellä sijaitseviin seutukuntiin. On liian kovakourasta todeta sosiaalisen pääoman olevan näillä alueilla suurempaa, mutta jossain määrin voidaan olettaa taajama-alueilla olleen enemmän resursseja yhteistyömuotojen edistämiseen ja yhteistyön muotojen olleen myös laaja-alaisempia. Tässä esitetyt tulokset eivät siis ole lopullisia tai edes kattavia, mutta ehkä niiden kautta löytyy keskusteluun uusia aineksia.

Jatkossa tulee kuitenkin mittarien valintaa pohtia edelleen – saataisiinko muunlaisilla mittareilla maaseudun yhteistyö paremmin esille? Esimerkiksi talkootyö voi olla maaseudun voimavara, joka tässä ei näy. Yhteistyön muoto voisi kertoa yhteisön tiiviyydestä mainittuja ryhmittymiä enemmän, perustuhan se täysin vapaaehtoisuuteen ja yhteiseen hiileen puhaltamiseen. Lisäksi sen lähtökohdat nousevat vahvasti arjesta ja toteutus tulee suoraan tarpeeseen.

Myös kylätoiminta olisi hyvä nostaa tarkastelun kohteeksi. Kylätoiminta tähtää mm. kylien kehitysuunnitelmien tekemiseen, jossa rakennetaan yhdessä toimivaa ja elinvoimaista

kyläyhteisöä. Tekijöinä ovat juuri kyläläiset itse ja suunnitelma laaditaan paikkakohtaisten päämäärien ja lähtökohtien valossa kylän itsensä näköiseksi. Prosessin tarkoitus mm. lisätä vuorovaikutusta kylän sisälle ja ulkopuolelle.

4.3.2 Alueen organisaatiot kehityksen voimavarana

Suomen kilpailukyky rakentuu vahvasti osaamisen ja tiedon varaan. Tiedon ja koulutuksen rooli nähdään tärkeänä myös tulevaisuuden hyvinvoinnin rakentamisessa. Tärkeä rooli on erilaisilla koulutus-, tutkimus- ja kehittämissyksiköillä, joiden kautta paitsi tuotetaan uusia innovaatioita myös valjastetaan ne sovellettavaan muotoon. Innovaatiot leviävät käytäntöön erilaisten verkostojen kautta. Tällaisen voi muodostaa esimerkiksi alueellisten organisaatioiden ja alueen ihmisten välinen yhteistyöhanke, jonka kautta maaseudun toimijat saavat uusinta tietoa ja koulutus- ja tutkimuslaitokset ylläpitävät puolestaan kontaktia käytännön ongelmiin ja kehittämistarpeisiin.

Miten edellinen ajatus toimii käytännön tasolla? Pystyvätkö maaseudun yritykset tällä hetkellä hyödyntämään alueella sijaitsevien organisaatioiden osaamista ja minkälaista verkostoitumista maaseudun toimijoiden ja organisaatioiden välillä on?

Kokemäenjoen alueen seutukunnissa sijaitsee monia valtakunnallisesti ja alueellisesti tärkeitä *tutkimus- ja oppilaitoksia*. Näistä tarkasteluun on valittu sellaiset keskuksat, joiden toimiala jollain tavalla liittyy maaseutua tukevaan toimintaan (Kuva 31). Tarkastelusta on rajattu pois valtionhallinnon toimijat, kuten TE-keskuksat ja ympäristökeskuksat, joiden päämäärät ovat valtakunnallisesti samankaltaisia ja vaikutukset leikkaavat läpi koko maan.

Kuva 31. Kokemäenjoen alueen koulutus- ja tutkimuslaitokset, joiden toiminta tukee paikallista maatalousyrittäjyyden kehittämistä. Graafinen toteutus Niina Kulla.

Jokioisilla sijaitsevan Maa- ja elintarviketalouden tutkimuslaitoksen tutkimusalueisiin kuuluvat peltokasvi-, kotieläin-, puutarha-, elintarvike-, teknologia-, ympäristö- ja taloustutkimus. MTT:n alueellisista yksiköistä projektialueella toimii myös Hämeen tutkimusyksikkö Pälkäneellä, johon on sijoittunut puutarha- ja peltokasvitutkimusta. MTT:n monissa projekteissa hyödynnetään paikallistason yhteistyötä ja tuloksia on saatu esimerkiksi Rehtijärven puhdistamisessa talkootyövoiman avulla. Yhteistyötä tekevät myös muut maatalous- ja elintarvikealan tutkimuskeskukset. Esimerkiksi Lihateollisuuden tutkimuskeskus LTK tukee tilojen tuotantosunnitelmia.

Tampereen yliopisto on osallisena monipuolisissa lähiseutujen kehittämishankkeissa. Erityisesti aluetieteen laitos on antanut merkittävän panoksen suomalaiseen kylätutkimukseen sen varhaisista vaiheista alkaen eläkkeelle jääneen professorinsa Lauri Hautamäen johdolla. Vuonna perustettiin myös SENTEE-niminen organisaatio, jonka tehtävänä on välittää yliopiston asiantuntemusta alueen käyttöön.

Ammattikorkeakoulujen ja keskiasteenkoulujen opetustarjonta on monipuolista. Maatalousalan opetusta tarjoavat Hämeen ammattikorkeakoulu, Alhmanin maatalous- ja kotitalousoppilaitos ja Huittisten ammatti- ja yrittäjäopisto. Lihateollisuus-opisto tai Perttulan erityisammattikoulu tarjoavat myös tämän alan kurseja ja koulutusmahdollisuuksia. Opiskeluun liittyvät työharjoittelut saatetaan suorittaa lähiseudun yrityksissä.

Yritysneuvontaa ja myös yrityshautomotoimintaa on alueella tasaisesti tarjolla (ei merkitty kartalle). Alueellisten TE-keskusten ohella kehittämisspalveluita tarjoavat

Kaakkois-Satakunnan Kehityskeskus Oy Huittisissa, Pohjois-Satakunnan kehittämissyhdystys (Kankaanpää), Yrityspalvelu Enter (Pori), Agropolis Oy ja Agropolis-Tiedepuiston yrityskehittämö Jokioisilla, Lounais-Hämeen Yrityskeskus Oy Forssassa sekä Loimaan seutukunnan kehityskeskus. Tämän lisäksi alueella toimivat elintarvikealan kehittämissyöksiköt Foodwest Oy ja Satafood sekä Elintarvikealan osaamiskeskus (ELO) ja sen verkostoon kuuluvat Tamfood ja Pyhäjärvi-Instituutti.

Projektialueella toimii useita korkean osaamisen teknologiakeskuksia, kuten Prizztech Porissa, Hermia ja Finn-Medi Tampereella. Ainoana maaseudulle sijoittuneena ja sen kysymyksiin erikoistuneena on Agropolis-Tiedepuisto Jokioisilla. Sen tavoitteena on maaseudun yrittämistä tukevan hanketoiminnan avulla synnyttää uusia yrityksiä, jotka tuotteistavat ja kaupallistavat MTT:n tuottamaa tutkimustietoa ja lisäävät tutkimustoiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Taulukossa (4) on lueteltu edellisten koulutus- ja tutkimuslaitosten projekteja, jotka liittyvät maatalous- ja maaseutuyrittäjien toimintaan. Tiedot on koottu Internet-sivujen kautta, joten ne eivät välttämättä ole kattavia. Alueellisen yhteistoiminnan vilkastuminen on kuitenkin nähtävissä. Mitä ilmeisemmin näiden resurssien ja osaamisen hyödyntämisessä alueellisen kehityksen voimavarana on edelleen laajentamisen ja syventämisen mahdollisuuksia.

Timo Yli-Viikari

Edellä on käsitelty alueellista tutkimusta ja koulutusta, mikä on kuitenkin vain yksi inhimillisen pääoman muodoista. Tämän ohella inhimillistä pääomaa syntyy käytännön työssä kohdatuista ongelmista ja kokemuksesta. Myös vanhemman ikäpolven perimätiedon kautta opitut taidot ja tiedot ovat maaseudun voimavaroja.

Maaseudun inhimillisen pääoman pahimpana uhkana on väestön väheneminen ja osaajien poismuutto. Palveluiden väheneminen ja yksipuolistuminen vaikuttaa ihmisten viihtymiseen maaseudulla. Esimerkiksi syrjäseutujen koulujen tarjoamat mahdollisuudet ovat heikentyneet. Paikallishankkeet voivat olla piristysruiske myös inhimilliselle pääomalle. Kannustava toiminta voimavarojen hyödyntämiseksi onkin tuottanut tulosta monilla paikkakunnilla.

Tutkimus- ja oppilaitokset	Alueellinen kehittämistoiminta (käynnissä olevat projektit)
Agropolis Oy	Agropolis-Tiedepuisto, Agronet-tietoverkkokoulutus, Elintarvikealan osaamiskeskus ELO, Etelä-Suomi 2000 – elintarvikeprojekti, Luonnonkasvien käyttö maisemoinnissa – projekti, Rehtijärvi-projekti, Lounais-Hämeen Agenda 21, Loimaan seutukunnan yhteistyöhanke, Lounais-Hämeen yt.hanke, Luomuperuna- ja Luomusateenvarjo- hankkeet
Alhmanin maatalous- ja kotitalousoppilaitos	Pehmeän teknologian puisto, yhteistyötä lähitilan kanssa
Hämeen ammattikorkeakoulu – Evo	Ydin-Hämeen puuyhteistyö ja ympäristön yhdennetty seuranta (toimii osallisena, harjoittelussa ja luo kontakteja lähiympäristön yrityksiin)
Huittisten ammatillinen aikuiskoulutuskeskus	Yrityksille ja yksityishenkilöille suunnattu konsultointia, tuotekehitystä, tilasuunnittelua, tuotannon rationalisointia ja kustannuslaskentaa
Huittisten Ammatti- ja yrittäjäopisto	Oppilaat tekevät harjoitustöinä asiakkaille erilaisia töitä (maatilatalous, elintarvikeala ja puutarhatalous)
Kankaanpään ammatillinen aikuiskoulutuskeskus	Yhdessä Maaseutukeskusten kanssa seminaareja ja teemapäiviä tuotantosuuntien mukaan
Lammin biologinen asema	Koululaisvierailuja, joitain tiedotustilaisuuksia
Lihateollisuuden tutkimuskeskus	Tukee tilojen tuotantosuunnitelmia ja teurastamoiden alkutuotantoa, tutkimustietoa käytettävissä
Lihateollisuus opisto	Tekee tarvittaessa räätälöityjä kursseja yrityksille
Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus	Maatalouden ja maaseudun ympäristöklusteri, Paikallisyhteisöjen suhde biodiversiteettiin, Kestävät ruokajärjestelmät, Viljelysmaiden seurantatilanne, Life for Lakes, Ernie-projekti, Uudistuvan korsirehun korjuutekniikka Hämeessä ja Pirkanmaalla, Puutarhayksikkö käyttää koetiloja , maatalousteknologia auttaa tyhjen maataloustilojen uusiokäytössä, Rehtijärvi-projekti, Elonkierto-puisto
Perttulan erityisammattikoulu	Yhteistyötä ja koulutusmahdollisuuksia firmoille, tutustumiskäyntejä
Perunan tutkimuslaitos	Keittiölaadun tutkimuksessa ja -seurannassa on osana yrityksiä
Porin tekniikka opisto	O'Sata-palveluprojekti
Pyhäjärvi-Instituutti	Kananliha merkkituotteeksi, Kannattava ja kestävä kalatalous Pyhäjärvellä, Luomua lännessä, Koulutusmahdollisuuksia
Satakunnan ammattikorkeakoulu	O'Sata-palveluprojekti
Tampereen ammattikorkeakoulu	Koulutusta räätälöitynä paketteina, Henkilöstön kehittämisohjelma, Konsultointi-, kehittämis- ja tutkimuspalveluja, Yritysten kansainvälistämispalveluja
Tampereen yliopisto	Osallisena kaupungissa ja kylässä, Kaupunkiseutujen kulttuuri ja nuorisomatkailu, Tehoa yhteistyöverkkoon, Pirkanmaan

	kulttuuriradio, Innovaatiojärjestelmät ei-yliopistokaupunkien kilpailukyvyyn ylläpitäjänä (mukana Pori), SENTEE: Pirkanmaan teknologian ennakoitiprosessin konsepti
Vammalan ammattikoulu	Vammalan seudun ammatillisen koulutuksen kuntayhtymän työpajakokeilu
Ypäjän hevosopisto	Opastetut kierrokset, Mahdollisuus elämykselliseen kokemiseen

Taulukko 6. Kokemäenjoen alueen koulutus- ja tutkimuslaitoksia ja niiden maaseutuyrittäjyyttä tukevia projekteja.

4.3.3 Maaseutukulttuuri ja alueellinen identiteetti

Maaseutuyhteisöjen kiinteyteen vaikuttaa voimakkaasti myös kulttuuri. Jokaiselle alueelle ominainen ja erityislaatuinen kulttuuri tarjoaa keinoja paitsi erottautumiseen myös alueellisen identiteetin kokemiseen. Samankaltaisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunne tiivistää yhteisöä (Kainulainen 2000).

Kulttuuri säätelee yksittäisten ihmisten ja yhteisöjen toimintaa yhteisten arvojen ja maailmankatsomuksen kautta. Luonnonvarojen käyttöä ohjaavat luonnollisesti monet taloudelliset, poliittiset ja luonnontieteelliset tekijät. Mutta myös kulttuurilla on oma vaikutuksensa. Monet yritystoimintaan liittyvät valinnat tehdään kuitenkin vallitsevan kulttuurin mukaan, eikä kulttuurin merkitystä tule tässä mielessä unohtaa. Esimerkiksi maataloustuotannon voidaan katsoa olevan todella kestäväällä pohjalla vasta,

kun ympäristömyötäiset tuotantotavat ovat myös osa viljelijän arvomaailmaa. Sama pätee myös muuhun yritystoimintaan.

Kulttuuri tarjoaa myös kiinnekohtia historiaan. Uskolla maalaiselämän jatkumiseen ja hyvän elintason turvaamiseen on tärkeä merkitys maaseudun asuttamisessa vielä jatkossakin.

Hannele Siltala

Elämän mieltäminen jatkumoksi yhteisestä menneisyydestä yhteiseen tulevaisuuteen lisää kiinteyttä omien juuriensa tunnistamisen kautta. Elämä maaseudulla on aina voinut tarjota

joitain muita elämänlaatuun vaikuttavia tekijöitä kuin mihin kaupunkielämä pystyy. Monipuolinen ja rikas maalaiskulttuuri koetaan yhä tärkeämmäksi maaseudun elinvoimaisuuden säilyttäjäksi, jonka avulla on mahdollisuus turvata sen jatkuvuus tulevaisuudessakin.

Ihmisten identiteetin muotoutumisissa on kulttuurilla tärkeä osuus. Ihmisten alueellinen

Seppo Keränen

identiteetti liittyy ihmisen tiettyyn alueeseen tai paikkaan. Kollektiivisen kokemuksen paikasta voi tuottaa paitsi tietyllä alueella asuvien ihmisten yhteinen historia, myös esimerkiksi median muodostamat mielikuvat paikasta (Haarni et al. 1997). Ihmisten alueellinen tai paikallinen identiteetti muotoutuu ajan kuluessa. Kokemäenjoen valuma-alue on niin laaja,

etteivät siellä asuvat ihmiset välttämättä pysty identifioitumaan sen perusteella, vaan tuntevat itsensä paremminkin satakuntalaisiksi, lounaishämäläisiksi tai vaikkapa kiipulaisiksi.

Ajan kuluessa yksittäisille maakunnille, paikkakunnille ja jopa yksittäisille kylille ja yrityksille ovat muotoutuneet omat erityispiirteensä. Alueen historia ja erityispiirteet voivat toimia maaseutuyhteisöjä yhdistävinä tekijöinä, mutta myös tietoisesti hyödyntää alueiden elinkeinotoiminnan kehittämisessä, tuotteiden ja palveluiden kehittämisessä ja markkinoinnissa. Esimerkiksi Jyrki Tomberg on Pro gradu-tutkielmassaan tarkastellut satakuntalaisuuden piirteitä. Satakuntalaisuuden symbolisia erityispiirteitä ovat mm. omaleimaiset tunnukset tyrni ja hiekkakivi, jotka usein kohtaavat juuri meren rannalla. Identiteettiä leimaa käsitys rauhaa rakastavasta ja työteliästä satakuntalaisesta, joka on sidoksissa voimakkaaseen luontoon - kansan kasvunlähteeseen ja leivänantajaan. (Tomberg 1995, 23-24.)

Muuttuva yhteiskunta ja muuttuva kulttuuri vaikuttavat myös maalaisperinteisiin. Monipuolinen maaseutukulttuuri ja vahva identiteetti voivat antaa keinoja uusien muutoksien sulauttamiseksi vanhaan traditioon. Sen on mahdollista tarjota jonkinlaista turvaverkkoa arvo- ja asenneviidakossa painiskeleville jäsenilleen ja siten estää sosiaalisten ongelmien syntyä. Maaltapako ja suurten asutuskeskusten kasvu leimaa edelleen tämän hetken yhteiskuntaa ja kasvattaa ongelmia niin maalla kuin kaupungeissakin (Kainulainen, Rintala & Heikkilä, 2001).

4.3.4 Kohti sosiaalisen kehityksen indikaattoreita?

Edellä on maaseudun sosiaalista kehitystä käsitelty erilaisten indikaattorien avulla. Sosiaalisen ja inhimillisen pääoman avulla on tarkasteltu yhteisöllisyyttä ja aktiivisuutta kuvaavia muuttujia ja lisäksi esille on nostettu tiedon ja osaamisen tärkeys muuttuvassa yhteiskunnassa. Lisäsyvyyttä kehitykselle on haettu pohtimalla kulttuuristen ja historiallisten tekijöiden merkitystä identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentumisessa. Kaikki nämä osatekijät vaikuttavat siihen, millaisena paikkana koemme sen ympäristön, jossa asumme ja elämme.

Valittujen muuttujien tarkoituksena ei ollut muodostaa tarkkaa kuvaa Kokemäenjoen alueen sosiaalisesta kehityksestä, vaan tuoda mukaan aineksia tulevaa keskustelua silmällä pitäen. Toisaalta valittujen muuttujien kautta on melko hankala ellei peräti mahdotonta suorittaa alueellisia vertailuja Kokemäenjoen alueen seutukuntien välillä. Mutta onko tähän edes pyrittävä?

Sosiaalinen ja inhimillinen pääoma eivät helposti taivu perinteisen pääoma-käsitteen alle. Saataisi olla parempi luopua tällaisesta pääoman kvantitatiivisesta tarkastelutavasta ja keskittyä enemmän niihin keinoihin, jolla näitä hyviä asioita voitaisiin maaseudulla edistää. Jokaisella alueella on sille ominaiset luonteenpiirteensä, historiansa ja toimintatapansa, joita voidaan pitää rikkautena sinänsä, eikä niiden arvon voida olettaa määräytyvän vain muihin alueisiin varattuna. Tärkeämpää olisi saada toimijat itse mukaan kehittämiseen ja antaa heille ensinnäkin keinoja toimintansa kehittämiseen ja lisäksi apuvälineitä sen tehokkuuden arvoimiseen.

Elinvoimainen maaseutu kasvaa alueen ihmistä. Siksi onkin tärkeää taata mahdollisimman hyvät elinmahdollisuudet myös jatkossa. Sosiaaliturvan ja monipuolisten palveluiden säilyttäminen luo perustaa maaseudun asuttamiselle ja poismuuton ehkäisylle, vaikkakin ihmisten viihtyminen ja onnellisuus vaatii enemmän kuin vain perustarpeiden tyydyttämisen. Sosiaalinen pahoinvointi näkyy etenkin syrjäisellä maaseudulla, jossa väestön vähenemisen paineet purkautuvat ongelmina. Sosiaalisen ja inhimillisen pääoman rakentaminen ovat yksi avain elinvoimaisen maaseudun kehityksen turvaamiseksi.

5 Maataloustuotannon muutosnäkymät Kokemäenjoen alueella

Heikki Lehtonen

Tässä luvussa tarkastellaan maataloustuotannon muutosnäkymiä Kokemäenjoen alueella. Muutosten tarkastelussa käytetään hyväksi maatalouden alueellista sektorimallia (DREMFA), jonka avulla *mallitettiin eri politiikkavaihtoehtojen toteutuessa tapahtuvia todennäköisiä muutoksia.*

Tapio Tuomela/MTT:n arkisto

5.1 Johdanto

Maatalous on voimakkaasti riippuvainen tukipolitiikasta ja elintarvikemarkkinoiden kehityksestä EU:n sisämarkkinoilla. Maatalouden muutosnäkymiä Kokemäenjoen alueella tulee tarkastella osana Suomen elintarvikemarkkinoita, jotka ovat puolestaan kytkeytyneitä EU:n sisämarkkinoihin.

Muutokset EU:n yhteisessä maatalouspolitiikassa (CAP) ovat määrääviä maatalouselinkeinon kannalta. EU:n maatalouspolitiikan suuntaviivat on määritelty Agenda 2000 –sopimuksessa vuoteen 2006. Tätä sopimusta tullaan kuitenkin tarkistamaan ennen vuotta 2006 ainakin maidontuotannon osalta. Vuonna 2002 käydään Kokemäenjoen alueen kannalta erittäin tärkeät neuvottelut Etelä-Suomen A- ja B-alueen ns. vakavien vaikeuksien kotieläintukien jatkosta. EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tulevaisuus vuoden 2006 jälkeen on avoin ja vaikeasti ennakoitavissa. Paineet kansainvälisen maatalouskaupan vapauttamiseksi tulevat vaikuttamaan EU:n yhteiseen maatalouspolitiikkaan. EU:n eri jäsenmaissa on myös ilmennyt halua liittää maatalouspolitiikka laajempaan maaseutu- ja aluepoliittiseen yhteyteen tavoitteena maaseutualueiden tehokkaampi kehittäminen ja ratkaisujen hakeminen maaseutualueiden elinkeinotoiminnan ja väestön vähenemiseen. Moninaiset muutospainet viittaavat siihen, että EU:n maatalouspolitiikassa ja maatalouden taloudellisessa toimintaympäristössä tulee todennäköisesti tapahtumaan merkittäviä muutoksia seuraavan viiden vuoden aikana.

Tulevaisuuden maatalouspolitiikkaa on mahdotonta ennustaa. Mikäli maatalouden muutosnäkymien arviointi perustuisi vain yhteen politiikkaskenaarioon, tehdyt arviot olisivat todennäköisesti pian vailla todellisuuspohjaa. Maatalouspolitiikan vaikutuksia maataloustuotantoon, maatalouden työllistävyyteen ja maaseutuyrittäjyyteen arvioidaan seuraavassa kolmen erilaisen politiikkaskenaarion avulla. Nyt esitetyt politiikkaskenaariot ovat hyvin pelkistettyjä ja alustavia ja ne tulee ymmärtää lähinnä mahdollisten politiikkamuutosten päälinjoiksi. Näiden politiikkaskenaarioiden vaikutukset tuotantoon ja tuloihin ovat kuitenkin hyvin loogisia, jolloin tehty analyysi voi jatkossa olla pohjana tarkemmalle tuotanto- ja ympäristövaikutusten arvioinnille sitä mukaa kuin eri politiikkavaihtoehtoja voidaan määritellä tarkemmin ja luotettavammin.

Koska maataloudessa investointien aikajänne on pitkä, arvioinnit on ulotettu aina vuoteen 2015. Näin myös siksi, että erilaisten maatalouspoliittisten muutosten sopiminen ja toimeenpano EU-tasolla vievät aikaa, eikä lyhyen aikavälin muutosten tarkastelu yksinään anna käsitystä siitä, mihin suuntaan maatalous on muuttumassa.

5.2 Politiikkaskenaariot

Arvioiden pohjana olevat politiikkaskenaariot ovat seuraavat.

Skenaario 1. Yhdistetty maatalous- ja maaseutupolitiikka.

Tuottajahintoja alennetaan nykyistä lähemmäksi maailmanmarkkinahintoja

Tukien tuotantosidonnaisuutta vähennetään: yleinen hehtaarituki kasvaa, eläin- ja kasvikohtaiset tuet vähenevät

Ajatuksena tukea ns. julkishyödykkeitä kauppaa vääristämättä

Skenaario 2. Vapaakauppa.

Kaikki kansainvälistä maataloustuotteiden kauppaa rajoittavat esteet ja tuotantoon vaikuttavat tuet poistetaan

Hinnat maailmanmarkkinatasolle

Sama hehtaari- tai eläinyksikkötuki tuet kaikille kasveille ja eläinyksiköille maan kaikissa osissa

Skenaario 3. Perusskenaario.

Ei muutoksia Agenda 2000-politiikkaan vuoteen 2015

Tarkoittaa EU:n asteittaista eristäytymistä ja jäämistä kansainvälisen maatalouskaupan vapauttamisen ulkopuolelle

Kaksi viimeksi mainittua skenaariota ovat yksinkertaistettuja ja sellaisenaan epätodennäköisiä, mutta ne on valittu vertailukohdaksi skenaariolle 1 (yhdistetty maatalous- ja maaseutupolitiikka), joka on eräänlainen kompromissi vapaakauppaskenaarion ja perusskenaarion välillä.

Skenaariota 1 sen sijaan voidaan pitää mahdollisena skenaariona. On perusteltua olettaa, että EU:n yhteinen maatalouspolitiikka voi muuttua lähemmäksi skenaariota 1 kuin skenaarioita 2 ja 3. Skenaariossa 1 toisaalta alennetaan tuotteiden hintoja ja vähennetään tuotantoon vaikuttavia tukia kaupan vapauttamisen periaatteiden mukaisesti, mutta samalla korotetaan yleistä hehtaaritukea pyrkimyksenä estää viljelysmaan väheneminen ja siitä seuraava julkisten hyötyjen menetys sekä viljelijöiden tulojen merkittävä aleneminen. Maatalouspoliittisessa päätöksenteossa ympäristö- kulttuuri- ja maaseutupoliittiset ja kulttuuriset argumentit ovat saaneet yhä enemmän painoarvoa. Esimerkiksi Ranskassa on kokeiltu ns. maaseutusopimusjärjestelmää jossa viljelijöille maksetaan tukea julkishyödykkeiden tuotannosta. Maatalouden ajatellaan tuottavan julkishyödykkeitä, kun se huolehtii ympäristöstä, biodiversiteetistä ja tuotantoeläinten hyvinvoinnista, takaa elintarvikkeiden turvallisuuden, pitää yllä maaseudun elinvoimaisuutta ja takaa elintarvikkeiden saannin myös poikkeusoloissa.

Skenaariossa 1 eri kasveille ja eläimille maksettavien tukien tasot lähenevät toisiaan (taulukko 5.1). Koska lähtökohtana ovat Agenda 2000- sopimuksen mukaiset tuet, tukierot alueiden tai eri kasvien ja eläinten välillä eivät kokonaan poistu. CAP- pinta-ala- ja CAP- eläintuet vähenevät 50 % vuosina 2007-2013, kun taas kansalliset pinta-ala- ja eläintuet vähenevät 30 %. Pinta-alalle maksettavaa ns. maaseutusopimus-tukea korotetaan asteittain 280 % (laskettuna ympäristötuen tasosta vuonna 2000) vuosina 2007-2013.

Maidon hinta alenee Agenda 2000-sopimuksen mukaan 15 % vuosina 2005-2008 ja naudanlihan 20 % vuosina 2001-2002. Skenaariossa 1 on oletettu että maidon ja naudanlihan hintoihin tehdään samansuuruiset 15 %:n ja 20 %:n alennukset vielä vuosina 2008-2010. Näitä vähennyksiä ei korvata viljelijöille. Lisäksi kasvituotteiden hinnat alenevat 15 % vuosina 2007-2008 ilman tukikompensaatiota. Koska skenaariossa 1 tukivähennykset tehdään Agenda 2000:n ja kansallisten tukien mukaisista tukien tasoista, alueellinen tukiporrastus ja tukivyyhykejako säilyy.

Taulukko 7. Tukien muutokset eri politiikkaskenaarioissa 2006-2013.

	Skenaario 1. Yhdistetty maatalous- ja maaseutupolitiikka	Skenaario 2. Vapaakauppa	Skenaario 3. Agenda 2000 jatkuu muutoksitta
Kansallinen kasvinviljelyn tuki	- 30 %		0 %
CAP-tuki	- 50 %		0 %
Kansallinen kotieläintuki	- 30 %		0 %

CAP-eläintuki	- 50 %		+ 12 % **)
Ympäristötuki/ "maaseutusopimus"	+ 280 %		0 %
LFA-tuki	0 %		0 %
Yleinen pinta-aratuki ^{*)}	-	- 30 %	-
Yleinen eläinyksikkötuki ^{*)}	-	- 40 %	-

^{*)} Koskee vain skenaariota 2 jossa kaikki tuet ovat vain joko yleistä pinta-aratukea tai yleistä eläinyksikkötukea vuodesta 2007.

^{**)} Lypsylehmäkohtainen tuki nousee vuonna 2007 vuodesta 2006 Agenda 2000:n maitoreformin vuoksi

Skenaariossa 2 eli vapaakauppaskenaariossa kaikille kasveille ja eläinyksiköille (riippumatta kasvilajista tai siitä onko siitä onko kysymyksessä nauta- sika- vai siipikarjaeläin) maksetaan sama hehtaari – ja eläinyksikkötuki. Alueellinen tukiporrastus häviää, ts. koko maassa maksetaan samat tuet vuodesta 2007. Koska vuonna 2007 lähtökohtana on lähellä vuoden 2006 kokonaistukea oleva valtakunnan keskimääräinen tuki eläinyksikköä tai hehtaaria kohden, Etelä-Suomen tukitaso kasvaa vuonna 2007 kun taas Pohjois-Suomessa tukitaso alenee. Koska kuitenkin pinta-aratuki vähenee asteittain 30 % ja eläinyksikkötuki 40 %, kokonaistuen määrä vähenee pian Etelä-Suomessakin huomattavasti alle vuoden 2006 Agenda 2000-sopimuksen mukaisen tukitason. Skenaario 2 eli pelkistetty vapaakauppaskenaario on hyvin epätodennäköinen, koska EU:n suurilla jäsenmailla on voimakas pyrkimys suojella omaa maataloustuotantoaan ulkomaiselta kilpailulta. Skenaario kuvaa politiikkaa, johon voimakas vapaakaupan suosiminen saattaa johtaa.

Skenaariossa 3 ei Agenda 2000-sopimukseen tule muutoksia lainkaan vuoteen 2015. Tämä on äärimmäisen epätodennäköinen vaihtoehto joka merkitsisi mm. EU:n jäämistä kansainvälisen maatalouskaupan vapauttamisen ulkopuolelle. Tällä puolestaan olisi epäedullisia seurauksia myös muille talouselämän alueille EU:lle langetettavien erilaisten rangaistustoimenpiteiden (kuten rangaistustullien) muodossa. Skenaario 3 on valittu mukaan tarkasteluun, koska se tuo pelkistetyksi esille ns. status quo –vaihtoehdon, jossa EU:n suuret maatalousmaat pyrkivät suojelemaan saavutettuja etujaan ja torjumaan kaikki uudistukset.

5.3 Arviointimenetelmä

Politiikkaskenaarioiden vaikutuksia maatalouteen tutkittiin MTT Taloustutkimuksessa kehitetyllä maatalouden alueellisella sektorimallilla (DREMFA). Malli perustuu mikrotalousteoriaan yritysten ja kuluttajien käyttäytymisestä ja kuvaa maataloustuotteiden markkinoiden, eli tuotannon, kulutuksen ja ulkomaankaupan, sekä maataloustulon kehitystä annetuilla politiikkaskenaarioilla. DREMFA on koko maan kattava alueellinen dynaaminen malli jossa tuotanto voi muuttua kiinteiden tuotannontekijöiden ja biologisten lainalaisuuksien

antamissa rajoissa. Vuosittaiset muutokset voivat em. syistä olla pieniä, mutta keskipitkän ja pitkän aikavälin muutokset tuotannon kokonaismäärässä ja alueellisessa sijoittumisessa voivat olla merkittäviä. DREMFIÄ kuvaa maatalousyrittäjien sopeutumista politiikan myötä muuttuviin hintasuhteisiin ja tukien muutoksiin. Kuluttajien valintoja kuvaavat ns. Armington-oletuksen pohjalta määritellyt kysyntäfunktiot joissa kotimaiset ja kilpailevat vastaavat tuontituotteet ovat epätäydellisiä substituutteja. Malliin on voitu sisällyttää kuluttajien kotimaisuuspreferenssiä koskevaa informaatiota. Samoin malli ottaa huomioon satotason ja eläinten keskituotoksen kehitystä sekä uusien investointien ja tilakoon kasvun mahdollistamat säästöt työ- ja pääomakustannuksissa.

Viime vuosien runsaat investoinnit maataloilla sekä maatalojen määrän nopea väheneminen viittaavat tuotannon nopeaan tehostumiseen myös jatkossa, ennen muuta työn ja pääoman menekin laskuun tuotettua yksikköä kohti. Koska maatalouden investoinnit ovat pitkävaikutteisia (käyttöikä koneilla tyypillisesti yli 10 vuotta ja rakennuksilla yli 20 vuotta), tehdyt investoinnit tulevat säilymään pitkään tuotantokäytössä. Investointitukijärjestelmä suorine investointiavustuksineen (tyypillisesti 20-30 %, joissain tapauksissa jopa 50 % investointien kustannusarviosta) ja korkotukilainoineen on vauhdittanut maatalouden investointeja. Investointitukien säilyminen entisellä tasolla pitää yllä maatalouden suhteellisen korkeaa investointiastetta jatkossakin. Koska investointitukijärjestelmä on ollut voimassa vasta vuodesta 1996, suurella osalla tiloista on vielä merkittäviä investointitarpeita. Niillä tiloilla, jotka eivät ole merkittävästi investoineet vuoden 1990 jälkeen, joudutaan seuraavan 10 vuoden aikaan päättämään, investoidaanko vai luovutaanko tuotannosta.

Tilakoon oletetaan lähes kaksinkertaistuvan seuraavan kymmenen vuoden aikana. Kasvinviljelytilojen keskikoon oletetaan nousevan noin 50 hehtaariin vuoteen 2010. Lihasilalojen keskikoon oletetaan kasvavan noin 550 lihasikapaikkaan ja emakkosikaloiden noin 90 emakkoon vuoteen 2010 mennessä. Lypsykarjojen keskikoon odotetaan kasvavan noin 32 lehmään vuoteen 2010 noin 16,5 lehmästä vuonna 2000. Tilakoon kasvu ja siten saavutettava tuotantokustannusten aleneminen voidaan investointitukijärjestelmän suuren merkityksen vuoksi nähdä politiikkaparametreina. Tilakoon kasvu ja tuotannon tehostuminen ovat samat kaikissa politiikkaskenaariossa.

5.4 Aineisto

Kokemäenjoen valuma-alue jakautuu 4 eri tukialueeseen: A-, B-, C1- ja C2-tukialueisiin. Aineistona ja alkuarvoina DREMFIÄ-mallissa käytettiin IACS-rekisterin¹ kuntakohtaisia tietoja tärkeimpien viljelykasvien ja kesannon pinta-aloista ja eläinten lukumääristä, sekä käytettävissä olevasta peltomaasta. Koska ERNIE-hankkeessa ei ole mukana edustajia Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Suomen maakunnista, Ähtäri (Etelä-Pohjanmaa) sekä Keuruu ja Multia (Keski-Suomi) on jätetty aineiston ulkopuolelle. Yhteensä kuntia aineistossa on 73.

Taulukko 8. Peltoalan, eläimien ja kuntien jakautuminen eri tukialueisiin Kokemäenjoen valuma-alueella vuonna 1999.

Tukialue	Peltoala (ha)	Lypsylehmiä (kpl)	Lihasiikot (kpl)	Emakoita (kpl)	Kanoja (kpl)	Muuta siipikarjaa (kpl)	Emolehmiät (kpl)	Kuntialueella
A	35690 (9 %)	921 (2 %)	16608 (19 %)	4861 (14 %)	86553 (16 %)	254608 (19 %)	128 (2 %)	3 (4 %)
B	335429 (83 %)	35613 (84 %)	694177 (78 %)	29164 (81 %)	434415 (79 %)	934089 (71 %)	5045 (87 %)	61 (84 %)
C1	10433 (3 %)	1340 (3 %)	1318 (1 %)	133 (0 %)	24561 (4 %)	117880 (9 %)	258 (4 %)	4 (5 %)
C2	22923 (6 %)	4751 (11 %)	2131 (2 %)	1693 (5 %)	3496 (1 %)	0	388 (7 %)	5 (7 %)
Yhteensä	404475	42625	89474	35851	549025	1306577	5819	73

¹. IACS-rekisteriä ylläpitää Suomessa Maa- ja Metsätalousministeriön tietopalvelukeskus TIKE, jolle kiitokset tietojen toimittamisesta tätä tutkimusta varten.

5.5 Tulokset

5.5.1 Kotieläintuotanto

Perusskenaariossa (Agenda 2000) maidontuotanto pysyy lähes ennallaan vuoteen 2015, edellyttäen että tuotannon tehokkuus kasvaa nopeasti ja karjakoko lähes kaksinkertaistuu vuosina 2000-2010. Monivaikutteisuusskenaariossa, jossa Agenda 2000:n 15 %:n maidon hinnan alennusta seuraa toinen 15 %:n alennus vuosina 2008-2010 ilman kompensatiota, maidontuotanto vähenee runsaat 10 % alle tuotantokiintiön.

Taulukko 9. Lypsylehmien lukumäärä (1000 kpl, muutos vuodesta 2000 (%) eri skenaarioissa tukialueittain Kokemäenjoen alueella.

Alue – Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	0,86	0,82 (-4,7 %)	0,63 (-25,9 %)	0,49 (-43,0 %)
A- vapaakauppa			0,71 (-17,4 %)	0,55 (-36,0 %)
A- perusskenaario			0,63 (-26,7 %)	0,71 (-17,4 %)
B- monivaikutteisuus	33,49	31,79 (-5,1 %)	27,71 (-17,3 %)	21,44 (-35,6 %)
B- vapaakauppa			27,71 (-17,3 %)	21,44 (-35,6 %)
B- perusskenaario			29,83 (-10,9 %)	27,80 (-17,0 %)
C1- monivaikutteisuus	1,29	1,19 (-7,8 %)	1,11 (-14,0 %)	1,04 (-19,4 %)
C1- vapaakauppa			1,03 (-20,2 %)	0,80 (-38,0 %)
C1- perusskenaario			1,11 (-14,0 %)	1,04 (-19,4 %)
C2- monivaikutteisuus	4,58	4,20 (-8,3 %)	3,95 (-13,8 %)	3,67 (-19,9 %)
C2- vapaakauppa			3,67 (-19,9 %)	2,84 (-38,0 %)
C2- perusskenaario			3,95 (-13,8 %)	3,68 (-19,7 %)
Yhteensä-monivaikutteisuus	40,21	37,99 (-5,5 %)	33,40 (-16,9 %)	26,64 (-33,7 %)
Yhteensä-vapaakauppa			33,12 (-17,6 %)	25,62 (-36,3 %)
Yhteensä-perusskenaario			35,52 (-11,7 %)	33,23 (-17,4 %)

Lehmien keskituotoksen kehitys on likimain sama kaikissa skenaarioissa. Lehmien keskituotos nousee yli 8 500 kiloon vuoteen 2015 mennessä ja noin lähes 8 000 kiloon vuoteen 2010 mennessä. Tähän vaikuttavat biologinen kehitys sekä väkirehun lisääntyminen ruokinnassa yli 60 %:iin kuiva-aineesta (lähtötilanteessa vuonna 1999 väkirehun osuus alle 40 %). Keskituotosten nousu vähentää lehmien ja muun nautakarjan määrää vaikka maidontuotannon määrä pysyisi ennallaan.

Maidontuotanto vähenee monivaikutteisuus- ja vapaakauppaskenaarioissa keskimäärin yli 10 % Kokemäenjoen alueella vuosina 2000-2015. Kokemäenjoen alueen maidontuotannon kannalta monivaikutteisuus- ja vapaakauppaskenaariot johtavat keskimäärin samaan lopputulokseen eli maidontuotannon vähenemiseen noin 20 %:lla.

Maidontuotanto vähenee monivaikutteisuus- ja vapaakauppaskenaarioissa yli 30 % A-alueella ja lähes 25 % B-alueella. Maidontuotanto vähenee A- ja B-alueilla vuosina 2006-2008 myös perusskenaariossa mutta nousee lähes vuoden 2000 tasolle vuoteen 2015 mennessä. C1- ja C2-alueilla maidontuotanto pysyy lähes entisellä tasollaan perusskenaariossa ja monivaikutteisuusskenaariossa mutta vähenee noin 25 % vapaakauppaskenaariossa vuoteen 2015 mennessä. C1- ja C2-alueilla monivaikutteisuus- ja perusskenaario johtavat lähes samaan maidontuotantoon ja lypsylehmien lukumäärään.

Sian- ja siipikarjanlihan tuotannon määrä tulee säilymään likimain ennallaan Kokemäenjoen alueella perusskenaariossa ja vapaakauppaskenaariossa. Vapaan kaupan mahdollistama halpa kotimainen ja osin ulkomainen rehu pitävät nopeasti tehostuvan sika- ja siipikarjatalouden kannattavana vaikka kotieläintuet vapaakauppaskenaariossa vähenevätkin. Koska vapaakauppaskenaariossa eläinten välisiä tukieroja tasataan, sika- ja siipikarjatalouden tuet eivät paljoakaan vähene verrattuna suuriin eläinkohtaisiin tukivähennyksiin nautakarjataloudessa.

Monivaikutteisuusskenaariossa sen sijaan eläinten, kasvien ja alueiden välinen tukialuejako säilyy, mutta kaikkia kotieläinkohtaisia tukia vähennetään yhtäläisesti. Tällöin sika- ja siipikarjatalouden kannattavuus kärsii ja tuotanto asteittain vähenee erityisesti A- ja B-tukialueilla. Vähenevät hehtaarituet suosivat lisäksi alhaisen kustannustason kasveja, kuten laajaperäistä nurmea. Tällöin rehuviljan tarjonta vähenee, mikä myös vaikuttaa epäedullisesti sika- ja siipikarjatalouteen. C-tukialueilla tukitaso on monivaikutteisuusskenaariossa edelleen korkeampi kuin A- ja B-alueilla. Tämän seurauksena kotieläintalous näyttäisi menestyvän C-alueilla paremmin kuin A- ja B-alueilla joissa tuotanto vähenee merkittävästi monivaikutteisuusskenaariossa. Maidontuotanto säilyy C-alueilla lähes ennallaan monivaikutteisuusskenaariossa ja sika- ja siipikarjatalous saattavat jopa vähän kasvaa C-alueilla (taulukot 5.4-5.5). Sika- ja siipikarjataloutta on kuitenkin C-alueilla jo lähtökohtaisesti vähän, ja lähes kaikki sian- ja siipikarjanlihan tuotanto tulee edelleen säilymään A- ja B-alueilla. Kokonaisuutena sianlihantuotanto vähenee Kokemäenjoen alueella monivaikutteisuusskenaariossa jopa 30 % ja siipikarjanlihan tuotanto noin 10 % vuosina 2000-2015.

Taulukko 10. Lihasikapaikkojen lukumäärä (1000 kpl) eri skenaarioissa tukialueittain Kokemäenjoen alueella.

Alue – Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	32,9	32,0	27,7	22,8
A- vapaakauppa			35,6	33,2
A- perusskenaario			35,6	42,7
B- monivaikutteisuus	185,1	166,8	150,4	123,4
B- vapaakauppa			193,9	186,4
B- perusskenaario			164,2	164,2
C1- monivaikutteisuus	0,8	0,8	1,0	1,0
C1- vapaakauppa			0,9	0,9
C1- perusskenaario			1,0	1,4
C2- monivaikutteisuus	10,4	10,5	14,2	14,8
C2- vapaakauppa			12,1	12,1
C2- perusskenaario			14,2	19,3
Yhteensä- monivaikutteisuus	229,2	210,1	193,4	162,0
Yhteensä-vapaakauppa			242,5	232,6
Yhteensä-perusskenaario			215,0	227,5

Taulukko 11. Kasvatusbroileripaikkojen lukumäärä (1000 kpl) eri skenaarioissa tukialueittain Kokemäenjoen alueella.

Alue – Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	746,9	1626,1	1305,5	531,8
A- vapaakauppa			3093,97	2881,5
A- perusskenaario			2531,37	2795,4
B- monivaikutteisuus	2216,44	2216,44	2216,44	2216,4
B- vapaakauppa			2216,44	2216,4
B- perusskenaario			2216,44	2216,4
C1- monivaikutteisuus	202,8	133,2	107,9	107,9
C1- vapaakauppa			133,2	133,2
C1- perusskenaario			108,0	108,0
C2- monivaikutteisuus	0	0	0	0
C2- vapaakauppa			0	0
C2- perusskenaario			0	0
Yhteensä-monivaikutteisuus	3166,1	3975,8	3629,8	2856,1
Yhteensä-vapaakauppa			5443,7	5231,1
Yhteensä-perusskenaario			4855,8	5119,8

5.5.2 Pellonkäyttö

Tulosten mukaan monivaikutteisuusskenaario johtaa vähän suurempaan viljelyalaan kuin perusskenaario. Mahdollisuudet tuotantokustannusten alentamiseen tilakokoa kasvattamalla ovat kasvinviljelyssä rajalliset. Nopea tilakoon kasvu ei ole välttämättä riittävä keino tuotantokustannusten alentamiseksi jotta koko peltoala pystyisi viljelyssä. A- ja C1-alueilla perusskenaarion vuoden 2006 mukainen peltoalalle maksettu tuki ei ole riittävä pitämään peltoa viljelykäytössä, vaan viljelty ala vähenee jonkin verran. Sen sijaan monivaikutteisuusskenaariossa lähes koko peltoala säilyy viljelyn piirissä kaikilla alueilla. Viljelty ala on voimakkaasti sidoksissa kotieläintalouteen ja kotieläintaloudelle maksettaviin tukiin.

Viljelty pinta-ala vähenee vapaakauppaskenaariossa, jossa pinta-alamatuki vähenee 30 % ja eläin- ja kasvituotteiden hinnat lähestyvät maailmanmarkkinatasoa. Viljellyn pinta-alan supistuminen johtuu paljolti kotieläintalouden, erityisesti lypsykarjatalouden vähenemisestä, mutta myös siitä, että kotimainen rehuntuotanto osittain korvautuu edullisella maailmanmarkkinahintaisella tuontirehulla. Maailmanmarkkinahinnat ja pinta-alamatuen 30 %:n väheneminen vuosina 2007-2013 johtaisi siihen, että vuonna 2015 lähes puolet Kokemäenjoen alueen peltoalasta olisi viljelykäytön ulkopuolella. Pitkälle viety kaupan vapauttaminen olisi siten tuhoisa alueen maatalouselinkeinolle.

Taulukko 12. Viljelty pinta-ala (ml. kesanto) (% koko peltoalasta) Kokemäenjoen alueella eri politiikkaskenaarioissa

Alue - Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	100	100	100	100
A- vapaakauppa			46	23
A- perusskenaario			66	86
B- monivaikutteisuus	100	100	100	100
B- vapaakauppa			80	50
B- perusskenaario			100	100
C1- monivaikutteisuus	100	94	93	94
C1- vapaakauppa			67	40
C1- perusskenaario			78	53
C2- monivaikutteisuus	100	100	100	100
C2- vapaakauppa			86	69
C2- perusskenaario			100	100
Yhteensä- monivaikutteisuus	100	100	100	100
Yhteensä- vapaakauppa			77	49
Yhteensä- perusskenaario			97	98

Sekä vapaakauppa- että perusskenaariossa nurmiala kasvaa yli 20 % vuodesta 2000 vuoteen 2010, mutta vähenee perusskenaariossa 15 % ja vapaakauppaskenaariossa 24 % vuosina 2010-2015. Osasyynä nurmialan kasvulle 2000-2010 on 15 %:n viljan hinnan alennukset

2000-2001 ja 2007-2008. Tästä seuraa rehujen halpeneminen lähes 30 %:lla mikä vaikuttaa myös nurmen lannoitus- ja satotasoon (säilörehun arvo alenee viljan hinnan laskiessa). Tulosten mukaan säilörehunurmen satotaso alenee lannoituksen vähentyessä noin 7 % vuosina 2000-2010. Nurmialan lisääntymistä selittää paitsi satotason alentuminen, myös laajaperäisen nurmen lisääntyminen. Säilörehuala vähenee vapaakauppaskenaariossa laajaperäisen nurmen alan kasvua vastaavasti. Syynä tähän on viljan halpa hinta, mikä ei suosi panoskäytöltään suhteellisen intensiivistä säilörehun tuotantoa. Perusskenaariossa intensiivisesti viljelty nurmiala, eli säilörehu ja kuivaheinäala yhteensä, vähenee myös jonkin verran vuodesta 2000, mutta vähemmän kuin muissa skenaarioissa.

Taulukko 13. Nurmiala (1000 ha) eri skenaarioissa tukialueittain Kokemäenjoen alueella.

Alue - Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	1,3	1,0	0,8	0,5
A- vapaakauppa		1,0	0,9	0,6
A- perusskenaario		1,0	0,7	0,6
B- monivaikutteisuus	59,6	67,4	116,3	194,3
B- vapaakauppa		67,4	78,8	60,4
B- perusskenaario		67,4	81,3	69,0
C1- monivaikutteisuus	2,46	1,7	1,6	1,2
C1- vapaakauppa		1,7	1,5	1,0
C1- perusskenaario		1,7	1,5	1,3
C2- monivaikutteisuus	8,11	5,5	7,27	9,5
C2- vapaakauppa		5,5	4,73	3,1
C2- perusskenaario		5,5	4,81	3,9
Yhteensä- monivaikutteisuus	71,41	75,6	126,0	205,5
Yhteensä- vapaakauppa		75,6	85,9	65,0
Yhteensä- perusskenaario		75,6	88,3	74,8

Monivaikutteisuusskenaariossa laajaperäisen laitumen määrä kasvaa nopeasti nurmirehun tarvetta suuremmaksi. Tämä on tulkittava siten, että jos kasvikohtaiset tukierot vähenevät, peltoalaa ohjautuu niille kasveille joilla hehtaarikohtaiset kustannukset ovat alhaisimpia.

Mikäli nurmiviljely voidaan laajassa mittakaavassa toteuttaa pienin hehtaariohtaisiin kustannuksin, peltoalaa ohjautuu helppohoitoisille nurmille ilman että kaikkea satoa käytettäisiin karjan rehuna. Hehtaaritukien korotus hinnanalennusten vastapainona ilman muita toimenpiteitä ja sitoumuksia johtaa siis hyvin laajaperäiseen tuotantotapaan, jopa jonkinasteiseen näennäisviljelyyn. Mikäli tämänkaltaista viljelyä pidetään poliittisesti hyväksyttävänä, laajaperäinen viljelytapa voi parhaimmillaan olla viljelijöiden, yhteiskunnan ja ympäristön kannalta edullista: peltoala pysyy aktiivisessa käytössä (mikä on positiivista mm. kriisiajan tarpeita ajatellen) ja pinta-alatukien piirissä, ja peltomaisema säilyy hoidettuna. Mikäli monivaikutteisuusskenaariossa vaaditaan ympäristönhoitotoimenpiteitä tukien vastapainoksi, on mahdollista että esim. erikseen viljeltävät nurmen typensitojakasvit pidättävät ravinteita, vähentävät typpilannoitteiden käyttöä ja mahdollisesti ravinnehuuhtoumia vesistöihin. Monivaikutteisuus-skenaariossa laajaperäisen nurmialan kasvaessa intensiivinen säilörehuala vähenee alle puoleen vuosina 2000-2015 koko maassa ja Kokemäenjoen alueella jo vuoteen 2010 mennessä.

Monivaikutteisuusskenaariossa laajaperäisen nurmen ala kasvaa erityisen voimakkaasti Kokemäenjoen B- ja C2-alueilla, joissa nurmen osuus alasta on jo entisestään merkittävän nautakarjatalouden vuoksi. Sen sijaan A- ja C1-alueilla nurmiala vähenee merkittävästi kaikissa politiikkaskenaarioissa.

Vilja-ala näyttäisi pysyvän nykytasollaan ainoastaan perusskenaariossa. Monivaikutteisuus-skenaariossa eri kasveille maksettavien tukien erojen väheneminen johtaa yhä suurempaan laajaperäisen nurmen viljelyyn. Tämä puolestaan vähentää vilja-alan alle puoleen B-tukialueella vuoteen 2015 mennessä. Sen sijaan A-tukialueella vilja-ala kasvaa lievästi nykytasosta monivaikutteisuusskenaariossa. Vapaakauppaskenaariossa vilja-ala vähenee nopeasti kaikilla alueilla. Karjatalousvaltaisilla C1 ja C2-alueilla vilja-ala vähenee mm. viljelykierron takia hitaammin kuin B-alueella.

Taulukko 14. Vilja-ala (1000 ha) eri skenaarioissa tukialueittain Kokemäenjoen alueella.

Alue – Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	30,3	31,6	32,5	32,1
A- vapaakauppa			11,8	5,4
A- perusskenaario			19,7	25,3
B- monivaikutteisuus	231,7	233,8	181,1	104,4
B- vapaakauppa			153,1	86,7
B- perusskenaario			228,8	238,4
C1- monivaikutteisuus	6,3	8,2	8,4	8,6
C1- vapaakauppa			5,4	3,2
C1- perusskenaario			6,8	4,0
C2- monivaikutteisuus	11,8	15,9	13,9	10,7
C2- vapaakauppa			12,8	10,1
C2- perusskenaario			16,3	16,3
Yhteensä- monivaikutteisuus	280,0	289,6	235,9	155,7
Yhteensä-vapaakauppa			183,1	105,5
Yhteensä-perusskenaario			271,6	283,9

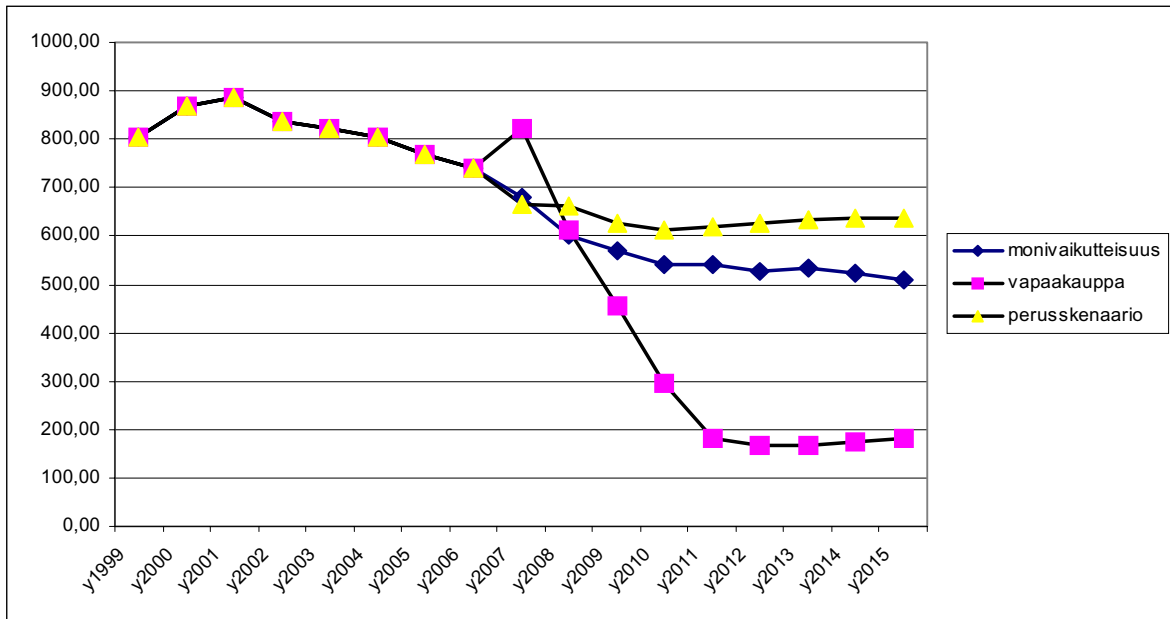
Huomionarvoista on, että muiden kasvien, kuten öljykasvien, sokerijuurikkaan ja perunan, alat vähenevät merkittävästi perusskenaariossa ja vapaakauppaskenaariossa. Ainoastaan monivaikutteisuusskenaariossa muiden kasvien ala säilyy lähellä vuoden 2000 tasoa. Tämä ilmentää sitä, että tuotto-kustannussuhde on em. kasveilla muita heikompi, jolloin viljelyn yksipuolistumisen uhka on olemassa. Ellei erikoiskasvien viljely, joka on Kokemäenjoen alueella yleisempää kuin maassa keskimäärin, ole kannattavaa, peltoala ohjautuu rehuviljaan, laajaperäiseen nurmeen tai muihin alhaisen kustannustason kasveihin. Kokemäenjoen alueen vahvuutena on erikoiskasvien viljely jonka kannattavuus tulisi turvata myös jatkossa.

Taulukko 15. Muut kasvit (1000 ha) eri skenaarioissa tukialueittain Kokemäenjoen alueella.

Alue – Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	2,1	1,5	0,9	1,2
A- vapaakauppa			1,1	0,6
A- perusskenaario			1,6	2,6
B- monivaikutteisuus	23,6	22,6	26,4	17,8
B- vapaakauppa			16,6	9,6
B- perusskenaario			13,8	9,3
C1- monivaikutteisuus	1,3	0,4	0,2	0,3
C1- vapaakauppa			0,2	0,1
C1- perusskenaario			0,2	0,1
C2- monivaikutteisuus	0,6	0,9	1,4	2,3
C2- vapaakauppa			1,4	2,3
C2- perusskenaario			1,4	2,3
Yhteensä- monivaikutteisuus	27,6	25,4	28,9	21,5
Yhteensä-vapaakauppa			19,3	12,6
Yhteensä-perusskenaario			17,0	14,3

5.5.3 Maataloustulo

Maataloustulon kehitys Kokemäenjoen alueella on esitetty kuviossa 5.1 ja eri tukialueilla taulukossa 5.10. Monivaikutteisuusskenaario johtaa noin 20 % alhaisempaan maataloustuloon kuin perusskenaario. Vapaakauppaskenaario johtaa puolestaan maataloustulon romahtamiseen yli 70 %:lla vuosina 2000-2011.

Kuva 32. Maataloustulon kehitys Kokemäenjoen alueella eri politiikkaskenaarioissa.

Alueittain tarkasteltuna eri politiikkavaihtoehtojen vaikutus maataloustuloon vaihtelee selvästi. A-alue näyttää menettävän eniten maataloustuloa monivaikutteisuusskenaariossa, kun taas B-alueella monivaikutteisuusskenaario johtaa vain vähän pienempään maataloustuloon perusskenaarioon verrattuna. C1- ja C2-alueilla monivaikutteisuusskenaario johtaa jopa vähän suurempaan maataloustuloon vuoteen 2015 mennessä kuin perusskenaario. Sen sijaan vapaakauppaskenaario johtaa tulojen romahtamiseen B- ja C-alueilla.

Taulukko 16. Maataloustulo (milj. mk) ja muutos vuodesta 2000 eri skenaarioissa tukialueittain Kokemäenjoen alueella.

Alue – Skenaario	2000	2005	2010	2015
A- monivaikutteisuus	71,6	69,3 (-3,2 %)	40,3 (-43,7 %)	38,7 (-45,9 %)
A- vapaakauppa			64,4 (-10,0 %)	51,4 (-28,2 %)
A- perusskenaario			64,0 (-10,6 %)	80,8 (+12,8 %)
B- monivaikutteisuus	710,9	618,6 (-13,0 %)	440,0 (-38,1)	407,8 (-42,6 %)
B- vapaakauppa			213,0 (-70,0 %)	121,9 (-82,9 %)
B- perusskenaario			482,0 (-32,2 %)	496,7 (-30,1 %)
C1- monivaikutteisuus	22,8	22,1 (-3,1 %)	17,9 (-21,5 %)	19,0 (-16,7 %)
C1- vapaakauppa			6,6 (-71,1 %)	4,3 (-81,1 %)
C1- perusskenaario			18,7 (-18,0 %)	17,1 (-25,0 %)
C2- monivaikutteisuus	63,4	59,9 (-5,5 %)	42,3 (-33,3 %)	43,9 (-30,8 %)
C2- vapaakauppa			12,6 (-80,1 %)	4,7 (-92,6 %)
C2- perusskenaario			45,7 (-27,9 %)	42,2 (-33,4 %)
Yhteensä- monivaikutteisuus	868,7	770,0	540,4 (-11,4 %)	509,4 (-41,4 %)
Yhteensä-vapaakauppa			296,6 (-65,9 %)	182,3 (-79,0 %)
Yhteensä-perusskenaario			610,4 (-29,7 %)	636,8 (-26,7 %)

5.6 Johtopäätöksiä

Kokemäenjoen alueen maatalous, erityisesti kotieläintuotanto, on voimakkaasti riippuvainen tukipolitiikasta ja tukien kohdentamisesta AB- ja C-alueiden kesken. Mahdollisena tulevaisuudenkuvana voidaan pitää monivaikutteisuusskenaarion mukaista politiikkaa. Monivaikutteisuuspolitiikka ja paineet kaupan vapauttamiseen saattaa johtaa pinta-alatukien ”tasapäistämiseen” eri kasvien ja eläinten kesken sekä hintojen laskuun ja kotieläintukien vähentämiseen. Tämän seurauksena viljelyala säilyy mutta pellonkäyttö muuttuu laajaperäiseksi. Kotieläintuotanto vähenee monivaikutteisuusskenaariossa etenkin A- ja B-tukialueilla. Kaiken kaikkiaan maataloustulo alenee monivaikutteisuusskenaariossa keskimäärin vain vähän. A-tukialueella monivaikutteisuusskenaario johtaa kuitenkin selvästi suurempaan maataloustulon vähenemiseen kuin B- ja C-alueilla. A-tukialueella, jossa sika- ja siipikarjatalouden osuus on huomattavasti suurempi kuin maitovaltaisilla B- ja C-tukialueilla, vapaakauppaskenaario eli tuotehintojen alentaminen ja kotieläintukien vähentäminen johtaa niinkään maataloustulon vähenemiseen. B- ja C-alueilla viljelyala, kotieläintuotanto ja maataloustulo vähenisivät kuitenkin vapaakauppaskenaariossa paljon nopeammin kuin A-alueella.

Tulevaisuuden maatalouspolitiikkaa määriteltäessä tulee kiinnittää erityistä huomiota tukien kohdentamiseen eri tukialueiden kesken ja mahdollisten täydentävien tukimuotojen kehittämiseen A-tukialueelle. Mikäli ns. monivaikutteisuuspolitiikan muotoilussa onnistutaan, Kokemäenjoen alueella voidaan päästä tulevaisuudessa keskimäärin 80 %:iin vuoden 2000 maataloustulosta. Tämä edellyttää kuitenkin tuotannon tehokkuuden selvää paranemista, ts. tilakoon kaksinkertaistumista vuoden 2000 tasosta. Tämän seurauksena tilojen lukumäärä tulee vähenemään noin puoleen seuraavan kymmenen vuoden aikana. Ellei maatalouspolitiikka tarjoa kilpailukykyistä ansiomahdollisuutta muihin elinkeinoihin nähden, maatalous menettää kiinnostavuutensa. Elleivät tuotannon tehostamiseen suunnatut investoinnit ole kannattavia, tilojen lukumäärä vähenee puoleen viimeistään vuoteen 2015 mennessä. Tällöin tuotanto vähenee ja peltomaata jää viljelyn ulkopuolelle.

Nopea tuotannon tehostuminen ja tilakoon kasvu ei tarkoita kuitenkaan sitä, että maatalouden työllistävyys alenisi 50 %. Tulosten perusteella kasvinviljelyn työnmenekki vähenee noin 30 % ja kotieläintalouden keskimäärin runsaat 20 % vuoteen 2010 mennessä. Tämä tarkoittaa sitä, että *työhuippuina maatiloilla tarvitaan koneurakointipalveluita tai uudet tuotantojärjestelmät tuntevaa ammattitaitoista tilapäistyövoimaa*. Suurimmilla tiloilla tilan ulkopuolista työvoimaa tullaan tarvitsemaan ympäri vuoden. Tällaisen työvoiman saatavuus ja hinta saattavat olla ratkaisevia viljelijöiden investointi- ja jatkamispäätöksille sekä viljelijäyrittäjien fyysisten ja henkisten voimavarojen riittävyydelle. Tilojen välisellä yhteistyöllä ja julkisen vallan toimenpiteillä aputyövoimalle voidaan järjestää työtä suurimmaksi osaksi vuotta ja samalla riittävä arvostus ja tulotaso. *Erilaiset maaseutusopimus-pohjaiset paikalliset järjestelyt voivat tarjota aputyövoimalle työtä myös varsinaisen tuotantotoiminnan ulkopuolelta (mm. ympäristön- ja maisemanhoito)*. Erityisesti tulee huomata, että liikevaihdoltaan usean miljoonan markan maatila tuottaa tasaista kassavirtaa joka antaa eri ostopanoksien muodossa tuloa useille paikallisille yrittäjille. Tämän vuoksi

julkisen vallan kannalta on edullista edistää maatalojen toimintaedellytyksiä mm. *aputyövoiman koulutusta ja tarjontaa koordinoimalla.*

Agenda 2000-sopimuksessa Suomelle myönnettiin mm. viljan kuivaustukea osana CAP-tukea. LFA-tuki laajennettiin koko maata, myös A-aluetta koskevaksi. Jos jatkossa tukea suunnataan edelleen peltoalalle ja halutaan pitää peltoala viljelyksessä, sivutoimiset kasvinviljelytilat tulevat säilymään tuotannossa. Tilojen määrä tosin vähenee ja niiden koko kasvaa kustannussäästöjä haettaessa. Passiivinen peltoalaa tukeva politiikka ja hintojen lasku, joihin ajaututaan kansainvälisen maatalouskaupan vapauttamispyrkimysten seurauksena, vähentää viljelijän kannustimia tuottaa laadukasta viljaa. Keskeistä kasvinviljelyn kannalta on myös kotieläintuotannon volyymin säilyminen. Ellei rehuviljalle ole kysyntää sen hinta saattaa laskea. *Hintojen alentaminen ja tukien vähentäminen tulisi korvata mm. investointiavustuksilla etteivät kotieläintilojen tulot, jotka muodostavat suuren osan maataloustulosta, olennaisesti vähenisi.*

Maataloustuotteiden hintojen lasku ja osittainen kompensointi suorilla tuilla, sekä tuotannon kannattavuuden heikkeneminen aiheuttavat samalla *viljelijöille aikaisempaa suurempaa painetta hakea lisätuloa tilan ulkopuolelta.* Tämä tarkoittaa sitä, että myös tulevaisuudessa monet tilat pyrkivät ensivaiheessa laajentamaan toimintaansa perinteisen maatalouden ulkopuolelle ja jatkossa keskittymään tiettyyn ydinosaamiseen ja verkostoitumaan. On hyvin todennäköistä, että *maaseudun pienyritystoiminta ja yritysten perustaminen* jatkuu vilkkaana Kokemäenjoen alueella. Tällöin syntyy kysyntää erilaisille palveluille jotka auttavat aloittavia maaseutuyrityksiä pääsemään alkuun liiketoiminnassaan.

Ympäristön kannalta maataloustuotteiden hintojen aleneminen ja kompensoiminen suorilla hehtaari- ja eläinkohtaisilla tuilla (jollaista sisältyy Agenda 2000-sopimukseen) näyttäisi olevan positiivinen asia. Lannoitus vähenee, mutta satotaso ei silti olennaisesti heikkene. Kasvien välisten tukien erojen vähentäminen ohjaa toisaalta peltoalaa laajaperäiseen ja kustannustehokkaaseen viljelyyn. Esimerkiksi laajaperäinen nurmi saattaa olla ravinnehuuhtoumien kannalta hyvä asia. Laajaperäistä viljelytapaa suosiva pinta-alaperusteinen tukipolitiikka ei kuitenkaan sinällään kannusta kasvavia maatiloja ympäristön- ja maisemanhoitoon. Kasvivalikoima saattaa yksipuolistua ja laajaperäinen viljelytapa voi vaikuttaa maisemaan ja ympäristöön. *Tulevaisuudessa tarvitaan tukipolitiikan lisäksi muita julkisen vallan toimenpiteitä ja politiikkajärjestelmiä joilla ympäristönhoidon taloudellisia kannustimia lisätään.*

Eläintiheys on tulosten mukaan laskusuunnassa nautakarjan vähenemisen myötä, mikä antaa mahdollisuuksia ravinnehuuhtoumien vähentämiseen. Alueelliset keskittymät sika- ja siipikarjataloudessa saattavat kuitenkin entisestään kasvaa. Mahdollinen kotieläintukien vähentäminen kasvattaa paineita tilakoon kasvattamiseen ja tilojen välisen yhteistyön ja verkostoitumisen lisäämiseen, mikä voi paikallisesti kasvattaa eläintiheyttä ja eläintautiriskejä. *Eryityisesti tulisi löytää toimenpiteitä joilla vähennetään paikallisten tuotantokeskittymien aiheuttamia ympäristöhaittoja niin, ettei tilojen talous tästä merkittävästi kärsisi.* Jos toimenpiteillä kuitenkin aiheutetaan merkittävää haittaa tiettyjen

tuotantosuuntien taloudelle, uhkana voi olla tuotannon väheneminen Kokemäenjoen alueen ja koko Suomen parhailta tuotantoalueilla. Toisaalta tuotannon keskittyminen johtaa erittäin alhaiseen eläintiheyteen ja laajaperäiseen viljelytapaan suhteellisesti epäedullisilla alueilla. Näillä alueilla mahdollisuudet säilyttää ympäristö lähellä luonnontilaa kasvavat.

6 Maaseutuyrittäjyyden kehittäminen

Elina Vehmasto ja Pasi Voutilainen

Tässä luvussa tarkastelemme ensin yleistä taustaa maaseutuyrittäjyyden kehittämiseksi. Tämän jälkeen syvennyttään Kokemäenjoki- alueen maaseutuyrittäjyyden tunnuspiirteisiin hanke- ja yrittäjyyškartoituksen tulosten valossa. Tavoitteena on selvittää, minkälaisia yrittäjyyden voimavaroja maaseutualueilla on ja toisaalta myös sitä, mitä ongelmia yrittäjät kohtaavat toiminnassaan. Kerromme myös tuloksista ja kokemuksista maaseutuyritysten ympäristöhallinnan työvälineiden kehittämisessä.

6.1 Taustaa maaseutuyrittäjyyden kehittämiseksi

Maaseutu ei ole yhtenäinen, ongelmiltaan samanlainen alue, vaan kehittämisperustaltaan erilaisista kokonaisuuksista koostuva. Suomen maaseututyypin alueellistamistutkimuksen mukaan suomalainen maaseutu voidaan jakaa kolmeen erilaiseen alueeseen (Järvenpää ym. 1995, 15).

Kaupunkien läheisellä maaseudulla on monipuolisimmat kehitysmahdollisuudet. Suurten keskusten läheisyys luo yrittäjälle laajat paikallismarkkinat sekä palkkatyömahdollisuuksia. Ydinmaaseudun elinkeinotoiminta on joko vahvaa alkutuotannon aluetta tai monipuolistunutta maaseutua. Etäisyys keskikokoisiin keskuksiin on kohtuullinen. Alueella on voimakkaita kuntakeskuksia ja kyliä. Syrjäinen maaseutu on ongelma-alue, jossa yrittäjien paikallismarkkinat ovat suppeat ja etäällä. Työssäkäynti vaikeutuu koska keskuksiin on pitkä matka. Elinkeinorakenne on yksipuolinen.

Kun kaupunkien läheisellä maaseudulla ihmisten toiminnot rakentuvat pitkälti palveluelinkeinojen ja pendelöinnin ympärille, niin maa- ja metsätalousvaltaisella ydinmaaseudulla ja syrjäisellä maaseudulla perinne- ja talonpoikaiskulttuurilla on suurempi elämäntavallinen merkitys. Maaseudun paikallisen sidoksen murtuessa maaseudun yhteisöperusta on kuitenkin merkittävästi haurastunut. (Kainulainen 2000, 39.)

Maaseutuyritys poikkeaa kaupungissa toimivasta yrityksestä, sillä maaseutu on yrityksen toimintaympäristöltään ja yrityskulttuuriltaan erilainen kuin kaupunki. Toimintaympäristöllä on väljästi määritellen tarkoitettu sekä taloudellista että sosiaalista ympäristöä, joka tarjoaa paikallisesti toimiville yrittäjille erilaisen kilpailu- ja kysyntäympäristön ja sen seurauksena myös erilaisen oppimisympäristön. (Kupiainen ym. 2000, 9.)

Alkutuottaja on sidottu maatilaympäristöönsä myös perustaessaan uutta elinkeinotoimintaa. Ympäristö saattaa rajoittaa perustettavan yrityksen liiketoimintaa. Maaseutu voi yrityksen sijaintipaikkana tarjota myös absoluuttisia etuja, kuten esimerkiksi maan saatavuus ja hinta, ympäristön alhainen kuormitus, luonnonvarat sekä mahdollinen työvoimareservi. (Järvenpää 1995, 17, 28) Sijaintiin liittyen erityisesti maaseutumatkailun vetovoimaisuuteen vaikuttavat alueen muut palvelut, harrastusmahdollisuudet, historialliset nähtävyydet tai luonnonympäristö, jotka saattavat tietyllä alueella tarjota kilpailuetuja johonkin toiseen alueeseen verrattuna (Kupiainen ym. 2000, 38).

Maaseutuyritykset saattavat toimia myös muista yrityksistä eroavassa arvoympäristössä. Maaseudulla toimiva yritys saattaa pystyä vahvistamaan asemaansa esimerkiksi suuntautumalla pois vallitsevasta arvoympäristöstään, mikä tapahtuu kehittämällä innovaatioita ja uusia tuotteita uusille markkinoille. Paikallisille asukkaille vähämerkityksellisestä tuotteesta voi tulla etäällä olevalle ostajalle haluttava. Koska suuri osa merkittävistä uusista kulutusideoista syntyy kaupungeissa, voidaan ajatella, että *maaseudulla toimivien yritysten tulisi oppia ymmärtämään kaupunkikulttuuria, jotta ne kykenisivät havaitsemaan ja kehittämään kuluttajälähtöisiä liikeideoita.* (Kupiainen ym. 2000, 38, 26) Pienyritysten pitäisi pystyä vastaamaan muuhunkin kuin paikalliseen kysyntään. Osa markkinoista olisi saatava kaupungista tai ulkomailta (Järvenpää ym. 1995, 12).

Yrityksen toiminta ja olemassaolo perustuvat *vuorovaikutukseen ympäristön kanssa.* Maaseudun pienyrityksiltä edellytetään esille tulevien ongelmien ratkaisussa jatkuvaa *muuntautumiskykyä* ja sopeutumiskykyä, koska yritys ympäristö muuttuu monimutkaiseksi ja yllätykselliseksi. Yritysten tulee jatkuvasti seurata asiakkaidensa tarpeiden muutoksia ja kokonaan uusiin vaihtoehtoihin liittyviä mahdollisuuksia ja uhkia. Muuntautumiskykyyn kuuluu näkemys siitä, miten menestyminen tulevaisuudessa eroaa nykyisestä ja eilispäivän yritystoiminnasta. (Järvenpää ym. 1995, 13).

Maaseudun pienyritys

Yleinen Suomen oloihin soveltuva määritelmä pienyrityksestä perustuu henkilöstön lukumäärään: 0-20 työntekijän yritys on pieni. Muita määrittelykriteerejä voivat olla, että yritys on pieni suhteessa markkinoihin, yritystä johtaa omistaja ja toimialue on paikallinen Rantamäki-Lahtinen (1999, 16) luokittelee tutkimuksessaan maaseudun pienyritykset seuraavasti:

- kaikki maaseutumaisille alueille sijoittuvat pienyritykset;
- alkutuotantoon sidoksissa olevat yritykset, jotka voivat toimia joko maatilayhteydessä tai ilman; sekä
- monitoimitilat, joiden yhteydessä voi toimia minkä tahansa toimialan yritys.

Oiva Hakala/Mäki-Heikkilän Leipä

Maaseudun pienyritysten verkko muodostuu lähes kokonaan maatilatalouden ulkopuolisista yrittäjistä. Vuonna 1997 Yritys- ja toimipaikkarekisterin pienyrityksistä noin 30 % sijaitsi maaseudulla. Näistä valtaosa, 56 700 yritystä, oli maaseutuyrityksiä ja noin 7400 monitoimitiloja. Keskimäärin joka kymmenennellä vuonna 1998 tukea hakeneella maatilalla oli pienyritys. Maatilan yhteydessä toimivat yritykset ovat keskimäärin pienempiä kuin muut maaseudun pienyritykset. Vaikka maatilojen yhteydessä sijaitsevia yrityksiä oli 12 % kaikista maaseudulla sijaitsevista pienyrityksistä, niiden liikevaihto oli vain 5 % ja henkilöstön määrä 7 % kaikkien maaseudun pienyritysten liikevaihdosta ja henkilöstöstä. Maatilalla sijaitseva yritys työllisti keskimäärin 0,9 henkilöä. (MTTL 2000, 13.)

Lähes puolet monitoimitiloista toimi alkutuotantoon sidotuilla toimialoilla. Yleisintä oli koneurakointi, erikoismaatalous (mm. puutarha- ja turkistalous) sekä puun jatkojalostus. Muista toimialoista yleisempiä olivat rakentaminen ja maantieliikenteen kuljetukset. On huomattavaa, että maatiloilla on runsaasti maatalouden tuloverolain alaista yritystoimintaa, joka ei sisälly edellä esitettyihin lukuihin: Kannattavuuskirjanpidossa mukana olleista maatiloista noin 25% ilmoitti vuonna 1999 harjoittavansa pienyritystoimintaa, josta toiminnasta lähes 80 % oli mvl:n alaista. Väkilukuun suhteutettuna yrityksiä on eniten Pohjanmaalla, Ahvenanmaalla ja Uudellamaalla. (MTTL 2000, 13) Projektialueen maakunnissa väkilukuun suhteutettuna maaseudun pienyrityksiä oli eniten Satakunnassa, sitten Varsinais-Suomessa ja Pirkanmaalla.

Yrittäjyys

Maaseutuyrittäjyydenkin käsitettä tarkastellaan nykyään yhdistäen mm. käyttäytymistieteitä ja sosiologiaa liittyneenä taloudelliseen näkökulmaan. Strategiatutkimus ja pienyritysten markkinointia käsittelevä tutkimus on 1990-luvulla kiinnittänyt entistä enemmän huomiota yrittäjän kehitysprosessiin ja oppimiseen. Siten *yrittäjyys on jotakin, mikä kehittyy ajan kuluessa kokemuksen kautta*. Kehitys alkaa reaktiivisesta vaiheesta ja etenee tuharteluvaiheen kautta täyden yrittäjyyden asteelle. (Kupiainen ym. 2000, 16,17.)

Pienyrittäjyys edellyttää, että yrittäjä on *monitaitoinen*, hän joutuu jakamaan aikansa erilaisten tehtävien kesken ja yrittämisen aineelliset resurssit ovat usein hyvin niukkoja. (Järvenpää 1995, 26) Yrittäjän on oltava työntekijä, toteuttaja, taiteilija, ideoija ja myyntimies. Yrittäjyyden tuntomerkinä pidetään *vahvaa yritykseen sitoutumista*, mikä synnyttää taloudellista epävarmuutta. (Kupiainen ym. 2000, 14, 31.)

Yrittäjyydelle on ominaista eri alojen kulttuurien tarkkailu ja kansainvälisyys; henkilökohtaiset arvot, jotka nivELYvät taloudellisiin palkintoihin ja itsensä toteuttamiseen sekä myönteinen asenne muutokseen ja poikkeavuuteen; uusien taitojen kehittäminen ja hankkiminen sekä visiot. Menestyksellisen yritystoiminnan harjoittaminen edellyttää itseluottamusta, uskallusta sekä kykyä ottaa riskejä, aloitteellisuutta ja herkkyyttä havaita omat mahdollisuudet ja ongelmat. (Kupiainen ym. 2000, 20, 31.)

Maaseutuyrityksen toiminnan luonne

Erityisesti maaseudun yrittäjyydessä korostuu kannattavuuteen liittyvien ja muiden kovien arvojen lisäksi se, miten maaseutuyritysten ns. pehmeät arvot saadaan hyödyntämään asiakkaita. *Kannattavuus* yksin ei riitä tekemään toiminnasta mielekästä, vaan yrityksen tulisi samalla edistää niin yrittäjäperheen kuin myös muiden sidosryhmien *viihtyvyyttä* maaseudulla ja luoda laadukkailla tuotteilla mielikuvaa maaseudun mahdollisuuksista myös väestökeskuksissa. (Kupiainen ym. 2000.)

Maaseudun mahdollisuutena ovat joustavat, innovatiiviset ja taloudellisesti kannattavat pienyritykset, jotka kykenevät hyödyntämään yritys ympäristönsä mahdollisuuksia eli jo olevaa rakennuskantaa, palveluja, koulutusta ja vapautuvaa työvoimaa. (Järvenpää 1995, 13.)

Maaseudulle sopii luonnostaan yritys, joka tarvitsee runsaasti tilaa,

- tuottaa raaka-aineita,
- jalostaa maaseudun tuottamat raaka-aineet sijainnillisesti ja logistisesti järkevässä paikassa,
- tuottaa ja jalostaa maalta saatavia elämyksiä ja tarjoaa niitä edelleen,
- omaa hyvän yhteistyöverkon,
- tuottaa helposti siirrettäviä tuotteita (esim. tietotyö),
- toimii reserviresurssina kriisiaikojen varalta,
- toimii jätteen ekologiseen kiertoon palauttajana. (Järvenpää ym. 1995, 19)

Maaseutuyrityksillekin on keskeistä, kuinka ne *hallitsevat jatkuvan uudistumisen ja oppimisen prosessia*, kun kasvatetaan yritykselle arvoa toimialan arvojärjestelmän puitteissa uudistamalla asiakassuhteita ja kehittämällä suhteita sidosryhmiin. Kaikkien toimialojen kriittisiä menestystekijöitä ovat *asiakslähtöisyys ja jatkuva määrätietoinen tuotekehitys*. (Kupiainen ym. 2000, 18, 20.)

Kilpailuasema muodostuu suhteellisesta kustannusasemasta ja niistä asiakkaan arvoista, joihin yritys pystyy vastaamaan paremmin kuin muut yritykset kehittämällä tuote-palveluyhdistelmäänsä. Toimialan kilpailussa *erilaistaminen ja keskittyminen* tuottavat kilpailuetua. Erilaistaminen edellyttää *segmentointia ja asemointia*. (Kupiainen ym. 2000,

Timo Yli-Viikari

22.) Segmentoinnilla yritys lohkoo markkinat osiin esim. perustuen tuotteiden tai asiakkaiden ominaisuuksiin tai maantieteelliseen alueeseen. (Hyvönen ym. 1995, 15.) Asemointi on prosessi, jossa valitaan ne asiakkaat, segmentit ja väittämät, joita yritys korostaa viestinnässä ja tuotesuunnittelussa. (Kupiainen ym. 2000, 23.)

Maaseutuyritykset ovat totutusti tuotantosuuntautuneita ja pitävät menestymisensä perustana omaa ammattitaitoaan ja osaamistaan. Yritykset eivät suunnittele toimintastrategiaa tarkasti eikä tuotteita ja palveluita erilaisteta. Suoritteet markkinoidaan yleensä lähialueille. (Kupiainen ym. 2000, 24.) Vain pieni osa yrittäjistä on aloittanut yritystoiminnan tuotteen tai palvelunkysynnän vuoksi (Järvenpää ym. 1995). Tuotanto- ja myyntisuuntautuneisuus korostaa menekkiongelmia, koska tuote on kehitetty yrityksen lähtökohdista käsin. Kysyntä- ja asiakassuuntaisessa ajattelussa tuotteet valmistetaan ostajien tarpeista lähtien. Kysyntäsuuntainen markkinointi keskittää toiminnot massamarkkinoille, kun taas *asiakaskeskeisessä markkinoinnissa tuotteet pyritään erilaistamaan valituille kohderyhmille*. (Hyvönen ym. 1995, 15.)

Maaseutuyrityksessäkin tulisi panostaa nykyistä enemmän ja suunnitelmallisemmin *kohderyhmän määrittämiseen sekä tuotteiden kysynnän, kysynnän kehityksen ja kilpailutilanteen selvittämiseen*. Kilpailijoita kannattaa käyttää myös oppimisen lähteenä. Maaseutuyrityksenkin on tiedettävä, miksi se on olemassa. Palvelujärjestelmää kehittämällä saadaan aikaan halutut fyysiset palvelut ja näkymättömät laatutekijät. Tavoitteena on luoda *lisäarvoa asiakkaille*, josta seuraa taloudellinen menestys. (MTTL 2000, 16,28.)

Yritysten välinen yhteistyö

Järvenpään ym. (1995) mukaan yritysten välinen yhteistoiminta tarkoittaa pitkän tähtäimen tavoitteiden perusteella solmittua vapaaehtoista yhteenliittymää, jolla pyritään kilpailuaseman parantamiseen. Se sisältää siis *voimavarojen yhteiskäytön* osapuolten välillä. Verkostotalous on yhteistoimintaa laajempi käsite, joka sisältää mm. tiedon, taidon ja tuotannontekijöiden kulun verkossa yritysten ja organisaatioiden välillä vapaasti osapuolten kesken.

Monitoimisuus ei ole yhteistyön vastakohta, vaan täydentää sitä. Monitoimisuuden riskejä voidaan yhteistyöllä vähentää, koska verkossa parhaan osaajan tietämys saadaan koko verkon

käyttöön. Keskittymällä omaan osaamiseen ja jakamalla työtä kunkin alan asiantuntijalle saadaan osaaminen ja koneet tehokkaaseen käyttöön ja kustannuksia alennetuksi. Maaseutuyritysten on ennakkoluulottomasti hakeuduttava yhteistyöhön, sillä toimiva yritysverkosto alentaa kiinteitä kustannuksia, lisää resursseja ja parantaa kilpailuasemaa. Yhteistyön tulee tuottaa etua kaikille osapuolille (Järvenpää ym. 1995, 63).

Nykyajan yhteistoimintamuotoja leimaa *sopimuksellisuus*, joiden kestävyys perustuu alueellisen identiteetin sijasta yhä enemmän osallistujien keskinäisten hyötyjen ja etujen punitsemiseen. Myöskään uudenlainen vuorovaikutustilanne ja yhteisten etujen tunnistaminen eivät tapahdu itsestään, vaan sitä varten verkostoon osallistujilta vaaditaan sosiaalista pääomaa. *Sosiaalisella pääomalla on viitattu yleisesti ihmisten kykyyn työskennellä yhdessä yhteisten päämäärien hyväksi ryhmissä ja organisaatioissa*. Sosiaalisen pääoman luoma kumppanuus perustuu *yhteistoiminnalliseen osallistumiseen*, joka kehittyy yhteisten arvojen, tavoitteiden sekä keskinäisen luottamuksen kautta. Yhteistyön lähtökohtana on toimijoiden välinen *kommunikaatioprosessi*, jonka puitteissa yksilökohtaiset tavoitteet sovitetaan laajempien päämäärien asetteluun. (Kainulainen 2000, 89, 140.)

Ruuskanen (1999) mukaan maaseutuyritysten verkostoituminen ei ole edennyt alueohjelmissa sille asetettujen toiveiden mukaisesti. Pienten maaseutuyritysten yhteistyöhön vaikuttavat luottamuksen taso ja sosiaalisen pääoman suuruus. Yritysten yhteistyöverkostojen syntyminen edellyttää sekä systeemistä perusluottamusta että toimijoiden välistä henkilökohtaista *luottamusta*. Sosiaalisen pääoman käsite pitää sisällään sosiaaliset verkostot ja niissä vallitsevat vastavuoroisuuden normit sekä luottamuksen. Vasta näiden täytyessä ihmiset ovat valmiita sitoutumaan yhteistoimintaan.

Tasaveroisten osapuolten väliset sosiaaliset suhteet (horisontaaliset sosiaaliset siteet) helpottavat informaation kulkua sekä synnyttävät vastavuoroista suhtautumista ja luottamusta. On arveltu, että nimenomaan *horisontaaliset siteet edistävät yhteisön hyvinvointia*. Alihankinta- ja yhteistyömalleissa on usein kyse vertikaalisesta ylhäältä-alas –organisaatiosta. Vertikaaliset suhteet ovat alttiimpia epäsymmetriselle hyväksikäytölle eivätkä ne pysty ylläpitämään sosiaalista luottamusta ja yhteistoimintaa. Vertikaalisissa suhteissa yhteinen identiteetti ja yhteisten etujen alue ei hahmotu. (Ruuskanen 1999.)

Yrittäjyyden vapaus, riippumattomuus ja itsenäisyys ovat pienyrittäjyyden arvoihin ja motiiveihin yleisesti liitettyjä käsitteitä. Pienyrittäjä kantaa kuitenkin itse yrittämisen koko taloudellisen ja sosiaalisen riskin. Itsenäisyyden käänköpuoli onkin toiminnan epävarmuus ja sitovuus, joka rajoittaa pienyrittäjän vapautta järjestellä työnsä. Pitämällä toiminta pienimuotoisena ja mahdollisimman pitkälle omissa käsissä maaseutuyrittäjät usein pyrkivät minimoimaan riskiä. Suurempi itsenäisyys ostetaan kovalla työllä. Itsellisyyden ihanne voi työntää pois yhteistyöstä. Itsellisyyttä korostavassa kulttuurissa voidaan vastavuoroisuus kokea pikemminkin rajoitteena kuin resurssina. Kulttuuri ja instituutiot kuitenkin muuttuvat, joten vaikka alueella perinteisesti olisi heikko yhteistyön perinne voi sitä jatkossa syntyä. (Ruuskanen 1999.)

Seutukunnittainen yhteistyö

Seutuistumisen myötä kuntien välinen yhteistyö on voimistunut. Seudullisen yhteistyön motiivit ovat liittyneet voimavarojen jakamiseen ja ohjelmallisen kehittämistyön organisointiin. *Erityisesti maaseudun harvaan asuttujen kuntien kohdalla seutuyhteistyö on elinvoimaisuuden kannalta välttämätön kehityssuunta.* Seutu on merkittävä yhdyskuntarakennetta muovaava aluekokonaisuus. (Kainulainen 2000, 36.)

Alueellisen kehittämisen kannalta seutukunnat saivat kokonaan uuden merkityksen vuoden 1994 alusta, jolloin laki alueiden kehittämisestä tuli voimaan ja maa jaettiin 88 seutukuntaan. Seutukuntien alueellinen rajautuminen nojautuu pitkälti taloudellis-hallinnollisiin aluejakoihin. Aluepoliittisia tarkoituksia varten muodostettujen seutukuntien katsottiin sisältävän eritasoisia integraatioprosesseja, joita seutukuntajaon katsottiin myötäilevän mahdollisimman luontevasti. Seutukunta jaon peruskriteerejä olivat fyysinen yhdyskuntarakenne, toiminnallinen yhdyskuntajärjestelmä, joka kytkeytyy työssäkäynti- ja palvelustenhankinta-alueisiin, sekä talouden ja hallinnon alueellinen organisaatio saavutettavuus kysymyksineen. Sen sijaan alueellisen identiteetin näkökulmat eivät ole hallinnollisuutta korostavien seutukuntajakojen keskiössä, eivätkä seutukunnat ole vielä vakiinnuttaneet asemaansa alueellisen identiteetin yksikköinä. (Kainulainen 2000, 37, 56, 57, 65.)

Seutukuntayhteistyön lisääntymiselle on löydettävissä monia toisiinsa kytkeytyviä selityksiä ja perusteita. Sen avulla voidaan (Kainulainen 2000, 67):

- syventää alueellista työjakoa ja käyttää paremmin hyväksi alueen erityisosaamista ja erityispiirteitä
- vahvistaa seudullista identiteettiä, luoda vahvempi aluekokonaisuus sekä tehostaa seudullista edunvalvontaa
- parantaa tiedon vaihtoa alueen kuntien ja muiden organisaatioiden välillä
- markkinoida aluetta laajana kokonaisuutena
- hoitaa ja järjestää palveluja seudun ja kuntalaisten kannalta joustavammalla tavalla
- päästä kustannussäästöihin
- houkutella seudullisessa mittakaavassa investointeja ja vahvistaa seutukunnan kilpailukykyä
- ohjata aluepoliittisen lainsäädännön edellyttämällä tavalla seutukuntiin EU:n tukia ja hankerahoitusta

LEADER-ohjelmat ovat antaneet ensimmäistä kertaa paikallistason asukkaille todellista valtaa vaikuttaa alueensa kehittämisohjelman sisältöön. Omaehtoisuuden ja

monimuotoisuuden tukeminen ovat maaseutupolitiikan peruselementtejä. Paikallinen kehittämistyö on ainutlaatuinen resurssi, jonka avulla maaseutukulttuuri voi saada aidon, jäljittelemättömän sisällön. LEADER-toimintaryhmien muodostumisperusteet ilmentävät osaltaan alueiden identiteettihakuisuutta. (Kainulainen 2000, 38, 103, 106, 111).

Omaehtoisuuteen nojautuvien kehittäjäyhteisöjen ja kansalaistoiminnan tarve on viime vuosina kasvanut entisestään julkisen talouden voimavarojen vähentyessä ja hyvinvointivaltion toimintamahdollisuuksien supistuessa. On havaittu, että *omatoimisuus luo merkittäviä taloudellisia säästöjä*. Se on toimintaa, jossa ihmiset itse entistä enemmän kantavat lähivastuuta ja ottavat haltuun omat asiansa. Omaehtoisuuden vahvistuminen on merkinnyt maaseudun kehitysprosessien radikaalia demokratisoitumista. Alhaalta ylöspäin tapahtuvat suunnittelukäytännöt ja kehittämistoimenpiteet ovat kaventaneet ulkopuolisten asiantuntijoiden ja alueilla asuvien amatöörien välistä kuilua. Paikalliset yhdistykset, kylät ja kuntien seudullinen yhteistyö ovat kehittäjäyhteisöjä, joiden asema maaseudun kehittämistyössä ei ole virallinen. (Kainulainen 2000, 107.)

Seudullinen yhteistyö luo pohjaa kuntien välisten voimavarojen jakamiselle, erikoistumiselle ja päällekkäisten toimintojen karsimiselle. Seutuyhteistyön lisääntymisen taustalla on talouden realiteetit, mutta kaiken kaikkiaan sen tarkoituksena voisi olla sellaisten *ainutlaatuisten innovaatioiden ja strategioiden luominen, joiden avulla seutukunta erottuu muista alueista ja pystyy turvaamaan kilpailukykynsä ja kehittymismahdollisuutensa*. Parhaimmillaan alueellinen identiteetti motivoi eri toimijoita (mm. yrittäjiä, kunnan organisaatioita ja muita instituutioita) toimimaan samojen asioiden puolesta samaan suuntaan. (Kainulainen 2000, 68, 69, 56, 58, 104.)

Sijainti- ja imagotekijät alueen elinkeinopolitiikassa

Kunnassa on tietty sijaintitekijöiden tarjonta, johon kuuluvat esimerkiksi luonnonolosuhteet, luonnonvarat, liikenneyhteydet, palveluvarustus ja väestö. Kunnan sijaintitekijöiden käytön tehokkuus vaikuttaa kunnan ja kuntalaisten hyvinvointiin. *Yritykset menestyvät puolestaan sitä paremmin, mitä paremmin niiden sijaintitekijöiden kysyntä on tyydytetty*. Siten elinkeinopolitiikan tehtävänä on huolehtia, että sijaintitekijöiden kysyntä ja tarjonta ovat mahdollisimman hyvin tasapainossa ja kunnan sijaintitekijät markkinoiden suhteen tehokkaassa käytössä. Hyvä elinkeinoilmasto vaikuttaa olennaisesti sijaintitekijöihin liittyvän informaation kulkuun paikkakunnalla. (Järvenpää ym. 1995.)

Yritysten ja investointien houkuttelussa alueellisella imagolla on suuri merkitys. Yritysten sijaintipäätöksistä ilmenee alueellisen imagon taloudellinen merkitys. Yritykset tekevät sijoittumispäätöksiä osittain alueellisen imagon ja yhdyskuntien pehmeiden arvojen perusteella. *Pehmeät kulttuuritekijät* liittyvät mm. alueen vapaa-ajanviettomahdollisuuksiin sekä koulutustarjontaan. Kaikki kunnat pyrkivät jollakin tavalla aktiivisesti vaikuttamaan omaan kuntakuvaansa. Kuntien elinkeinopolitiikan tehokkuutta arvioidaankin tänä päivänä myös kuntakuvan kehittymisen, kunnan tunnettuuden ja yritysilmaston näkökulmista. (Kainulainen 2000, 144, 145.)

Runsaana esiintyvän yrittäjyyden sekä pk-yritysten syntymisen ja suuntautumisen kannalta paikallisen ympäristön ja kulttuurin merkitys on todettu tärkeäksi. (Kainulainen 2000, 105.)

Alueyhteisön suhteelliseen etuun vaikuttavia tekijöitä Kainulaisen (2000, 105) mukaan ovat:

Maantieteelliset tekijät

- sijainti ja asema aluerakenteessa
- luonnonvarat ja ympäristö

Infrastrukturi ja sosiaaliset palvelut

- liikenneinfrastrukturi
- julkiset ja yksityiset palvelut
- tietoinfrastrukturi, kuten oppilaitokset, tutkimuslaitokset yms.
- työvoima

Kulttuuriset tekijät

- voimakas alueellinen identiteetti ja kulttuuri
- suhtautuminen yrittäjyyteen
- perinteet jollakin teollisuuden alalla, matkailussa tms.
- yleinen henkinen ilmapiiri (innovatiivisuus, yhteistyökyky, suvaitsevaisuus erilaisuutta kohtaan yms.)

Teolliset tai palveluihin liittyvät klusterit

- esim. elintarviketeollisuus, kenkäteollisuus, kulttuurielinkeinot tms.

Monimuotoinen kulttuuri maaseudun kehittämisen välineen

Maaseudun kehittämistyössä kulttuurilla on katsottu olevan ratkaiseva merkitys maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitämisen kannalta. Maaseudun elinvoimaisuuden ja kulttuurin turvaaminen edellyttää maaseutupolitiikalta kehittämistoimenpiteiden alueellistamista ja paikallisten erityispiirteiden huomioon ottamista. *Monimuotoisuuden edistämisestä onkin tullut suomalaisen maaseutupolitiikan perusta.* Monimuotoisuus liittyy maaseudun paikallisten erityispiirteiden kunnioittamiseen; ainutlaatuisten luonnonolojen, omaleimaisen kulttuurin ja tuotantorakenteen mahdollisimman monipuoliseen hyödyntämiseen ja kehittämiseen. Kulttuuri tarjoaa alueille erottautumisen välineitä sekä alueellisen identiteetin kiinnekohtia, joiden avulla alueiden taloudellinen ja sosiaalinen kehitys vahvistuu. (Kainulainen 2000, 12, 37.)

Kulttuuri pumppaa siis alueelle elinvoimaisuutta laajalla rintamalla; yhtäältä se houkuttelee matkailijoita ja luo alueelle uusia työllistymismahdollisuuksia, toisaalta se lujittaa paikallisen väestön yhteenkuuluvuutta, edistää luovuutta sekä tarjoaa asukkailleen perustan eheän identiteetin rakentamiselle. Tulevaisuuden maaseudun vireyden perusta on omaleimaisessa osaamisessa ja kyvykkyydessä – kulttuurissa. Yhdentyvässä ja kansainvälistyvässä toimintaympäristössä menestyvät kulttuuriltaan omaperäiset ja erottautumiskykyiset alueet, joilla toimivilla ihmisillä on uskallusta, rohkeutta, luovuutta ja taitoa etsiä alueensa kehittämisen alkuvoimaa omasta kulttuurihistoriastaan, luonnonolosuhteistaan ja elämäntavoistaan. *Innovatiivisuus maaseudun kehittämisessä merkitsee yhä useammin kykyä tunnistaa ja hyödyntää maaseudun monimuotoista kulttuuria.* (Kainulainen 2000, 13, 105.)

Alueellinen identiteetti koostuu niistä tekijöistä, joiden perusteella tietty alue erottuu tai tulkitaan erottuvaksi muista alueista. Kollektiivisen identiteetin perustana toimivat kulttuurin tuotteet ja symbolit (mm. murteet, historia, taloudellinen ja poliittinen rakenne) ja myös luonnon ympäristö. Alueisiin liittyvää tietoisuutta ylläpitävät ja määrittelevät lisäksi mm. joukkotiedotusvälineet, kouluopetus, poliitikot, vallanpitäjät, mainos- ja elinkeinotoimistot ja paikalliset alueaktivistit. Alueellisen identiteetin muovaaminen ei kuitenkaan aina ole tietoista. Eri vaiheiden kautta muotoutuneen alueellisen identiteetin symbolisissa kerroksissa tiivistyvät eri aikakausien kollektiiviset merkityssisällöt, jotka konkretisoituvat mm. lehdistön toiminta-alueina, kansalaistoiminnan organisoitumisena, poliittis-hallinnollisina aluejakoina sekä alueellisuutta heijastavina kulttuurin tuotteina. Historiallisena prosessina tietylle alueelle ominainen identiteetti on pitkän sosiaalisen, taloudellisen ja psykologisen kehityksen tulos. Identiteetin tarkastelussa tulisi kiinnittää huomiota niihin alueen ainutlaatuisiin arvoihin (luonto, kulttuuri, perinteet, tapahtumat, yhteistoiminnan muodot jne.), joilla on yhteistä merkitystä alueen asukkaille. (Kainulainen 2000, 53, 54, 55, 140.)

On huomattava, että kulttuurin kautta tapahtuva aluejako on tulkinnanvaraista. *Maaseutukulttuuri välittyy subjektiivisena kokemuksena.* Se voidaan kokea luonnonläheisyytenä, esteettisenä elämyksenä, kulttuurisena tuotteena, elinkeinona, ideologiana tai historiana kokijan arvomaailmasta ja tilanteesta riippuen. Kehittämistyössä kulttuurin merkitys voidaan nähdä 1) *sisäisenä*, henkilökohtaisen elämyksen kautta määrittävänä resurssina tai alueellista identiteettiä muokkaavana voimavarana sekä toisaalta 2) *ulkoisena*, alueen imago ja taloudellista kehitystä vahvistavana tekijänä sekä työllisyyttä edistävänä resurssina. Ensimmäisessä ajattelutavassa kulttuuri ymmärretään itseisarvona toisessa kulttuurille on annettu välineellinen merkitys. (Kainulainen 2000 , 26, 40, 120.)

Kulttuurin avulla maaseutumatkailukohteisiin on luotavissa omaleimaisia tuotteita ja ohjelmapalveluita, jotka voivat perustua esim. ruokakulttuuriin, tapa- ja vaatetuskulttuuriin, juhlaperinteisiin, sisustuskulttuuriin, rakennettuun ympäristöön ja kulttuurimaisemaan. Kaupunkilaismatkailijat hakevat usein maaseudulta myös maaseudun rauhaa ja maisemallisia arvoja, lisäksi maaseutu tarjoaa runsaasti mahdollisuuksia elämyksiä ja toiminnallisuutta hakeville matkailijoille. Ns. uusperinteen peruselementtejä ovat perinteisten arvojen ja henkisyyden korostaminen, itsensä toteuttaminen sekä luonnon ja kulttuurin kokeminen. *Alkuperäinen ja puhdas ympäristö ja aitojen arvojen tai oman identiteetin etsiminen tuovat*

myös matkailijoita maaseudulle. Maaseutumatkailuyrityksillä on hyvät edellytykset vastata näiden vallalla olevien arvojen haasteisiin. (Kainulainen 146, 147.)

Keinoja seudun omaleimaisuuden vahvistamiseen on monia. Huomiota voi kiinnittää menneisyyden sisältämien uskomusten, tapojen, myyttien, tapahtumien, henkilöiden ja historiallisten kohteiden hyödyntämismahdollisuuksiin seudullisen identiteetin ja imagon rakentajina. Lähtökohtana on, että mitä monipuolisemmin kohteen *perinnehistoria* on tuotu esille, sitä vetovoimaisemmaksi se koetaan. Paikalliset olosuhteet ja toimijat määrittelevät mitkä osat historiallisista kerrostumista jäävät alueille elämään hyödynnettävinä omaperäisinä voimavaroina. Toimintojen historialliset kerrostumat viittaavat kehityksen aaltoihin, jotka tuovat mukanaan uusia toimintatapoja ja mahdollisuuksia. Monimuotoisella maaseudulla yhdistyvät menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus erilaisina vahvuustekijöinä. (Kainulainen 2000, 68, 56, 58, 104.)

Alueiden perinteisiin nojautuvasta matkailutoiminnasta voidaan erottaa neljä konkreettista menneisyyden käyttötappaa:

- historian näytteillepano (museot, historialliset rakennukset)
- historian esittäminen (perinnejuhlat, tanssit, musiikki, työnäytökset)
- historian maisemaan sitoutuminen (opastetut reitit)
- historian henkilöittäminen (henkilöhistorian hyödyntäminen)

Sitä, että matkailukohteen vetovoiman rakentamiseksi alueen perinnettä on pidetty ensisijaisesti hyödyntämisen kohteena, on kritisoitu. Kulttuuriperinnön vaaliminen on aina arvolutautunut ja intressidonnainen prosessi. Kulttuurin hyödyntäminen maaseudun kehittämistyössä edellyttää aina julkilausumattomia tai julkilausuttuja kulttuuripoliittisia kannanottoja. *Alueimagojen sisältö perustuu aina ihmisten aktiiviseen tulkintaan.* Imagon perusta voi tukeutua historiaan, mutta koettaessa se nojautuu sellaisten uusien elämysten tuottamiseen, jotka tyydyttävät nykyihmisten tarpeita. Imagon olisi *puhuteltava aikansa ihmisiä aidolla tavalla.* (Kainulainen 2000, 104, 119, 150, 152.)

Maaseutumatkailu osana maaseudun kehittämistä

Projektin aikana on maaseutumatkailun merkitys yhtenä tärkeänä osana maaseutuelinkeinojen kokonaisvaltaista alueellista edistämistä noussut yhä keskeisempään asemaan. Tämä mm. siksi että,

- a) matkailu luo suoraa vuorovaikutusta maaseudun ja taajamien asukkaiden välille;
- b) se voi toimia yhtenä maaseudun osaamisen ja tuotteiden markkinointi- ja jakelukanavana;
- c) sen avulla pystytään hyödyntämään elinkeinorajat ylittäen maaseudun monipuolisia voimavaroja kokoamalla myyntikelpoisia ja laadukkaita tuotekokonaisuuksina;

d) se vaikuttaa välillisesti koko seudun elinkeinotoimintaan; sekä siksi, että

e) matkailu on globaalisestikin yksi voimakkaammin kasvava toimiala ihmisten vapaa-ajan lisääntyessä.

Jukka Tuori

Maaseutumatkailun teemaryhmä (Toimialaraportti 1997) määrittelee suomalaisen maaseutumatkailun seuraavasti:

Maaseutumatkailu on maaseudun luotaisiin edellytyksiin ja voimavaroihin – luonto, maisema, kulttuuri, ihminen – sekä perhe- ja pienyrittäjyyteen perustuvaa matkailun yritystoimintaa. Maaseutu-matkailussa hyödynnetään sopusoinnussa paikallisen elämäntavan kanssa suomalaista väljää ja rauhallista maaseutuasetusta, puhdasta luontoa metsineen, vesistöineen ja saaristoineen sekä maaseudun ihmisten monipuolista osaamista. Yhteistyöllä ja elinkeinorajat ylittäen sekä

maaseudun kaikkia voimavaroja monipuolisesti hyödyntämällä kootaan myyntikelpoisia laadukkaita tuotteita. Maaseutumatkailun vetovoimatekijöitä ovat maaseudun luonnon- ja kulttuurimaisema, luonnonrauha, luonnonantimet, eläimet, ihmisläheisyys sekä maaseutukulttuuri toineen ja juhlineen. Maaseutumatkailu eroaa luonto- ja erämatkailusta siinä, että tämä perustuu lähes pelkästään luonnon tarjoamiin elementteihin, kun taas maaseutumatkailun perustana ovat luonto ja kulttuuri yhdessä.

Maatilamatkailu -termiä käytetään, kun yritystoimintaa harjoitetaan toimivalla maatilalla tai maataloustuotantonsa lopettaneella maatilalla, jossa elävän maatilalan toiminnot ovat edelleen nähtävissä ja koettavissa. Olennaista maatilalomassa on elävä kontakti isäntäväkeen, kotieläimiin ja maatilalan arkeen.

Maaseutumatkailu ottaa kaikissa muodoissaan huomioon vastuullisen matkailun periaatteet, joten se ei ylitä ihmisen sosiaalisen- tai kulttuuriympäristön eikä luonnon sietokykyä. Ympäristövuorovaikutus ja kulttuurinen arvovälitöntökohta rajaa maaseutumatkailukäsitteen ulkopuolelle joitakin maaseudulla tarjottavia matkailupalveluita, jotka ovat vieraita luontoa kunnioittavalle maaseutukulttuurille ja –elämäntavalle, kuten motorisoidun luonnossa liikkumisen, jonka tavoitteena on pelkästään liikkuminen eikä esim. luontoon tutustuminen tai luontoelämykset.

Kestävän matkailun kriteereinä voidaan Borgin (1998) mukaan pitää mm. seuraavia periaatteita: toiminnan kokonaisvaltaisuutta ja ympäristön käytön vastuullisuutta, luonnon- ja kulttuuriperinnön monimuotoisuuden säilyttämistä, toimintojen ja tuotteiden kierrätettävyyden edistämistä, ongelmien ja hoitotarpeiden ennakoivaa suunnittelua.

Elina Vehmasto

Myös paikallisyhteisön osallistuminen suunnitteluun ja toteutukseen sekä matkailutoimintojen sopivuus alueelle tulee huomioida.

Kestävän vesimatkailun tulee Ryhäsen (1997) mukaan pohjautua paikallisten ihmisten toiveisiin, yhteisöllisiin periaatteisiin ja elämäntyyliin sekä asuinympäristön erityispiirteisiin. Se edellyttää

myös voimakkaita paikallisia sidoksia, oma-aloitteisuutta, vilpittömyyttä yhteistyötä ja hyviä ulkopuolisia yhteistyökumppaneita.

6.2 Maaseudun hanke- ja yrittäjyyskartoitus

ERNIE-projektissa toteutettiin *maaseutualueiden hanke- ja yrittäjyyskartoitus*, jonka tavoitteena oli selvittää projektialueen maakunnissa virinnyttä toimintapotentiaalia ja alueen maatalojen mahdollisuuksia kehittää uutta, innovatiivista yritystoimintaa paikallisen maaseutuympäristön vahvuuksien pohjalta.

Käytettävissä olevan ajan rajallisuuden vuoksi on järkevintä kartoittaa hyvin olemassa olevat rekisterit ja saatavilla olevat kyselytulokset. Olemassa olevien hankkeiden kartoituksella haluttiin välttää tekemästä päällekkäistä työtä. *Hankekartoitus* tehtiin heinä-elokuun aikana käymällä läpi hankerekistereitä. Hankkeiden yhteyshenkilöihin otettiin yhteyttä ja hankkeista kerättiin lisätietoa. Tätä aineistoa käytettiin myöhemmin haastateltavien yrittäjien valinnassa.

Maaseutuyrittäjyyskyselyn avulla haluttiin selvittää maatalojen ja pienten maaseutuyritysten toiminnan monipuolistamismahdollisuuksia ja tarjota tietoa maaseutuyrittäjyyden nykytilanteesta sekä sen kehittämistarpeista. Tämä kysely tehtiin kaikkiin projektialueen kuntiin kattavan aineiston muodostamiseksi. Kysely lähetettiin kuntiin sähköpostitse syyskuussa 2000 ja se osoitettiin kuntien elinkeinoasioista vastaaville viranhaltijoille. Koko kyselyn vastausprosentiksi muodostui 61.

Kun kysely oli saatu matkaan, ryhdyttiin tekemään *yrittäjähaastatteluja*, joissa käytetty runko oli muodostunut kyselykaavakkeen tekemisen yhteydessä. Näitä case-tyyppisiä

maaseutuyrittäjähaastatteluja tehtiin yhdeksän kappaletta. Kuusi haastatteluista koski maaseutumatkailuyrittäjien yhteistyörenkaita, yksi kylän kehittämishanketta, johon liittyi matkailu, ja yksi maatalousyrittäjien yhteistyöengasta sekä yksi usean kunnan yhteistä reitti- ja vesiensuojeluhanketta. Haastatteluilla haluttiin selvittää etenkin yrittäjien yhteistoiminnan käytännön menestystekijöitä ja puutteita.

Hankekartoituksen tulokset

Hankekartoituksen tarkoituksena oli siis löytää ERNIE-projektin tavoitteiden kannalta kiinnostavat käynnissä olevat tai hiljattain päättyneet maaseutuelinkeinojen monipuolistamiseen liittyvät hankkeet.

Laajin hankerekistereistä on EU:n rakennerahastojen (EMOTR, ESR, EARK) seurantarekisteri FIMOS. Hämeen haulla tästä rekisteristä löytyi yli kaksisataa hanketta, Pirkanmaan haulla viitisen sataa, sekä Satakunnan haulla yli seitsemänsataa hanketta. Rekisteristä löytyy alkutuotannon monipuolistamishankkeiden lisäksi ainakin yritystoiminnan edistämishankkeita, osaamisen tason nostamishankkeita, maaseutuyhteisöjen kehittämishankkeita sekä matkailu- ja kulttuurihankkeita.

TE-keskusten ja maakuntien liittojen antamien tietojen mukaan viime ohjelmakaudella monimuotoisten maaseutuelinkeinojen kehittämishankkeita rahoitettiin Hämeessä 32 kappaletta ja Pirkanmaalla 59; maatilojen pienimuotoisen mekaanisen puunjalostuksen hankkeita oli Hämeessä 8 ja Pirkanmaalla 10; kylien ja maaseutumatkailun kehittämishankkeita oli Hämeessä 25 ja Pirkanmaalla 86 sekä edellisiin liittyviä koulutushankkeita Hämeessä 4 ja Pirkanmaalla 6; maatilojen toimintaa palvelevia teknologia hankkeita oli Hämeessä 4 ja Pirkanmaalla 5. Satakunnassa maaseudun kehittämishankkeita raportoitiin olleen 55 kappaletta viime ohjelmakaudella.

Seuraavassa esitetään lyhyesti kyselytutkimuksista poimittuja tietoja:

Kesällä 2000 ilmestyi työministeriön tilauksesta *Tietovarsta Oy:n tekemänä maaseutubarometri*, jonka pohjaksi oli maaliskuussa 2000 haastateltu eteläsavolaisten, kaakkoissuomalaisten ja uusmaalaisien tilojen lisäksi 120 maatilaa Hämeessä, 132 maatilaa Satakunnassa, 133 maatilaa Varsinais-Suomessa ja 151 maatilaa Pirkanmaalla. Barometrin kokonaisotos oli 1173 tilaa, joista haastateltiin 83%. Tutkimuksella kartoitettiin mm. maatilojen kehittämissuunnitelmia, muuta yritystoimintaa ja sen kehittämis- tai aloittamissuunnitelmia sekä koulutus- ja neuvontatarpeita.

Hämeessä ja Pirkanmaalla yli 80% tiloista uskoi jatkavansa maataloustuotantoa ja Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa yli 90%. Peltoalaa halusi kasvattaa 2-9% tiloista. Tiloista 1-2% suunnitteli investointia muuhun yritystoimintaan. Tilan kehittäminen esim. tuotantosuuntaa vaihtamalla kiinnosti 15-20 % tiloista. Tiloista 14-27% uskoi tilan ulkopuolisten palkkatulojen nousevan ja 0-27% uskoi muun yritystoiminnan tulojen lisääntyvän. Tiloista 5-11% oli kiinnostunut yhteistoimintakoulutuksesta maataloudessa.

Koneurakointi osoittautui kaikkien yleisimmäksi yritystoiminnan muodoksi sekä Pirkanmaalla, Satakunnassa että Varsinais-Suomessa. Sitä harjoitti noin 20% tiloista. Puunkorjuu ja puutavaran tuottaminen olivat toiseksi yleisin yrittämismuoto: kaikissa maakunnissa maatiloista viiden prosentin kummankin puolen harjoitti sitä. Polttopuidentuotantoa harjoitettiin neljän prosentin tietämällä kaikissa maakunnissa.

Haastateltavista maatiloista ainoastaan Pirkanmaalla (6% vastanneista) ja Varsinais-Suomessa (noin 1%) harjoitettiin maatilamatkailua. Suunnitelmissa se oli vastanneista noin yhdellä prosentilla. Ohjelmapalveluita ei harjoitettu eikä suunniteltu harjoitettavan näissä maakunnissa haastateltujen maatilojen yhteydessä lainkaan. Sen sijaan hevostaloutta harjoitti jo Pirkanmaalla 9 prosentin verran vastaajista, muualla sekä harjoittaminen että suunnitelmat pyörivät vastaajista yhden prosentin mielissä. Hämeessä rakentaminen tuli esiin 4%:lla vastaajista, muissa maakunnissa 1-2%:lla. Liiketoiminnan palvelut (ATK-, tilitoimisto yms.) nousivat esiin 5%:lla Hämeen vastaajista muissa maakunnissa 2% prosentilla vastaajista. Satakunnassa koneenkorjausta harjoitettiin ja suunniteltiin neljän prosentin ympärillä, Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa se oli suunnitteilla 2 prosentilla.

Keski-Häme

Hämeen maaseudun kehittämisosuuskunta selvitti Keski-Hämeen (Hauho, Tuulos, Lammi sekä Hämeenkoski, Padasjoki ja Kärkölä) viljelijöiden tulevaisuuden näkymiä lähettämällä kaikille Leader -alueensa aktiivituloille, eli lähetti yhteensä 1151 tilalle kyselyn huhtikuussa 1998. Vastauksia tuli 327 eli noin 28% tiloista vastasi kyselyyn.

-Yli 50% tiloista uskoi maatalouden tilallaan jatkuvan, mutta lisäansioita etsittävän myös muualta. Noin 15% arveli maatalouden osuuden supistuvan ja pääansioita etsittävän muualta.

- Luomutuotanto oli päätuotantosuunta Hauholla 3%:lle vastaajista ja Hämeenkoskella 4%:lle vastaajista, muista kunnista vastanneilla ei ollut kellään päätuotantosuuntana luomutuotantoa. Hauholla 13%:lla vastanneista luomutuotanto oli kiinnostuksen kohteena. Muualla kiinnostus vaihteli nolasta kuuteen prosenttiin. Koulutustarvetta luomutuotannosta kirjattiin eri kunnissa 10:stä 20 prosenttiin.

-Tilat harjoittivat yhteistoimintaa maaseutumatkailussa kyselyhetkellä prosentista kymmeneen prosenttiin. Halua yhteistoimintaan maaseutumatkailussa löytyi nolasta kahteentoista prosenttiin. Maaseutumatkailukoulutuksesta oltiin kiinnostuneita nolasta viiteen prosentilla tiloista.

- Erikoiskasvin tuotantoa harjoitettiin 14-22%:lla tiloista. Muun yritystoiminnan kehittämisessä erikoiskasvituotantoa piti tärkeänä kahdesta kymmeneen prosenttiin tiloista. Yhteistoimintaa erikoiseläinten kasvatuksessa harjoitti 2-4% tiloista. Koulutushaluja erikoiseläinten kasvatukseen löytyi 2-13 prosentilla tiloista. Halua yhteistoimintaa energiayrittämisessä löytyi 17-29%:lla tiloista. Keräilytuotteiden koulutus kiinnosti 3-4% ja hoivapalveluyrittäjäyyskoulutus kiinnosti 1-2% vastaajista.

- Yhteistoimintaa harjoitetaan markkinoinnissa, tuotannossa ja ostoissa 10-20 %:lla tiloista, mutta halukkuutta siihen löytyy 40-50% tiloilla.

Lounais-Häme

Lounais-Hämeen maatilojen nykytilannetta, tulevaisuuden näkymiä ja etenkin halukkuutta ja tarvetta kehittää tilojen välistä yhteistyötä selvitettiin *Agropolis Oy:n* toimesta lähettämällä huhtikuussa 1999 kysely 281 tilalle (74 Tammelaan, 60 Forssaan, 66 Jokioisille, 40 Humppilaan ja 41 Ypäjälle). Vastauksia tuli 97 kappaletta eli vastausprosentti oli noin 35%. (Tammela 41%, Forssa 20%, Jokioinen 35%, Humppila 38%, Ypäjä 41%).

- Kyselyn mukaan maatilamatkailua harjoittaa päätuotantosuuntanaan noin 2% vastanneista. Maatilamatkailu on kolmen tärkeimmän tulonlähteen joukossa niin ikään 2%:lla maataloista. Vastanneet arvioivat, että viiden vuoden kuluttua matkailu olisi kolmen tärkeimmän tulonlähteen joukossa 5%:lla.

- Luomuviljelijöiden osuus vastaajista oli 6%. Samoin vastaajista 6% arveli siirtyvänsä luomuviljelyyn seuraavan viiden vuoden kuluessa. Vastaajista 1% harjoitti tuotannollista yhteistyötä luomutuotannossa ja 3% arveli harjoittavansa yhteistyötä luomutuotannossa viiden vuoden kuluttua.

- Tuotteiden jatkojalostus ja muu yritystoiminta oli noin 15%:lla vastaajista kolmen tärkeimmän tulomuodon joukossa. Viiden vuoden kuluttua arveli 22% vastaajista, että jatkojalostuksen ja muun yritystoiminnan lisääntyminen ja kehittyminen tuo huomattavan osan tilan tuloista. Jatkojalostusta harjoittavia tiloja oli kyselyhetkellä noin 5% ja viiden vuoden kuluttua jatkojalostusta arveli harjoittavansa vähän yli 6% vastaajista.- Maatalouden ohessa harjoitettavan yritystoiminnan kehittämistä seuraavan viiden vuoden aikana piti mahdollisen 41% vastaajista. Maataloustulot olivat tärkeimmät tulot kyselyhetkellä noin 90%:lle tiloista. Noin 70% vastaajista arvioi maataloustulojen olevan tärkein tulon lähteensä viiden vuoden päästä.

Pohjois-Pirkanmaa, Koillis-Pirkanmaa, Itä-Pirkanmaa ja Luoteis-Pirkanmaa

Pirkanmaan Maaseudun Kehittämisyhteistyö ry:n aloitteesta aloitettiin laaja maatalojen haastattelukartoitus Pirkanmaalla 1997. Tavoitteena oli käydä läpi lähes kaikki maatilat Pirkanmaalla MTK-paikallisjäsenyhdistyksittäin. Yhteenvedot ovat valmistuneet Pohjois-, Koillis-, Itä- ja Luoteis-Pirkanmaalla yhteensä 1450 tilalta. Vastausprosentit olivat edellisessä seutukuntajärjestyksessä 95%, 70%, 80% ja 75%. Tilakäynnit aloitettiin pääasiassa 1997. Haastattelut olivat käynnissä syksyllä 2000 mm. Mouhijärvellä ja Vammalassa.

- Pienyritystoimintaa harjoitettiin kyselyn seutukunnissa 52 prosentista 60 prosenttiin tiloista. Pienyritysinvestointia suunnitteli 8-16% tiloista. Seutukuntien maataloista 6-14% oli aikeissa siirtyä sivuelinkeinoon ja 6-10% aikeissa aloittaa uutta tuotantosuuntaa.

- Luomutuotantoa harjoitti Pohjois-Pirkanmaalla 9 prosenttia tiloista, Koillis-, Itä- ja Luoteis-Pirkanmaalla 5-6 prosenttia. Niinikään luomutuotantoon aikoi siirtyä Pohjois-Pirkanmaalla 15 prosenttia vastanneista kun esim. Itä-Pirkanmaalla vain kolme prosenttia tiloista harkitsi samaa. Myös luomutuotannon koulutus kiinnosti Pohjois-Pirkanmaan kunnissa puolet enemmän kuin muilla tutkituilla seutukunnilla.

- Maatilamatkailua harjoitti Pohjois-Pirkanmaalla tiloista 8 prosenttia, Itä-Pirkanmaalla tiloista 6 prosenttia ja Koillis- ja Luoteis-Pirkanmaalla tiloista kaksi prosenttia. Maatilamatkailu-, oheispalvelu- sekä metsästys- ja luontomatkailukoulutus kiinnosti seutukunnissa seitsemästä yhteentoista prosenttiin tiloista. Tiloista 5-10 % oli aikeissa tehdä matkailuyritysinvestoinnin.

- Elintarvikkeiden jatkojalostusta harjoitettiin seutukunnissa vain yhdestä neljään prosentilla tiloista, mutta alan koulutus kiinnosti 17-25 prosenttia vastaajista. Erikoiseläinten kasvatuskoulutus kiinnosti tasaisesti komea prosenttia seutukuntien tiloista, Koillis-Pirkanmaalla viittä prosenttia tiloista. Keräilytuotekoulutus kiinnosti 1-6 prosenttia tiloista, hoiva-alan koulutus 1-4 prosenttia tiloista. Yhteistyö kesäasukkaiden palveluissa kiinnosti Pohjois-Pirkanmaalla 36 prosenttia tiloista muilla seutukunnilla 14-18 prosenttia tiloista.

Loimaan seutukunta

Loimaan seutukunnan kehittämiskeskus suuntasi alueensa kaikille 3680 maataloille kyselyn lokakuussa 1997 kartoittaakseen maatalojen tilannetta ja tulevaisuuden näkymiä. Vastausprosentti Loimaan kunnassa oli 30 (tiloja/vastanneita 201/647), Loimaan kaupungissa 28% (23/55), Mellilässä 25% (45/152), Alastarolla 32% (102/298). Yhteenveto koskee koko seutukunnan (ed. mainittujen kuntien lisäksi mukana siis myös Aura, Karinainen, Koski TL, Marttila, Oripää, Pöytyä, Tarvasjoki, Yläne) vastauksia. Vastauksia saatiin 846 eli vastausprosentti oli 23.

- Koko seutukunnassa luomutuotantoon siirtymistä pidettiin eri tuotantosuuntien tiloilla välttämättömänä (%) /tärkeänä (%) seuraavasti: viljatilat 7%/7%, maitotilat 8%/3%, sikatilat 3%/1% ja kanatilat 5%/3%. Muun yritystoiminnan kehittämistä pidettiin välttämättömänä tai tärkeänä seuraavasti: viljatilat 18%/ 28%, maitotilat 11%/22%, sikatilat 11%/22% ja kanatilat 18%/30%.

- Uuden kasvilajin tuotantoon ottamista pidettiin välttämättömänä/tärkeänä seuraavasti: viljatilat 9%/27%, maitotilat 4%/9%, sikatilat 6%/14% ja kanatilat 13%/18%.

- Luomutuotantoon siirtymistä pitivät ”kehittäjät” välttämättömänä/tärkeänä 11%/3%, ”nykyisellään jatkavat” 0%/10% ja ”lisäänsioita hakevat” 7%/6%. Muun yritystoiminnan kehittämistä piti välttämättömänä/tärkeänä: ”kehittäjät” 16%/22%, ”nykyisellään jatkavat” 3%/16% ja ”lisäänsioita hakevat” 33%/9%. Uusien kasvilajien viljelyä pidettiin välttämättömänä/ tärkeänä: ”kehittäjät” 12%/18%, ”nykyisellään jatkavat” 4%/19% ja ”lisäänsioita hakevat” 7%/28%.

Kuntakyselyn tulokset

Edellisten kyselytutkimusten tulokset eivät kattaneet koko projektialuetta eivätkä myöskään olleet keskenään suoraan vertailukelpoisia, minkä vuoksi projektissa tehtiin *maaseutuyrittäjyyškysely kaikkiin projektialueen kuntiin*. Kysely tehtiin Loimaan seudun neljään kuntaan, Kanta-Hämeen 15 kuntaan, Satakunnan 19 kuntaan ja Pirkanmaan 33 kuntaan. Vastaukset vedettiin yhteen maakunnittain, mutta Pirkanmaa jaettiin 13 kuntaa käsittävään pohjoisosaan (seutukunnista Luoteis-, Pohjois-, Koillis- ja Itä-Pirkanmaa) ja 20 kuntaa käsittävään eteläosaan (seutukunnista Tampere, Etelä-, Lounais- ja Kaakkois-Pirkanmaa).

Loimaan seudun kaikki neljä kuntaa vastasivat kyselyyn, Kanta-Hämeen vastausprosentti oli 40 (6 vastausta), Satakunnan alueen 68 (13 vastausta), Pirkanmaan eteläosan 70 (14 vastausta) ja Pirkanmaan pohjoisosan 46 prosenttia (6 vastausta). Koko kyselyn vastausprosentti oli 61. Kaiken kaikkiaan vastausprosentit olivat yllättäen hyviä juuri niillä alueilla, eli Satakunnassa ja Pirkanmaan eteläosassa, joista hankekartoituksella ei löytynyt tehtyjä kyselytutkimuksia.

Kyselyyn vastanneiden kuntien vastausten täsmällisyys vaihteli huomattavasti. Vain harvat vastasivat kaikkiin kysymyksiin. Vastaajat pitivät kyselyä laajana ja vastaamista paljon aikaa vievänä. Toisaalta joku vastaajista totesi, että kysely herätti huomaamaan, että esim. tiedot maaseutuyrittäjien muusta yritystoiminnasta pitäisi olla kunnassa helposti saatavilla. Lähes kaikkien vastaukset maatilayritysten yhteydessä toimivien yritysten määrästä toimialoittain tuntuivat olevan arvioita. Tämän kysymyksen kohdalla tuntui myös käyneen niin, että kysymystä ei oltu luettu ihan tarkalleen. Esimerkiksi palveluyritysten kohdalla näytti paikoin siltä, että siihen oli laskettu yleisesti koko kunnan palveluyritykset, eikä vain maatalojen yhteydessä tapahtuva toiminta. Siksi annetuista yritysten määrästä ei ole tehty mitään yhteenvetoa tässä esityksessä.

Alueiden vastauksia vertailtiin prosentiosuuksien avulla, vaikka selvästi tiedostettiin, että kysymyksessä on hyvin pienet vastaajamäärät. Prosenttiluvut eivät tässä edusta siis absoluuttista tilannetta, vaan palvelevat alueiden vertailua. Kaiken kaikkiaan kyselyn vastaukset antanevat jonkinlaista tuntumaan kuntien ja alueiden maaseutuyrittäjyydestä, mutta on muistettava, että näkökulma on kuntien virkamiesten eikä maaseutuyrittäjien.

Keskimäärin koko alueella palveluyrittäjyyden uskottiin selvästi lisääntyvän (83% kunnista). Matkailun uskottiin yksimielisesti lisääntyvän kaikilla alueilla (80% kunnista) samoin kuin elintarvikkeiden jatkojalostuksen (60% kunnista) sekä puunjatkojalostuksen (58% kunnista). Kuntien vastauksissa uskottiin keskimäärin melko yksimielisesti erikoisviljelyn lisääntyvän tai pysyvän ennallaan (48%/ 43% kunnista) samoin kuin luonnontuotealankin (45%/ 33% kunnista), sekä uusien kotieläinten kasvattamisenkin (43%/ 40%) ja käsityörittäjyyden (48%/ 35%). Non-food -tuotannon uskottiin keskimäärin pysyvän ennallaan tai lisääntyvän (43%/ 33%), samoin kuin tuotteiden suoramyyntinkin (45%/ 43%).

Keskittymien syntyyn missään toimialalla eivät uskoneet kuin yksittäiset vastaajat: matkailu sai 13% näitä ennusteita ja non-food -tuotanto 8%. Myös vähenemisennusteita oli vain joitakin yksittäisiä: non-food -tuotanto sai niitäkin 8%, samoin kuin uusien kotieläinten kasvatus.

Markkinointiyhteistyö katsottiin tarpeelliseksi matkailuyrittämisen (85%), erikoisviljelyn (70%), käsityöyrittäjyyden ja suoramyynnin (68%), palveluyrittäjyyden (65 %) puunjatkojalostuksen (58%) sekä uusien kotieläinten tuotannon (43%) kehittämisessä.

Tuotekehittelyä korostettiin matkailun (83 %), käsityöyrittäjyyden (65%), puunjatkojalostuksen (63%), elintarvikkeiden jatkojalostuksen (55%), erikoisviljelyn (48%) sekä palveluyrittäjyyden (45%) kehittämisessä.

Yhteistyötä tuotannossa pidettiin tärkeänä palveluyrittäjyydessä (48 %), puunjatkojalostuksessa (45%) ja matkailussa (43%). Lisää koulutusta toivottiin kaikkien toimialojen kohdalla.

Kunnilta kysyttiin myös arvioita seuraavista tekijöistä kuntien maaseutumatkailun kehittämisen kannalta: *Yrittämisympäristö*, johon ajatellaan kuuluvan alueen imago, yrittäjähenkisyys, paikallisviranomaisen tuki, kilpailutilanne, sijaintitekijät, palvelut; *Sosiaalisen ilmapiirin laatu*, johon ajatellaan kuuluvan yhteisöllisyys, aktiivinen seura- ja yhdistystoiminta, talkoohenki, yhteiset tapahtumat ja juhlat; *Yrittäjien valmiudet*, johon luetaan yhteistoimintahalukkuus, innovatiivisuus, ikärakenne, markkinointiosaaminen ja kädentaidot; *Kulttuuriympäristön ja kulttuuriperinteen laatu ja erityispiirteet*, joihin luetaan alueen identiteetti, kulttuurihistoria ja perinteet jollakin osaamisalueella; *Luonnonympäristön ja –maiseman laatu ja erityispiirteet*, sisältävät ainakin alueen vesistöt, metsät, suot ja suojelualueet.

Keskimäärin koko projektialueella yrittämisympäristön tilaa pidettiin mahdollisuutena (47%) – vaikka Kanta-Hämeessä suuri osa piti sitä vahvuutena (67%) samoin kuin sekä Pirkanmaan etelä- että pohjoisosissa (50%). Sosiaalisen ympäristön laatua pidettiin kaikilla alueilla keskimäärin mahdollisuutena (49%). Yrittäjien valmiuksia pidettiin keskimäärin heikkoutena (enemmistö Kanta-Hämeessä ja Pirkanmaan eteläosassa) - Loimaan seudulla, Satakunnassa ja Pirkanmaan pohjoisosassa tosin enemmistö pitivät valmiuksia mahdollisuutena. Kulttuuriympäristön laatua pidettiin keskimäärin pääasiassa vahvuutena - Loimaan seudulla mahdollisuutena. Luonnonympäristön laatua pidettiin keskimäärin vahvuutena koko alueella - Loimaan seudulla ja Pirkanmaan eteläosassa mahdollisuutena.

Pirkanmaan eteläosassa korostettiin toimintaympäristön hyvinä puolina Tampereen läheisyyttä sekä runsaita vesistöjä. Pirkanmaan pohjoisosassa mainittiin alueen imagon olevan jo muotoutumassa luontomatkailualueeksi ja matkailuosakeyhtiö Vihreä Sydämen toiminnan

alkamisen uskottiin vahvistavan tätä imagoa. Satakunnan vahvuutena mainittiin mm. Kokemäenjoki ja alueen pitkä historia vauraana asutus- ja viljelyalueena, heikkoutena mainittiin yhteistoimintaperinteen puute. Kanta-Hämeessä mainittiin perustekijöiden olevan kunnossa, kunhan niitä hyödynnetään ja yhteistyötä lisätään.

Toimintaympäristön heikkouksien parantamiseksi ehdotettiin:

Heikkouksien tiedostaminen - havaitsemalla ne oikeat heikkoudet

Yrittäjähenkisyyden ja -uskalluksen tukeminen

Paremmen informaatiojärjestelmän luominen

Matkailun myyjäorganisaation luominen alueelle

Liian laajojen hankkeiden välttäminen, parempaan yhteistyöhön oppiminen kuntien kesken seutukunnassa

Varojen panostaminen hankkeisiin kunnolla

Alueellisten toimijoiden kuntayhteyksien parantaminen

Logistiikkayhteistyön kehittäminen

Kuntien keinoja yritysten houkuttelemiseksi:

neuvonta, suunnittelu, seutukunnan yhteiset yrityspalvelut, tapauskohtaiset palvelut

hyvä palveluvarustus ja yleiset edellytykset, laadukas ympäristö

kunnan markkinointi, kuntakuva, tiedon jakaminen

toimitilojen rakentaminen, toimitilojen rahoitus, yritystilasopimukset

maanhankinta, kaavoitus, tonttitarjonta, edulliset tontit

asuntojen järjestäminen työvoimalle, asuntotuotanto

rahoituksen hakuapu, lainat, korkotuki, varovaiset takaukset, rahoitusratkaisut investointeihin, suora subventio investointeihin, pääomarahoitus

kehittämisaapu, koulutus- ja tuotekehittämishankkeet, seminaarit, selvitykset

tuotteen markkinointiin osallistuminen, yhteismarkkinointi, yhteinen messuosallistuminen

verkostojen tarjoaminen, linkittäytyminen kunnan kotisivuille, palveluhakemisto

Maaseutumatkailua piti kyselyyn vastanneista kunnista 56 % kuntansa keskeisenä kehittämisalueena. Vastaukset vaihtelivat alueellisesti niin, että Loimaan seudulla ja Kanta-Hämeessä 50%, Satakunnassa 62%, Pirkanmaan eteläosassa 43% ja Pirkanmaan pohjoisosassa 83% vastanneista kunnista piti maaseutumatkailua keskeisenä kehittämisalueenaan.

Kuntaimagon viestimisessä pidettiin viihtyisyyttä keskimäärin tärkeimpänä tekijänä, tosin hyvät palvelut ja laadukas luonnonympäristö saivat myös paljon kannatusta. Loimaan seudulla hyviä palveluita korostettiin hieman enemmän, Satakunnassa viihtyisyyttä, Pirkanmaan eteläosassa viihtyisyyttä ja luonnonympäristöä samoin kuin Pirkanmaan pohjoisosassakin.

Markkinointikanavienkaan käytössä ei ollut suuria eroja: kaikkein eniten mainintoja keräsi www. Tärkeimpänä matkailun kohderyhmänä pidettiin kotimaanmatkailua sekä matkailua lähialueilta.

Kunnat olivat jonkin verran mukana organisoimassa eri elinkeinojen välistä yhteistoimintaa, etenkin markkinoinnissa, mutta hieman myös tuotekehittelyssä ja tuotannossa.

Toimialoja, joiden toivottiin lissääntyvän olivat mm. palveluala ja ATK-palvelut. Matkailu mainittiin muilla alueilla paitsi Pirkanmaan pohjoisosassa samoin kuin elintarvikkeiden jatkojalostus. Metalliala mainittiin muissa paitsi Loimaan seutukunnassa. Rakentaminen ja vähittäiskauppa saivat maininnat Kanta-Hämeessä, Satakunnassa ja Pirkanmaan eteläosassa, puunjalostus Satakunnassa ja koko Pirkanmaalla. Luonto- ja elämysmatkailu mainittiin Kanta-Hämeessä ja Satakunnassa samoin LVI-ala. Käsiyöyritykset ja automaatioteknologia mainittiin Satakunnassa ja Pirkanmaan pohjoisosassa. Tekstiiliala mainittiin Pirkanmaan pohjoisosassa, kasvihuonetoiminta Pirkanmaan eteläosassa, maa- ja metsätalous sekä koneyritykset Kanta-Hämeessä.

Kysyttäessä yleisarvioita toteutuneista kehittämishankkeista, myönteistä palautetta annettiin paikallisyhteisöjen aktivoitumisesta, yhteistoiminta- ja markkinointivalmiuksien sekä tuotekehittelyn paranemisesta. Myös paikkakunnan kiinnostavuuden lisääntyminen, yrittämisuskalluksen kasvaminen, alueen markkinoinnin mahdollistuminen laajana kokonaisuutena sekä liiketoiminnan suunnitteluvalmiuksien parantuminen olivat tärkeinä pidettyjä asioita. Kehittämishankkeiden puutteista sai eniten mainintoja heikko yhteistyö, heikko osallistujien sitoutuminen, osallistujien passiivisuus ja liian pienet resurssit. Myös päätösten hitaus ja jatkuvuuden turvaamatta jättäminen saivat melko runsaasti mainintoja.

Kuntien näkemykset tarvittavista hankkeista:

Maaseutuohjelma ja seutukunnan kehittämisohjelma ovat hyvä pohja hankkeiden toteuttamistavoitteiden määrittelemiseen eli maaseutustrategioiden toteuttaminen hankkeistamalla.

Paikallisverkostojen toiminta saatava ensin kuntoon, sitten vasta alueverkostojen kehittämiseen.

Eri tuotannon alojen yhteistoiminta tuotanto- ja markkinointirenkaiden (markkinointiverkostot, yhteismarkkinointi) muodossa, mukana myös alueen muut toimijat.

Taloudellisuus (kannattavuus), tuotekehittely (tuotteistaminen) sekä laadun parantaminen ja varmistaminen.

Kotimaisen energian hyötykäyttö ja esim. energian peltotuotanto.

Keräilytuotteet.

Paikallisen perinteisen raaka-aineen jatkojalostus.

Erikoiskasvit ja erikoistuotteet esim. kivialan selvitysprojekti ja tuotekehittely.

Elintarvikkeiden jatkojalostus. Luomutuotteiden jatkojalostus.

Elämysmatkailu. Koko seutukunnan matkailu. Matkailuyrittäjyys.

Matkailumarkkinointi. Ohjelmapalvelujen kehittäminen. Matkailutilojen verkottuminen.

Metallialan alihankinta. Alihankintajärjestelmät.

Puunjatkojalostus.

Palveluyrittäjyys.

Yrittäjien ja kaupunkilaisten vuorovaikutus.

Yritystoiminnan edellytysten kehittäminen ja tukeminen.

Aktivointihankkeet.

Kuntien esittämiä tutkimusaiheita:

Naiset ja maaseutu

Miten nuoret saadaan pysymään tai palaamaan maaseudulle?

Maaseutuyrittäjien jaksaminen

Osaamisenäkökulman vahvistaminen

Yrittäjäpotentiaalin selvittäminen

Yrittäjien henkisten asenteiden kartoittaminen (yrittäjien metakognitiiviset taidot, käsitys itsestä ja yritysmaailmasta, visiot tulevaisuudesta ja omasta yrityksestä)

Vuorovaikutustekijät eri toimijoiden välillä

Markkinoiden kohderyhmien etsiminen, kysyntä- ja asiakastutkimukset, markkinaselvityksiä, joissa pohjana realistinen toteuttamiskonsepti ja mahdolliset yrittäjät tiedossa, vientimahdollisuuksien kartoittaminen

Pienten yritysten kehittämiskyvyn parantaminen

Haastattelukysely erilaisille mökkiläisille, kontrolloidumpi ja tavoitehakisempi kuin “Mökkiläisten etätyökampanjassa”

Tietotekniikkakeskittymien muodostaminen periferiaan

Hoivayrittäjäyys

Muut vapaa-ajan palvelut kuin matkailu kuten liikunta ja kulttuuri

Kotimaisen energian (pellettihake) voimakas lisääminen kuten Ruotsissa ja Tanskassa: polttimet, varastot, kuljetus.

Muita näkemyksiä maaseutuyrittäjyyden kehittämisestä:

Asiakaslähtöisyys ja asiakkaan tarpeiden selvittäminen hyvin tärkeää

Asiakkaat ja tuotteet tulee saada kohtaamaan

Palveluiden ja tuotteiden keskitetty markkinointi ja saatavuus

Kuka myy tuotteet on tärkeä tekijä, koska ei ole kysymys volyymituotteista

Laadukas toiminta kunniaan

Harrastelu vähemmälle – jos ollaan mukana, ollaan kunnolla

Voimakas tuotteistaminen ja yhteistyö

Matkailu ei voi elää omaa elämäänsä – elinvoimaisuuden on kehityttävä vuorovaikutuksessa fyysisten tuotantomuotojen kanssa

Valmiiden ohjelmapakettien ja harrastusmahdollisuuksien tarjoaminen majoituksella tai ilman

Elämymatkailuun panostaminen

Matkailun kiinnostavat erityisryhmät: sukeltajat, kiviharrastajat, perhematkailijat, luontomatkailijat, mökkeilijät

Luontokeskuksen ja reittien paketointi maaseututuotteisiin ja -palveluihin voimakkaammin mukaan

Tärkeä matkailun kohderyhmä on keski-Euroopan ruuhka-alueet

Ympäristön siisteys tärkeää

Non-food –tuotannolle on mahdollisuuksia

Jalostajalähtöinen tuotannon käynnistys ja ohjaus, kapasiteetin lisäys maakuntatasolla.

Käsityöyrittäjyys tulisi tuotteistaa ja valmistus rationalisoida

Hoivayrittäjyyttä

Ulkopuolisen tuen turvin palveluverkostojen muodostaminen, että yrittäjät huomaavat edut yhteistoiminnalle verrattuna kalliiseen sooloiluun.

Edellyttää pitkäjänteisempää työtä kuin hankerahoituksella voidaan saavuttaa - byrokratia hidastaa ja estää tavoitteiden toteutumista

Maaseutua ei voida hankkeistaa tarjonnan ja organisaatioiden tarpeista. Lähtökohta realistisille hankkeille on ehdottomasti kysynnän näkökulma!

Yrittäjähaastattelujen tulokset

Kyselyä täydentämään tehtiin *yhdeksän case-tyyppisiä maaseutuyrittäjähaastattelua*. Kuusi haastatteluista koski maaseutumatkailuyrittäjien yhteistyörenkaita, yksi kylän kehittämishanketta, johon liittyi matkailu sekä yksi maatalousyrittäjien yhteistyöengasta ja yksi usean kunnan yhteistä reitti- ja vesiensuojeluhanketta. Haastateltavat valittiin eri asiantuntijatahojen suosittelujen avulla. Haastatteluilla haluttiin selvittää etenkin yrittäjien yhteistoiminnan käytännön menestystekijöitä ja puutteita.

Haastatelluista tahoista Huomisen Hauhon reitti –hankkeesta jätettiin vasta rahoitushakemus lokakuun 2000 lopussa, mutta se otettiin tähän mukaan, koska se sisältää paljon samoja aineksia kuin ERNIE-projektikin, mutta pienemmällä maantieteellisellä alueella. (Toinen samantyyppinen hanke on käynnistymässä Hausjärven, Lammin, Hämeenkosken ja Kärkölän kunnissa koskien Mommilanjärven ja Teuron-Puujoen vesistön vaikutusalueita, josta käynnistävä kokous pidettiin syyskuussa 2000 Hausjärvellä.) Luomuperunarengas – hankkeessa kehitettyyn yhteisrenkaan toimintamalliin kannattaa tutustua hankkeen loppuraportin avulla.

Haastatellut tahot olivat seuraavat:

”Taikayön Tienoo” – Kaakkois-Satakunnan matkailun koordinointihanke: noin 29 maaseutumatkailuyrittäjän markkinointiyhteistyö/ Merja Helin, projektin vetäjä, Kaakkois-Satakunnan kehittämiskeskus.

”Leirikoulu Kokemäellä” – Leirikoulun järjestäminen yhteistyössä noin yhdeksän yrittäjän kesken/ Sirpa Ala-Ketola, leirikoulun pääjärjestäjä, Ali-Ketolan maatilamatkailutila.

”Merikarvian Matkailu” – mukana 30-40 Merikarvialaista tahoja/ Sirkka-Liisa Koivuniemi, toiminnan aktiivinen jäsen, Maatilamatkailuyritys Koivuniemen Herra.

”Vihreä Kolmio –matkailualue” – Loimaan seutukunnan noin 60 matkailuyrittäjän yhteistyöhanke/ Ulla Kaskiluoto, projektin vetäjä, Loimaan seutukunnan kehittämiskeskus.

”Tammelan hevosmatkailu” – kolmen yrittäjän hevosmatkailurengas/ Sinikka Iso-Herttua, matkailupalvelu Iso-Herttua.

”Vaulammin kylän kehittämishanke” /Sinikka Angelin, projektin vetäjä, Vaulammin kylätoimikunta.

”Luomuperunarengas” – kahdeksan luomuperunanviljelijän rengas/ Jukka Tuki, projektipäällikkö, Agropolis Oy.

”Huomisen Hauhon reitti” – matkailuyrittämisen ja vesien suojelun hanke/ Satu Viitaniemi, projektisuunnittelija, Pirkanmaan ympäristökeskus.

”Teiskon matkailun kehittämishanke” - 6-8 yrittäjää tuotteistaa aktiivisesti ohjelmapalvelupaketteja/ Eija Kalenius, projektin vetäjä, Viitapohjan kyläyhdistys, Kantri ry. -toimintaryhmä.

Haastatellut yhteistoimintarenkaat harjoittivat yhdessä joko pelkästään markkinointia, tai yhteistoiminta saattoi sisältää tuotepakettien kehittelyä, tuotteistamista, testausta, markkinointia, myyntiä sekä palvelun tai tuotteen toteuttamista yhdessä.

Yksi tärkeä tavoite, jonka katsottiin edellyttävän yhteistoimintaa, oli työllistää itsensä ja saada oma toimeentulo. Yleisiä tavoitteita yhteistoiminnalle olivat mukana olevien yritysten tulokunnan parantaminen esim. markkinointiyhteistyöllä, joka tuo huomattavia kustannussäästöjä yksittäisille yrityksille, kun esim. messuesiintymiset, verkkosivut tai muut julkaisut tehdään yhdessä. Yhteistyön katsottiin myös mahdollistavan kattavan, mielenkiintoisen, ja tasokkaan matkailupaketin tuottamisen ja laadukkaiden ohjelmapalvelutuotteiden suunnittelun, testauksen, markkinoinnin ja toteutuksen. Tärkeänä tavoitteena oli niin ikään tuotteiden laadun parantaminen. Yleisesti yrittäjien toiminnan yhdistäminen, alueen kehittäminen ja viihtyisyyden lisääminen sekä oman asuinseudun tuominen esiin matkailualueena, olivat keskeisiä tavoitteita matkailuyrittäjien yhteistoiminnalle.

Hankkeessa, joka ei ollut yrittäjä- vaan aluekehittämislähtöinen, tärkeinä tavoitteina olivat myös ympäristön (vesistön) tilan säilyttäminen, alueen elinkeinojen kehittäminen sekä asukkaiden ympäristötietoisuuden lisääminen. Viljelijärenkaan tavoitteena oli myös yleisen yhteistoimintamallin kehittäminen ja tuotteiden alkuperän paikannettavuus.

Matkailuyrittäjärenkaat halusivat viestiä asiakkailleen imagoa, johon sisältyi yleisesti luonto, luonnon läheisyys, luonnon ehdoilla toimiminen, kestävyys, puhdas vesistö, hyvin hoidettu maaseutu ympäristö, reitistöt, eläimet, ystävällinen ja hyvä palvelu, sekä ympäristön rauhallisuus. Paikallinen perinne muodosti tärkeän osan imagoa.

Tärkein kohde haastatelluilla matkailuyrittäjillä oli ryhmät, joko yritysryhminä, senioriryhminä, koululaisryhminä, harrastajaryhminä, tai muina bussi- ja pienryhminä sekä lapsiperheet. Tärkeitä kohdealueita olivat lähiseutu (päivämatkat) sekä Etelä-Suomen suuret kaupungit, mutta myös ulkomaat. Ruotsi, Venäjä ja Ranska olivat mainittujen joukossa.

Messuja ja muita myyntitapahtumia sekä myyntikierroksia ja suoramarkkinointia pidettiin keskeisinä markkinointikanavina. Omat www-sivut sekä ilmoitukset aihepiirien www-sivuilla mainittiin hyvin tärkeänä osana markkinointia tänä päivänä. Haastatellut yrittäjät käyttivät markkinoinnissaan myös radiomainontaa, esitteitä sekä lehtimainoksia esim. harrastajalehdissä. Markkinointiorganisaatioista ovat keskeisiä Lomarengas, sekä kuntien, seutukuntien ja laajempien alueiden organisoima markkinointitoiminta mahdollisine informaatiopisteineen ja julkaisuineen.

Osa haastatelluista renkaista oli toiminut jo monia vuosia (ennen EU-aikaakin) tai sitten taustalla vaikutti esim. jo vuosikymmeniä toiminut kyläyhdistys, mutta useimmat olivat

toimineet vasta muutaman vuoden. Toiminta oli käynnistynyt joko kehittäjäorganisaation aloitteesta tai muun ulkopuolisen tahon ehdotuksesta, yrittäjien tarpeista tai vuorovaikutuksesta yrittäjien ja kehittäjäorganisaatioiden välillä.

Lähes kaikki haastatellut yhteistyörenkaat olivat jossakin vaiheessa saaneet ulkopuolista rahoitusta esim. ESR, POMO, Leader, tai 5b -muodoissa. Projektia, hanketta tai renkaan toimintaa veti usein työntekijä, joka toimi hankerahoituksella.

Vetäjän rooli oli uusissa yhteistyömuodoissa vielä keskeinen, eivätkä ne siis vielä toimineet aitona verkostona. Tavoitteena saattoi olla vähitellen muodostaa järjestäytyneet esim. osakeyhtiöpohjainen myyntiorganisaatio. Useilla yhteistyörenkailla toiminta perustuu esim. siihen, että kun tilaus tulee, pääyrittäjä sopii paketista ja järjestelyistä - eli työnjako oli muotoutunut käytännön sanelemana. Yhteistyörenkaan toiminta tuntuu edellyttävän muutamaa avainyrittäjää, jotka kantavat siitä päävastuun.

Kauemmin toimineet renkaat saattoivat olla jo järjestäytyneet esim. ry. -muotoon, ja sen alaisiin tuotannollisiin lohkoihin tai muihin toimintaelimiin. Yrittäjien oma aktiivisuus katsottiin keskeiseksi edellytykseksi toiminnan organisoimisessa. Monille renkaille tiedon jakaminen kokoontumisten ja koulutuksen avulla olivat tärkeä osa organisaation toimintaa.

Matkailuyrittäjät täydensivät toistensa toimintaa yleisimmin niin, että he muodostavat yhteisiä tuotepaketteja ja ovat mukana toistensa tuotekokonaisuuksissa. Yhteistoiminta mahdollistaa monipuolisten ohjelmalvelujen tuottamisen erilaisia matkailupalveluja yhdistämällä sekä yhteismarkkinoinnin. Etuna on, että osaaminen, resurssit ja sijainti voidaan sovittaa tuotteisiin ja jokainen voi keskittyä tekemään sitä, mitä parhaiten osaa. Oheisetuna tästä on ollut, että oikea tietämys ja tietojen anto paikkakunnasta ja sen tuotteista on lisääntynyt sekä sellaisen asenteen muodostuminen, että markkinoidaan muiden tuotteita silloin, kun ei itse pystytä palvelemaan asiakasta

Yhteistyömuodoissa, jotka perustuvat pelkästään markkinointiin, ei välttämättä ollut vielä mietitty pitkälle sitä, mistä arvolähtökohdista toimitaan. Tuloksellisuus, taloudellisuus ja kustannussäästöt olivat yksi tärkeä osa toiminnan arvolähtökohdista, kuten myös asiakastytyväisyys. Pelkästään talouden korostamisen oli huomattu tuovan ristiriitoja.

Ympäristönäkökulma oli toiminnan arvolähtökohdista hyvin keskeinen sisältäen ympäristön huomioon ottamisen, maiseman ja ympäristön hoidon, sekä kestävä kehityksen ja tuotannon, mutta myös toiminnan eettisyyden. Maalaismaisema ja ympäristön kiireettömyys olivat keskeisiä arvoja, joita voidaan asiakkaille markkinoida. Todellinen, aito vuorovaikutus ja hyvän olon tuottaminen asiakkaalle mainittiin toimintaa ohjaavina arvoina.

Paikallisuus on myös keskeinen osa yrittäjien arvolähtökohdissa. Se tarkoittaa paikallisen kulttuuriperinteen, luonnonympäristön ja eläinten kunnioittamista sekä hankintojen tekemistä paikallisilta yrittäjiltä. Myös asiakkaiden tietämystä paikallisista arvoista voidaan haluta lisätä. Maaseutumatkailuyrittäjän toiminta joka tapauksessa perustuu paikallisen osaamisen,

kulttuuriperinteen ja ympäristön tuotteistamiseen. Historia ja tarinat voidaan liittää tuotteisiin taiteen ja teatterin keinoin.

Asiakkaat pääsevät itse tekemään, tekemään yhdessä ja käyttämään muutakin kuin päätään, sekä purkamaan henkistä kuormitustaan ja rentoutumaan maaseutuympeiristössä. Maaseutumatkailu palvelee myös tuotteiden paikannettavuutta.

Useimmat haastatellut yhteistyömuodot eivät kuuluneet renkaana minkään laatuluokituksen piiriin, vaan tekivät sen yksittäisinä yrityksinä. Majoitustilojen Malo-luokitus oli yleinen samoin kuin Maakuntien Parhaat –merkin käyttöoikeus.

Haastatellut yhteistyössä toimivat yrittäjät suhtautuivat yhteistoiminnan tulevaisuuteen myönteisesti ja uskoivat sen vain ajan myötä kehittyvän paremmaksi. Yhteistyöhön liittyneeseen hanketoimintaan puutteineenkin oltiin tyytyväisiä, ja työtä jatkettaisiin mielellään, jotta kokemuksia voidaan hyödyntää edelleen. Työ jatkuu uusien tuotteiden suunnitteluna ja vanhojen tuotteiden paranteluna. Varsinainen myyntiyhteistyö esim. yhteisine varausjärjestelmine oli toistaiseksi vähän kehittyntä siihen liittyvien ongelmien vuoksi, mutta se nähtiin tulevaisuudessa hyvin tärkeänä kehittämisaalueena.

Henkilökohtaiset kontaktit muihin verkostoihin, sidos- ja kehittäjäryhmiin nähtiin tärkeinä. Integroitumista ja yhteistyötä alueellisiin ja valtakunnallisiin, eritoten saman teeman verkostoihin, pidettiin tärkeänä. Oma kunta, ympäristökunnat, seutukunnat, alueelliset katto-organisaatiot sekä alueella toimivat yhdistykset, seurat ja oppilaitokset nähtiin tärkeinä yhteistyötahoina.

Suuriin verkoston toiminnan laajentamistarpeisiin ei haastateltujen mielestä ollut tarvetta parhaillaan.

Ympäristön ja luonnonvarojen ylläpitämisestä eivät haastatellut katsoneet aiheutuvan rajoituksia toiminnalleen, vaan päinvastoin niitä hyödynnettiin yritystoiminnassa. Esim. suojeltu tyrni kiinnostaa kovasti matkailijoita Merikarvialla. Moottorikelkkailun kohdalla ympäristönsuojeluasioita on jouduttu miettimään enemmänkin.

Pääosa haastatelluista yrittäjistä piti kaikkia toimintaympäristönsä tekijöitä lähinnä vahvuuksina – osa mahdollisuuksina. Tärkeimpiä menestystekijöitä oli se, että aluetta voitiin markkinoida kokonaisuutena, yhteistoimintavalmiuksien parantuminen, alueen erityisosaamisen parempi käyttöönotto sekä kustannussäästöt yksittäisille yrittäjille. Osallistujien sitoutumista pidettiin osittain heikkoutena ja resurssit koettiin yleisesti puutteellisiksi.

Haastateltujen lisäkommentteja maaseutuyrittäjyyden kehittämistä:

“Kaavoitustoimi estää monesti rakentamisen maaseudulla, kun pelätään liian tiivistä asujaimistoa – tämä ehkäisee ihmisten maallamuuttoa ja maaseudun elinvoimaisuuden lisääntymistä.”

“Kiinteistötoimi voisi joustaa esim. vuokraamalla tyhjiä kiinteistöjään nimellisuokralla, jotta yrittäjät voisivat helpommin saada käyntiin yritystoimintansa.”

“Selkeä päämäärä aikatauluineen on tehnyt hyvää kylätoiminnalle. Tuntuu siltä, että hanke on saattanut aiheuttaa muitakin positiivisia lieveilmiöitä kylällä. Kuuluminen sateenvarjohankkeeseen mahdollisti toiminnan, koska tarvittiin projektipäällikköä. Selkeä ’pelikenttä’ rajoineen oli hyvä, vaikka rajoittavakin. Rahojen käytöllä oli sellaiset rajat, jotka eivät tuntuneet aina järkeviltä tai kylää eniten hyödyttäviltä. Talkoohenki on yhteisössä vähentynyt. Kun tekijät eivät saa korvausta työstään on heitä vaikea käskyttää. Terveestä uhkarohkeudesta ja sisäisestä innostuksesta on puutetta.”

“Tavoitteena on harrastusluonteisen toiminnan muodostuminen elinkeinoksi.”

”Vakavasti yrittävillä ja harrastelijoilla on erilaiset tarpeet. Jotta yhteistyö sujuisi paremmin, voisi olla hyvä muodostaa esim. sitoutuneiden ja sitoutumattomien ryhmät.”

”Kaikkien osapuolten, yrittäjistä kunnan viranomaisiin, tulisi nähdä matkailu vartenotettavan elinkeinona.”

”Alueellinen markkinointi on melko koskematon alue. Toiminta on ollut yrityslähtöistä, alueen yksittäisten yritysten kilpailukykyyn parantamiseen tähtäävää”

“Myyntiin tarvittaisiin välttämättä yhteinen toimija tai organisaatio, etenkin kotimaan myyntiin – asiakkaat, etenkin yritysasiakkaat, ottaisivat mielellään yhden laskun ja tekisivät varauksensa yhdestä numerosta.”

”Tarvittaisiin työntekijä (myyjä) - ei matkailusihteeriä vaan toiminnanjohtaja aukomaan ovia.”

“Tottuminen siihen ajatukseen, että ei toimita vain suoraan omaksi hyväksi, vaan voidaan suositella ja markkinoida toistenkin osaamista, vaatii kypsymistä.”

“Yhteistyö toiminut hyvin - yrittäjien erilaisuus täydentää toisiaan, kun toiminnassa ovat mukana myös kyläkauppa ja apteekki!”

”Tottumus ja halu toimia yhdessä on olennaista - suhteet ja verkostot ovat tärkeitä.”

“Samana alan eri alueilla toimivien yrittäjien kesken yhteistoiminta ei suju niin hyvin kuin eri alan yrittäjien kanssa, jolloin yrittäjien osaaminen ja resurssit täydentävät toisiaan eikä synny kilpailutilannetta.”

“Luottamus on avaintekijä - toisten kanssa yhteistoiminta sujuu luonnostaan.”

”Hankkeet monesti hajanaisia ja päällekkäistä työtä tehdään -yhteistyötä lisää!”

”Hanke ei saa olla yhtä kuin esite - sisältö oltava esitteen edellä, vaikka esitteitäkin tarvitaan.”

”Hanke ei ole sama kuin verkosto. Verkoston tulee olla olemassa ilman hankettakin.”

”TE-keskuksesta puuttuu matkailuasiantuntemus, vaikka ovat iso rahoittaja. Siksi rahoituspäätökset eivät ole aina linjassa maakunnan matkailutavoitteiden kanssa.”

“Ne pärjäävät, joilla uskallusta, tahtoa ja hyvät suunnitelmat.”

“Epävarmuus ja ennalta arvaamattomuus haittaavat toimintaa: tuleeko LEADER; saadaanko varoja toiminnalle; mistä saadaan rahoittajat (yritykset pieniä eivätkä pysty satsaamaan taloudellisesti paljota toiminnalle); pysyvätkö yrittäjät toiminnassa mukana; voimakas sidonnaisuus maatalouteen: saadaanko matkailusta vahva elinkeino maatalouden rinnalle pitämään maatalous- ja maaseutuyrittäjät pinnalla.”

“Seutukunnat pitää saada toimimaan aktiivisesti ja omaehtoisesti; tiedonkulku ja yhteydenpito sidosryhmiin tärkeää; kahden eri suuntiin suuntautuneen aluekehittämissuunnitelman yhteen sovittaminen on haaste.”

”Yrittäjän tulee muistaa, että kaikki on yrittäjästä itsestään kiinni: kukaan ei tee työtä puolestasi, eikä tule tarjoamaan rahaa tai apua. Omalla toiminnalla voidaan näyttää, että ollaan tosissaan, tehdään hyvää ja saadaan aikaiseksi. Aina voisi olla kriittinen muita kohtaan ja valittaa, mutta siihen kuluu vain hirveästi energiaa. Kun tekee omaa työtään niin hyvin kuin pystyy, ei ole aikaa arvostella muita tai miettiä ovatko toiset kateellisia. Optimismilla ja innostuksella jaksaa parhaiten eteenpäin. Olemme päässeet tällä alueella jo paljon eteenpäin. Lomarengas on ollut hyvä markkinointikanava ulkomaita myöten. Tämä on sellaista hiljaista työtä ja aika matalaa profiilia pidetään: mutta välillä on kiva saada elinkeinoasiamiehen silmät pyöreiksi mainitsemalla minkälaista toimintaa on ollut.”

Johtopäätökset

Projektialue on laaja ja sen piirteet monimuotoiset, ajatellaanpa sitten alueen fyysisiä ominaispiirteitä tai niiden kehityksen laskennallisia tunnuslukuja. Pirkanmaan sisäinen vaihtelu on alueen maakunnista suurinta. Sieltä löytyvät niin aluetaloudeltaan kehittyneimmät että heikoimmat seutukunnat. Pirkanmaa on myös alueeltaan ja väestöltään suurin kolmesta maakunnasta. Maan toiseksi tärkein kasvukeskus tarjoaa ympäröivälle maaseudulle huomattavat lähimarkkinat. Satakunnan pohjoisosien ja eteläosien välillä on samantyyppinen jako, mutta kehityksen erot eivät ole yhtä voimakkaat. Kärkikunta tarjoaa osaltaan lähimarkkinoita maaseudun tuotteille, vaikka valtakunnallinen kasvukeskus alueelta puuttuukin. Kanta-Häme on maaseudun kehityksen kannalta katsottuna melko homogeenista aluetta seutukuntien rakentuessa kolmen kaupungin ympärille. Kanta-Häme on alueeltaan pienin ja sen sisäiset etäisyydet ovat pienet, samalla kun pääkaupunkiseutu on suhteellisen lähellä potentiaalisena markkina-alueena.

Maaseudun suhteellinen merkitys eri maakunnissa eroaa huomattavasti: Pirkanmaalla vain 17 % väestöstä asuu maaseutumaisilla alueilla, kun Kanta-Hämeessä vastaava osuus 30 % ja Satakunnassa jopa 56 %. Alkutuotannon osuus työllisestä työvoimasta on alle 5 % Tampereen ja Porin seutukunnissa, kun se Kaakkois- ja Pohjois-Satakunnassa sekä Pohjois-Pirkanmaalla on 15-20 % välillä.

Maaseudun ja keskusten vuorovaikutus on kuitenkin kaksipuolista. Keskukset luovat kysyntää ja lähimatkailemattomuuksia maaseudun tuotteille, mutta toisaalta ympäröivä elinvoimainen maaseutu on kaupunkien elinehto maakunnissa. Rauhallinen maaseutu luonnon arvoineen tarjoaa sopivalla etäisyydellä vetovoimaisia asunseutuja kaupungeissa työssäkäyville. Maaseudulla asuvan, kaupungeissa työssä käyvän väestön merkityksen maaseudun kehityksen kannalta on lähivuosina uskottu vain lisääntyvän. Tämä väestöryhmä toimii linkkinä alueiden välillä välittäen asuinseutunsa imagoa keskuksiin. Keskukset tarjoavat lisätoimeentulomahdollisuuksia maaseutuyrittäjille ja heidän puolisoilleen.

Tietyillä maaseutualueilla kesäasutuksen kauden piteneminen ja kesäasukkaiden haluamat palvelut tarjoavat huomattavia mahdollisuuksia maaseudun elinkeinoille. Vapaa-ajan asukkaat ovat suuri potentiaalinen asiakaskunta palvelualan yrityksille ja edustavat samalla mahdollista alueelle pysyvästi muuttavaa väestöä. Projektialueella erityisesti Pohjois-, Itä- ja Kaakkois-Pirkanmaalla on runsaasti vapaa-ajan asuntoja. Näillä alueilla myös luonto- ja maaseutumatkailun palvelutarjonta on keskeinen kehittämisaalue.

Pirkanmaan maatilojen tulorakenne on monipuolisempi kuin Suomessa keskimäärin, mikä näkyy maaseudun pienyritystoiminnan vilkkautena. Viljelijät ovat tottuneet hakemaan lisätuloa muualta, mikä toisaalta on luonut hyvän lähtökohdan maaseudun elinkeinojen monipuolistamiselle. Toisaalta alhainen maataloustulo on alueelle myös uhkatekijä, joka voi tulla näkyviin esimerkiksi lisääntyvänä näennäisviljelynä. Eniten maaseudun pienyrityksiä asukasluokkaan verraten oli tukku- ja vähittäiskaupassa, sitten kuljetustoiminnassa, teollisessa tuotannossa ja rakentamisessa. Samat alat, yhdessä koneurakoinnin kanssa työllistivät myös eniten asukasluokkaan nähden. Elintarvikkeiden jalostusalan lisääntymisajatukset painoutuivat

maakunnan pohjoisosiin. Kyselyn mukaan uskottiin lisäksi ainakin matkailun lisääntymiseen. Kyselyn mukaan kehittämistoimenpiteinä painottuivat Pirkanmaan eteläosissa palveluyrittäjien ja matkailun markkinointiyhteistyö sekä matkailussa myös tuotekehittely; Pirkanmaan pohjoisosissa markkinointiyhteistyö matkailussa ja erikoisviljelyssä sekä matkailun koulutus.

Satakunnassa jalostuksen osuus muihin alueisiin nähden, kuten myös koko maan vertailussa on merkittävää. Erikoiskasvinviljely ja elintarvikejalostus on vahvaa, ja tuotannon yhteyttä jalostavaan teollisuuteen pidetään kiinteänä. Viime vuosikymmenellä (1990-1997) alkutuotantoon liittyneen maaseudun pienyrittämisen kehitys on ollut projektialueen maakunnista positiivisinta Satakunnassa. Erityisesti näiden yritysten liikevaihdon kehitys on ollut hyvää. Esimerkiksi tilan tuotteiden kaupan liikevaihdon muutos oli ainoastaan Satakunnassa positiivinen ja alan liikevaihto asukasta kohden oli myös huomattavasti suurempi kuin kahdessa muussa maakunnassa. Asukaslukuun suhteutettuna maaseudun pienyritysten määrä oli suurin tukku- ja vähittäiskaupassa, sitten kuljetustoiminnassa, teollisessa tuotannossa ja rakentamisessa. Näissä yritysmuodoissa myös niiden työllistämän henkilöstön määrä suhteessa asukaslukuun oli suurin. Kyselyn mukaan alueella uskottiin ainakin palveluyrittäjyyden ja matkailun sekä elintarvikkeiden jalostuksen ja suoramyynnin lisääntymiseen, kuten myös luonnontuotealan kasvuun. Kehittämistarpeina Satakunnassa kyselyn mukaan painottuivat tuotekehittely matkailussa, erikoisviljelyssä ja elintarvikkeiden jalostuksessa, sekä markkinointiyhteistyö matkailussa ja suoramyynnissä.

Hämeessä perusmaatalous ja erikoisviljely on vahvaa. Elintarvikkeiden tutkimusta ja tuotekehittelyä sekä jatkojalostuksen merkitystä painotetaan. Asukaslukuun suhteutettuna Hämeessä oli (1997) kolmesta maakunnasta eniten elintarvikkeita jalostavia maaseudun pienyrityksiä, ja vain Hämeessä niiden liikevaihdon kehitys (1993-1997) oli positiivisella puolella. Kyselyn mukaan alan lisääntymisajatukset olivat myös yleisimmät Kanta-Hämeessä. Erikoismaatalous oli samalla ajanjaksolla lisääntynyt erittäin voimakkaasti Hämeessä, ja Kanta-Hämeessä sen lisääntymiseen kyselyn mukaan uskottiin edelleen. Kyselyn mukaan Kanta-Hämeessä uskottiin lisäksi puunjalostuksen ja käsityöalan lisääntyvän. Suhteutettuna asukaslukuun maaseudun pienyrityksiä Hämeessä oli eniten tukku- ja vähittäiskaupassa, rakentamistoiminnassa sekä kuljetuksessa. Parhaiten työllistivät kuljetustoiminta, teollinen tuotanto, rakentaminen sekä tukku- ja vähittäiskauppa. Kehittämistoimenpiteinä pidettiin tärkeänä mm. markkinointiyhteistyötä erikoisviljelyssä ja elintarvikkeiden jatkojalostuksessa.

Kaikkien kolmen maakunnan maaseutus suunnitelmissa mainittiin kehittämistarpeina elintarvikkeiden jalostus, samoin maaseutu- ja luontomatkailun sekä luomuviljelyn tukeminen. Painotukset alueittain vain hieman vaihtelivat, riippuen alueiden muista mahdollisuuksista, luontaisista edellytyksistä ja vahvoista osaamisalueista. Pirkanmaalla korostettiin kesäasukkaiden, luonto- ja lähimatkailejoiden merkitystä sekä hoiva- ja ohjelmapalvelujen kehittämistä. Hämeessä painottuivat luonto- ja maaseutumatkailun lisäksi palveluelinkeinojen toimintaedellytysten parantaminen maaseudulla etenkin naisvaltaisilla aloilla, sekä mm. funktionaaliset elintarvikkeet. Satakunnassa painotettiin jo ennestään

vahvan erikoisviljelyn ja kotieläintuotannon kehittämistä ketjussa jalostavan teollisuuden kanssa, samoin korostettiin kesäasutuksen, lähi- ja luontomatkailun merkitystä.

Kyselyn mukaan kehittämistoimenpiteinä korostui lähes kaikilla alueilla tuotekehittely ja markkinointiyhteistyö matkailussa, Pirkanmaan pohjoisosissa myös matkailualan koulutus. Pirkanmaalla on pisimmät perinteet matkailuelinkeinojen harjoittamisessa, ja alaa on edelleen pyritty kehittämään, mikä näkyy runsaana matkailuhankemääränä. Satakunnassa matkailun kehittäminen on uudempaa aluetta, mutta siihen on voimakkaasti panostettu ja matkailuala kehittyikin siellä alueista voimakkaimmin. Tehdyn kyselyn mukaan matkailuyrittäjyyden lisääntymiseen uskottiinkin voimakkaasti kaikilla alueilla, Pohjois-Pirkanmaalla eniten. Samoin matkailun kehittäminen koettiin kaikista tärkeimmäksi Pirkanmaan pohjoisosissa ja sitten Satakunnassa, pienin merkitys sillä koettiin olevan Pirkanmaan eteläosissa. Pirkanmaan eteläosissa korostettiin kuitenkin lähimatkailun merkitystä, kun muilla alueilla painopiste oli yleisesti kotimaan matkailussa.

Kyselyn mukaan *yrittämisympäristö koettiin keskimäärin huonommaksi Satakunnassa ja Loimaan seudulla kuin muilla alueilla*. Etenkin Satakunnan logistisesti paikoin syrjäinen sijainti saattaa vaikuttaa asiaan. Loimaan seudulla saattaa alueen imago olla tällainen tekijä. *Yrittäjien valmiudet koettiin keskimäärin heikommiksi Kanta-Hämeessä ja Etelä-Pirkanmaalla*. Pirkanmaan osalta tämä liittyyneen yrittämisen tuotantolähtöisyyteen, markkinointiosaamiseen sekä yrittäjien ikärakenteeseen. Luonnonympäristön keskimääräiset arviot olivat Etelä-Pirkanmaalla ja Loimaan seudulla hieman huonommat kuin muilla alueilla. Tämä johtunee Pirkanmaan eteläosissa alueen keskimäärin urbaanimmasta ilmeestä, ja Loimaan seudun tasaisista peltoviljelymaisemista. *Kulttuuriympäristöä pidettiin yleisesti vahvuutena ja sosiaalista ympäristöä mahdollisuutena*. Tästä voidaan päätellä, että alueilla on oivallettu niiden moninaiseen kulttuuriperinteeseen sisältyvät voimavarat. Sosiaalisen ympäristön arvioissa saattaa painaa esimerkiksi yhteisöllisyyden heikentyminen ja talkoohengen väheneminen maaseutualueilla ihmisten pendelöidessä lähikeskuksiin töihin ja harrastamaan.

Projektialueen monimuotoisuus on siis ilmeinen ja sen sisäiset kehittymisedellytykset vaihtelevat. Maaseudun kehittämistyön tuleekin perustua juuri seutujen ja kuntien luontaisten voimavarojen kehittämiseen. Lähtökohtana on seutukuntien voimavarojen tunnistaminen, samoin on tunnistettava alueellisesti erilaistuneet kehittämisspiirteet ja –tarpeet, jotta kehittämistyön tavoitteet ja keinot saadaan niitä tukemaan.

Uusien toimeentulomahdollisuuksien kehittäminen maaseudulle edellyttää paikallisten erityispiirteiden ja omaleimaisten elementtien luovaa hyödyntämistä. Paikallisen toimintaympäristön eri osatekijät, kuten maaseudun olemassa oleva elinkeinotoiminta, luonnon- ja fyysisen ympäristön luomat edellytykset, maaseudun oma kulttuuri sekä julkisen hallinnon toimenpiteet ovat avainasemassa. *Innovatiivisuus maaseudun kehittämisessä merkitsee yhä useammin kykyä tunnistaa ja hyödyntää maaseudun monimuotoista kulttuuria*.

6.3 Työvälineiden kehittäminen maaseutuyritysten ympäristönhallintaan

ERNIE –hankkeen yhtenä päämääränä oli aikaansaada konkreettista ympäristön ja Kokemäenjoen tilan parantamista. Tämä onnistuu aktivoimalla alueen yritykset toimimaan vastuullisesti ympäristöasioissa. Ympäristöasioiden kansainvälinen ISO 14001 –standardi antaa toimintamallin yrityksen toiminnan jatkuvaan parantamiseen.

Oiva Hakala

Toimintamallissa yrityksen henkilöstö, usein ulkopuolisen asiantuntijan avustuksella *tekee ympäristökatselmuksen*, jossa tunnistetaan oman toiminnan merkittävimmät ympäristönäkökohdat. Jokainen yritys löytää näitä, koska toimintaa verrataan oman yrityksen sisällä, ei muihin (suurempiin) yrityksiin.

Toimintamallin seuraava vaihe on *ympäristöohjelman eli toteutusprojektisuunnitelman tekeminen* merkittävimpien ympäristönäkökohtien parantamiseksi. Ympäristöohjelmassa priorisoidaan tehtävät toimenpiteet ja käydään läpi vastuut toteutuksesta, tarvittavat resurssit ja aikataulu. Yrityksen johdon tehdessä tämän suunnitelman myös sitoudutaan toteuttamaan suunnitellut toimenpiteet. Käytännön kokemuksesta on todettu, että tätä suunnitelmaa ei ulkopuolinen voi tehdä yritykselle, koska silloin toteutukseen sitoutuminen jää pienemmäksi. Tähän pätee sanonta ”kannettu vesi ei kaivossa pysy”. Ulkopuolisen asiantuntijan tehtävänä onkin auttaa suunnitelman tekemisessä.

Yrityksen ympäristöohjelman sisältö

1. Johdanto
2. Yrityksen esittely
3. Asiakkaiden ja muiden sidosryhmien odotukset
4. Lakisääteiset vaatimukset
5. Ympäristöasioiden hallinnan nykytila
6. Merkittävimmät ympäristövaikutukset
7. Visio, päämäärä ja tavoitteet
8. Ympäristöohjelma
9. Jatkotoimenpiteet

Kansainvälinen ISO 14001 –standardi on suunniteltu suuryritysten näkökulmasta. ERNIE-hankkeessa kehitettiin ympäristökatselmukseen, ympäristöohjelmaan ja raportointiin maaseudun pienyritystä palveleva, konkreettinen ja yksinkertainen työkalu, jonka käyttö nopeuttaa suunnitelman tekemistä. Seuraavassa vaiheessa työkalua testattiin pilot-yrityksissä, jossa malli havaittiin käyttökelpoiseksi.

Tämän jälkeen suoritettiin tärkein vaihe eli työkalun käytön *koulutus ja levittäminen Kokemäenjoen yrityksiin*. Tämä suoritettiin järjestämällä kolme koulutustilaisuutta yhteistyössä yhden Ernie-yhteistyökumppanin, Loimaan seutukunnan kehittämiskeskuksen kanssa. Koulutukseen pyydettiin kaikki Ernie-projektin yhteistyöyritykset, mutta sinne olivat tervetulleita myös muut alueella toimivat yritykset. Näitä kutsuttiin mukaan lehti-ilmoitusten avulla ja mukaan ilmoittautui noin 20 osanottajaa.

Koulutuksessa mukana olleet yritykset harjoittelivat ympäristöohjelman laatimista kukin omalle yritykselleen. Yritykset saivat myös opastusta sopivien työkalujen käytöstä ja ohjelman laadinnasta. Aluksi yritykset arvioivat yrityksensä nykytilan ympäristöasioiden osalta eli tekivät ympäristökatselmuksen. Tämän jälkeen ne määrittivät merkittävimmät ympäristönäkökohdat ja selvittivät alaansa koskevan ympäristölainsäädännön. Lopuksi yritykset miettivät parannustoimenpiteitä toimintansa ympäristövaikutusten alentamiseksi. Koulutus ajoitettiin siten, että yhden koulutusjakson jälkeen yrityksillä oli noin kaksi viikkoa aikaa tehdä opitut toimenpiteet loppuun omassa yrityksessä. Yrityksillä oli mahdollisuus käyttää asiantuntijoita apuna katselmuksen ja ohjelman teossa.

7 Yhteenveto ja esitykset jatkotoimenpiteistä

Juha Pirkkamaa ja Anja Yli-Viikari

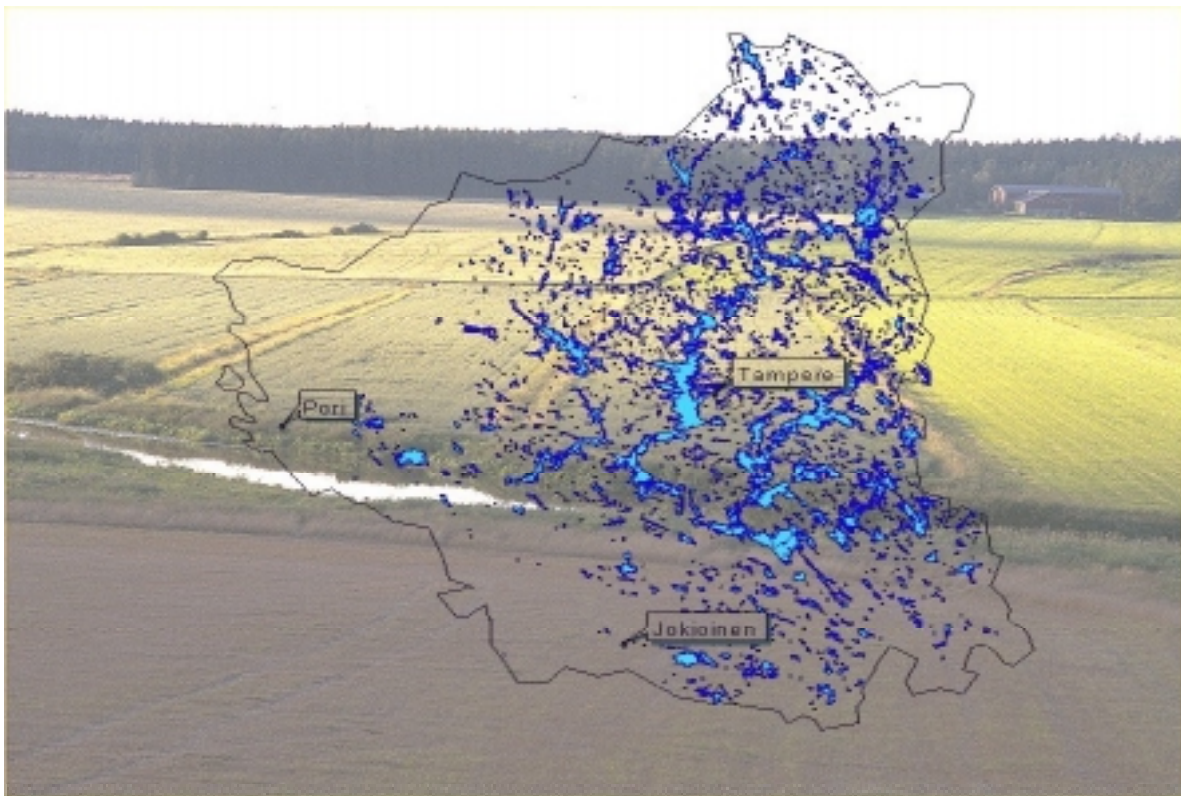
7.1 Luonnonvaraesityksen laatiminen

Maaseudun merkitys yhteiskunnassa on jatkuvasti muuttuva. Eilisen maaseutu tuotti tervaa ja voitunnyreitä, huomisen maaseutu elintarvikkeiden ja puun ohella kenties bioenergiaa ja luontoelämyksiä. Maaseututuotteiden ja palveluiden kysyntä on jokaisena aikakautena omansa ja se on myös kyettävä löytämään aina uudelleen. Kestävän kehityksen näkökulmasta yhteiskunnan tulee aktiivisesti kehittää maaseudun uusiutuvien varantojen hyödyntämistä.

Tämä julkaisu on osa ERNIE- (*European Rivers Network – Integrated Environments*) projektia, jossa tavoitteena on kehittää työkaluja ympäristön huomioon ottavan maaseudun elinkeinotoiminnan käyttöön.

Luonnonvaraselvityksellä tarjotaan maaseutukeskusteluun:

- uusia näkökulmia ja tuoreita mahdollisuuksia
- annetaan suuntaviivoja kehittää ympäristöä maaseudun positiivisena voimavarana
- tuodaan maakunnalliset rajat ylittävä katsantokanta voimavarojen yhdistämiseen

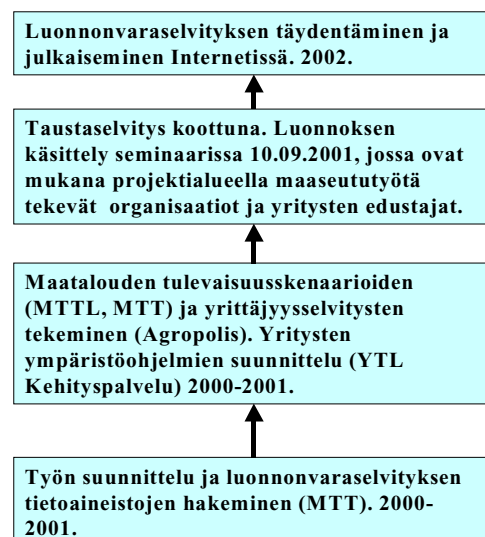

Kuva 33. Kokemäenjoki yhdistää laajaa aluetta läntistä Suomea. Taustakuva ja kuvan muokkaus: Oiva Hakala.

Kokemäenjoki on tässä projektissa aluetta yhteen kokoava tekijä. Alueen vesistöjen rooli on aikojen kuluessa muuttunut moneen kertaan. Aikaisempina vuosisatoina joki oli tärkeä kulku- ja kuljetusreitti. Nykyään taloudellisesti suurin merkitys on joen tarjoamalla vesivoimalla, vedenhankinnalla ja virkistyskäytöllä. Etenkin pohjoisosien järviolueilla kalastus, vesimatkailu ja uiminen ovat suosittuja vapaa-ajan viettomuotoja. Jokiympäristö koskineen, kosteikkoineen ja rantamineen tarjoaa myös monelle luonnonkasville ja eläimelle elintilaa muutoin tehokkaan länsisuomalaisen maankäytön alueella.

Kokemäenjoen veden laadun parantaminen on ollut viimeisten vuosikymmenten ajan mittavien ponnisteluiden kohteena. Vesien tilassa onkin tapahtunut selkeää parannusta mm. orgaanisen aineksen ja raskasmetallien kuormituksen vähentymisen kautta. Jokialue on kuitenkin edelleen runsasravinteinen ja sikäli veden laadun hyväksi toimet pysyvät pitkään aluetta yhdistävänä tekijänä. Ympäristöajattelun ei tule kuitenkaan rajoittua ainoastaan vesiensuojeluun. Maaseudun yritystoiminnan, varsinkin maatalouden ja elintarviketalouden, on osattava käyttää laaja-alaisesti hyväkseen alueen ympäristön, luonnonvarojen ja maiseman tarjoamia mahdollisuuksia, mihin samalla sisältyy myös velvoitteita ympäristön hoidosta ja luonnonvarojen vaalimisesta. Velvoitteista ja pelkämästä niiden täyttämisen tavoitteesta ollaan yritysten ympäristöasioiden tarkastelussa vähitellen siirtymässä uudempaan, kokonaisvaltaiseen näkökulmaan.

Tämä luonnonvaraselvitys on koottu yhteistyössä MTT:n, Agropolis Oy:n ja alueellisten toimijoiden välillä. Asiakirjalla ei ole hallinnollisesti sitovaa roolia alueen kehittämisessä, vaan se on ennemminkin keskustelun aloite ja suuntaaja.

Kuva 34. Suunnitteluprosessi.

Selvityksessä pyrittiin luonnonvarojen käyttöä kuvaamaan tasapuolisesti niin taloudellisesta, ekologisesta kuin sosiaalisestakin näkökulmasta. Parhaiten oli saatavilla tuotantoon ja taloudelliseen kehitykseen liittyviä tietoaineistojakin. Ympäristötietoakin alkaa olla jo saatavilla, mutta tietoaineistojen alueellinen kattavuus on olennaisesti heikompaa kuin taloudellisen tiedon osalta. Heikoin tilanne on luonnonvarojen käyttöä kuvaavan sosiaalisen ja kulttuurisen tiedon osalta. Myös projektialueen rajausta Kokemäenjoen valuma-alueen mukaisesti tuotti tiedonkeruussa ongelmia. Tiedonkeruussa tarkimpaan otantaan päästään kuntakohtaisen aineistojen kautta, mutta tällaisia ei monistakaan aiheista ole saatavilla.

Taulukko 17. Yhteenveto luonnonvaraselvityksessä käytetyistä tietoaineistoista.

Indikaattorit	Tiedon saatavuus	Aluetaso
Aluerakenne		
1. Asuminen		
- väestö ja huoltosuhde	-Tilastokeskus	-Seutukunta
- muuttoliike	-Tilastokeskus	-Seutukunta
2. Taloudellinen elinvoimaisuus		
- bruttokansantuote	-Tilastokeskus	-Maakunta
- työllisyys	-Tilastokeskus	-Seutukunta
- liikevaihdon ja henkilöstön määrän muutos toimialoittain	-Tilastokeskus	-Projektialue
- BTV-indikaattori	-Tilastokeskus	-Seutukunta
Maatalousalueiden luonnonvarat		
Ekologinen kehitys		
1. Luonnonvarojen käyttö yhteiskunnassa		
- ekologinen jalanjälki	-Kuntaliiton laskentaohjelma	-ei alueellista tietoa
- maatalouden materiaalivirrat	-Westfood: selvitys Sakunnan elintarviketaloudesta	-Satakunta
2. Ympäristön tila		
- maaperä (viljavuusfosfori, kadmium)	-MTT:n valtakunnallinen peltomaatutkimus	-n. 100 näytepistettä Kokemäenjoen valuma-alueella
- vesistöt	-Kokemäenjoen vesistönsuojeluyhdistys ja Suomen ympäristökeskus: veden laatu - Suomen ympäristökeskus: kaivovesitutkimus	-Vesistönsuojelupisteet Kokemäenjoen alueella -Lounais- (245 kpl) ja Sisä-Suomen (256) tutkitut kaivot

- ilma	- Suomen ympäristökeskus: ilmankuormitus -Satakunnan ympäristökeskus: bioindikaattorit	- Ilmoitusvelvollisten laitosten mitatut päästöt - Selvitys puuston elinvoimaisuudesta ja jäkälän esiintymisestä
- maisema ja biodiversiteetti	-ERNIE-projekti: maisemarakenteen muutos -Selvitykset peltolinnuston muutoksista	- Tutkimusalueet Karkussa ja Alastarolla - Tutkimusalueet Pälkäneellä, Lammilla ja Lounais-Hämeessä
Taloudellinen kehitys		
1. Alkutuotanto		
- maatilojen lukumäärä ja spv:t	-Maa- ja metsätalous-ministeriö	-TE-keskus
- maataloustulo	-Maa- ja metsätalousministeriö	-ei alueellista tietoa
- päätoimisuus/ monitoimisuus	-Maa- ja metsätalous-ministeriö	-TE-keskus
- tuotantosuunnat	-Maa- ja metsätalous-ministeriö	-TE-keskus
- investoinnit	-PTT:n ja Tietovarstan selvitykset	-TE-keskus
2. Maaseutuyrittäjyys		
- maaseutuyritysten lukumäärä, liikevaihto ja työllistävyyden	-MTTL:n maaseutuyritysrekisteri, joka perustuu Tilastokeskuksen ja MMM:n aineistoihin	-Maakunta
3. Elintarviketeollisuus		
- elintarvikeyritysten toimipaikkojen lukumäärä ja liikevaihto	-Tilastokeskus	-Seutukunnat
- yritys rakenne henkilöstön määrän	-Ruoka-Suomen selvitys	-Maakunta
- yritys rakenne tuotantoalan mukaan	-Ruoka-Suomen selvitys	-Maakunta
Sosiaalinen kehitys		
1. Sosiaalinen pääoma		
- yhteistoiminta	-ERNIE-projekti	-Seutukunnat
2. Inhimillinen pääoma		
- organisaatiot ja niiden aktiivisuus alueellisessa kehittämisessä	-ERNIE-projekti	-Seutukunnat
3. Kulttuurinen pääoma		
- alueellinen identiteetti	-ERNIE-projekti	-ei alueellista tietoa

Tähän yhteenvetoon olemme koonneet luonnonvaraselvityksen keskeisimmät tulokset yhdistettynä neljän pääteeman alle. Ympäristön ja yrittäjyyden vuorovaikutusta tarkastellaan kootusti 1) maatalouden, 2) luonnonvarojen jatkojalostuksen, 3) maaseutuyrittäjyyden ja 4) maaseudun inhimillisen resurssien näkökulmasta. Projektin aikana kootun tiedon ja esiin tulleiden kehittämistavoitteiden lisäksi esitellään kunkin aihealueen yhteydessä onnistuneita hanke-esimerkkejä käytännön tasolta.

7.2 Maatalous -maaseudun peruselinkeino

Tausta

Projektialue on maamme vahvinta maatalousaluetta. Paikoitellen alkutuotanto muodostaa seutukuntien bruttokansantuotteesta yli 20 %. Myös elintarviketeollisuuden merkitys on Satakunnassa ja Pirkanmaalla maan keskimääräistä tasoa suurempi.

Viimeksi kulunut vuosikymmen on ollut maataloudessa suurten muutosten aikaa. Tilojen määrä vähenee edelleen nopeasti, mutta osa tiloista myös investoi voimakkaasti tuotantonsa jatkamiseen ja laajentamiseen. Tuotantoon laajentavien tilojen ohella on myös tiloja, jotka ovat valinneet toimintatavakseen monitoimisuuden. Toimeentuloa haetaan sovittamalla maataloustyö yhteen muiden yritystoiminnan muotojen tai ulkopuolisen palkkatyön kanssa.

Maatilojen kehitys on siis eriytyvässä ja uusia toimintamalleja haetaan. Tulevaisuuden suunnitteluun liittyy kuitenkin runsaasti epävarmuustekijöitä ja sikäli yrittäjien eväät tehdä pitkälle tulevaisuuteen ulottuvia investointipäätöksiä ovat heikot. Tämä näkyy myös siinä, että maatilojen sukupolvenvaihdosten määrä on pudonnut pohjalukemiinsa. Tässä raportissa (luku 5) tarkasteltiin maataloustuotannon tulevaisuutta kolmen vaihtoehdoisen

Jouni Klinga

politiikkaskenaarion mukaisesti sekä arvioitiin tuotannon muutosten vaikutuksia maaseudun elinvoimaisuuteen ja ympäristöön Kokemäenjoen alueella.

Maatalouden tulevaisuusskenaariot

Todennäköisimmältä pitkän aikavälinkehitykseltä näyttää se, että EU:n yhteisessä maatalouspolitiikassa tullaan asteittain alentamaan tuotteiden hintoja ja vähentämään tuotannon tukia kaupan vapauttamisen periaatteiden mukaisesti. Samalla korotetaan yleistä hehtaaritukea pyrkimyksenä estää viljelijöiden tulojen merkittävä aleneminen ja viljelymaan väheneminen. Myös ruoan turvallisuus ja ympäristönäkökohdat tulevat edelleen korostumaan.

Tulevaisuusskenaarioista kävi selkeästi ilmi, että Kokemäenjoen alueen maatalous, erityisesti kotieläintuotanto, on voimakkaasti riippuvainen tukipolitiikasta. Tulevaisuuden päättäjien pohdittavaksi jää tukien kohdentaminen eri tukialueiden kesken ja mahdollisten täydentävien tukimuotojen kehittäminen. Jotta maatalous säilyy myös tulevaisuuden elinkeinona on päätoimisille viljelijöille pystyttävä tarjoamaan kohtuullinen taloudellinen toimintaympäristö. Myös arvostus ammattialaa kohtaan tulee saada kohenemaan, jotta tilanpidon jatkajia löytyisi edelleen.

Monilla tiloilla kohtuullinen toimeentulo voidaan kuitenkin saavuttaa ja maatalous elinkeinona tulee säilymään. Keskeinen tulevaisuuden haaste on onnistua alan rakennekehityksen säätelyssä siten, että ammatti tarjoaa toimeentulon ohella kohtuulliset työskentelyolosuhteet lisäämättä myöskään tuotteiden laatuun tai ympäristöön kohdistuvia riskejä.

Monet tilat pyrkivät myös laajentamaan toimintaansa perinteisen maatalouden ulkopuolelle. Monitoimisuus on maaseudun kannalta myönteistä, sillä siirtymä- ja kokeiluvaiheen kautta saattaa avautua mahdollisuuksia uudenlaisiin yritysmuotoihin. Kokemusten karttuessa ja yhteistyöverkostojen vahvistuessa nämä yritykset voivat jatkossa ehkä keskittyä kokonaan omaan erityisalaansa.

Timo Yli-Viikari

Maaseudun elinvoimaisuuteen tuotannon tehostumisella ja tilakoon kasvulla on kahdensuuntaista vaikutusta. Liikevaihdoltaan usean miljoonan markan maatila tuottaa tasaista kassavirtaa, joka antaa eri ostopanoksien muodossa tuloa useille paikallisille yrittäjille. Tiloilla tarvitaan myös työhuippuina koneurakointipalveluita tai uuden tekniikan tuntevaa ammattitaitoista aputyövoimaa. Työvoiman saatavuuden ehtona on, että lomittajien kokoaikainen työllisyys ja alan arvostus turvataan joko tilojen välisellä yhteistyöllä ja julkisen vallan toimenpiteillä. Toisaalta tilakoon suureneminen tarkoittaa myös ihmistyön korvaamista pääomalla ja konetyöllä, mikä osaltaan heikentää maaseudun työllisyystilannetta.

Ympäristönäkökulmasta tarkasteltuna maatalouden ympäristöongelmat saattavat lähitulevaisuudessa olla jopa kasvavia, sillä laajaperäistä viljelytapaa suosiva pinta-alaperusteinen tukipolitiikka ei sinällään kannusta kasvavia maatiloja ympäristön- ja maisemanhoitoon. Maatalouden ympäristötukiohjelman jatkaminen on sikäli ensiarvoisen tärkeää ja tulevaisuudessa tarvitaan edelleen toimenpiteitä ympäristönhoidon taloudellisten kannustimien ja luonnonvarojen arvostuksen lisäämiseksi.

Lähitulevaisuutta Kokemäenjoen alueellakin saattaa olla Ranskassa kokeiltujen ns. maaseutusopimusten mukaiset järjestelmät, jossa ympäristön ja maisemanhoidon tavoitteet

sovitaan alueellisella tasolla ja viljelijöille maksetaan korvaus näiden palveluiden tuottamisesta.

Oleellinen näkökohta ympäristöhaittojen ja tuotteiden laaturiskien hallinnassa liittyy kotieläintuotannon ja kasvintuotannon välisen alueellisen tasapainon säilyttämiseen. Tuotannon liiallinen, hallitsematon keskittyminen näkyy mm. kotieläintuotannon ravinnekuormituksena ja maaperän tiivistymisenä yksipuolisen kasvintuotannon alueilla.

Tuotannon tehostuessa myös viljelysmaisema yksipuolistuu ja tuotanto pyrkii keskittymään geneettisesti parhaimpiin lajikkeisiin. Monimuotoisuuden säilyttäminen on kuitenkin välttämätöntä, sillä tulevaisuuden muuttuvissa olosuhteissa viljelykasveilta ja -eläimiltä saatetaan edellyttää kokonaan toisenlaisia ominaisuuksia kuin nykyisten tuotantomenetelmien ja kulutustarpeiden aikana.

Timo Yli-Vikari

Myös maatalouden vesiensuojeluun on jatkossa panostettava. Maatalouden ympäristötukiohjelmaan sisältyvät hyvän viljelytavan periaatteet (suojakaistat, tarkennettu lannoitus ym.) luovat vesiensuojelun perustan. Tämän ohella on kuitenkin myös tarpeen tunnistaa vesistöjen valuma-alueiden ominaispiirteet, kuten ravinnekuormitushistoria ja pistemäiset kuormituslähteet, jotta päästään alueellisesti kohdennettuihin vesiensuojelun toimiin.

Eläinten hyvinvointi ja ja tuotteiden hygieninen laatu on kolmas tärkeä aihealue, johon tuotantoyksiköiden kasvaessa tulee kohdistumaan kasvavia paineita. Nämä asiat ovat myös tärkeitä imagotekijöitä, joihin kuluttajien luottamus perustuu.

Esimerkkejä hanketoiminnan kautta saavutetuista tuloksista:

Lallin Lammas Oy on lampaiden kasvattamiseen ja lihan myyntiin erikoistunut yritys, jonka on perustanut viisi köyliöläistä maanviljelijää. Lihantuotantoon on yhdistetty myös maisemanhoidonpalvelut. (www.tevanake.net/lammas/muu8.htm)

Life for lakes –projekti on kehittänyt ja testannut maa- ja metsätalouden ravinnekuormituksen vähentämisen ja maaseudun ympäristönhoidon menetelmiä. (www.mtt.fi/lifeforlakes)

7.3 Luonnonvarojen jatkojalostus

Tausta

Elintarviketeollisuus on metsäteollisuuden ohella merkittävin maaseudun uusiutuvia luonnonvaroja jalostavista toimialoista. Se on maamme teollisuudenaloista henkilöstöltään kolmanneksi suurin ja bruttoarvoltaan neljänneksi suurin toimiala.

Yrjö Tuunanen/MTT:n arkisto

Myös elintarviketeollisuus on läpikäynyt voimakasta rakennemuutosta, jossa suuret yksiköt ovat tehostaneet toimintaansa ja keskittyneet yhä enemmän massa-tuotteisiin. Tämä on toisaalta myös avannut mahdollisuuksia elintarviketeollisuuden pienyrityksille. Elintarviketeollisuuden toimipaikkojen lukumäärä ja liikevaihto onkin kokonaisuutena pysynyt Kokemäenjoen alueella melko vakaana, vaikka alan kilpailutilanne on sinällään tiukka ja osa yrityksistä on lopettanut toimintansa.

Tulevaisuudennäkymiä

Elintarvikemarkkinoilla ei sinällään ole näkyvissä kulutuksen kasvua ja markkinatilannetta saattaa tulevaisuudessa huonontaa lisääntyvä tuontipaine. Varsinkin pienten elintarvikeyritysten on jo nykyisinkin vaikea saada tuotteitaan isojen kauppaketjujen välitykseen.

Kulutus on kuitenkin siirtymässä yhä jalostetuimpiin tuotteisiin ja joillakin erikoistuotteilla on oikein markkinoituna mahdollisuuksia kasvutilan löytämiseen. Lisäksi aivan uusia mahdollisuuksia on löydettävissä hyödyntämällä elintarvikeraaka-aineiden arvo-osia ja kehittämällä uuselintarvikkeita, joilla on todennetusti myönteinen vaikutus terveyteen.

Ympäristönäkökulmasta tarkasteltuna elintarviketuotantoa tulee kehittää niin, että ravinnontarve saadaan täytettyä mahdollisimman vähällä luonnonvarojen käytöllä, jolloin myös päästöt ja ympäristökuormitus vähenee. Ns. ekotehokkuuden parantamiseen päästään tuotantotekniikkaa kehittämällä ja vähentämällä elintarvikkeiden turhaa pakkaamista ja prosessointia sekä energian käyttöä säilytyksissä ja kuljetuksissa.

Nykyisellään vain harva esim. satakuntalainen tuote päättyy satakuntalaiselle kuluttajalle, sillä elintarvikkeiden jalostuksen ja kaupan rakenteet ovat pitkälti keskittyneitä. Parhaiten paikallisuus on säilynyt niillä aloilla, jossa raaka-aineet on saatava tuoreina ja tuotteen laadulla on ratkaiseva merkitys. Näin on esimerkiksi meijeriteollisuudessa ja tuorevihanneksien myynnissä.

Paikallisten tuotteiden etuna on se, että niiden esille tuodut alkuperätiedot säilyvät kuluttajan tietoisuudessa paremmin. Ne myös tukevat alueen ruokakulttuuria ja omaleimaisuutta. Paluu entisenlaisiin ruokajärjestelmiin, jossa suurin osa ruoasta tuotettiin oman maakunnan alueelle ei liene enää mahdollista. Pikemminkin voidaan suomalaista perusruokavaliota täydentää kehittämällä omaleimaisia maakunnallisia tuotteita, jotka tarjoavat kuluttajalle paikalliseen identiteettiin ja osaamiseen perustuvia elämyksiä.

Esimerkkejä hanketoiminnan kautta saavutetuista tuloksista:

Maatalouden esittelypuisto Elonkierto Jokioisilla kertoo kuluttajille ruoan tiestä pellolta pöytään. Erityisesti on kehitetty ympäristökasvatuksen toimintamalleja koulunuorisolle, tulevaisuuden kuluttajille (<http://mtt.fi/elonkierto>)

Satakunnan lähiruokahanke pyrkii kehittämään välityskanavia paikallisten tuottajien tuotteiden saamiseksi suurkeittäöihin. (<http://193.209.5.10/homepage.nsf/B7D1C1E13EB47D81C22569BA0049C6A8/DD17608A84F3803FC2256A9D001EA05D?OpenDocument>)

Maatilan lihakauppa Makuliha Oy Tammelassa on raaka-aineiltaan suomalaista alkuperää olevia lihatuotteita jalostava ja markkinoiva yritys, jonka yhteistyöverkostoon kuuluvat pienteurastamo sekä useita naudan, sian, lampaan, metsäpossun ja riistalihan tuottajia.

7.4 Maaseutuyrittäjyyden kehittäminen

Tausta

Maaseutuyritysten määrä ja liikevaihto pysyi projektialueella 1990-luvulla suurin piirtein samalla tasolla, sillä vuosikymmenen alun laman aiheuttamasta notkahduksesta yritysten liikevaihtoihin on jo toivuttu. Väkilukuun suhteutettuna maaseutuyrityksiä on ollut eniten Satakunnassa (15 kpl/1000 asukasta), sitten Pirkanmaalla (12) ja Hämeessä (9).

Diva Hakala/Mäki-Heikkilän Leipä

Uutta yrittäjyyttä on syntynyt varsinkin erikoismaataloudessa, matkailu- ja virkistyspalveluissa, elintarvikkeiden jalostuksessa, maatilan tuotteiden myynnissä, koneurakoinnissa sekä terveydenhoito- ja sosiaalipalveluissa. Maatilatalous on kuitenkin edelleenkin ylivoimaisesti tärkein maaseutuelinkeino. Myös rakentaminen, teollisuuden aliurakointi, kuljetukset ja kauppa työllistävät runsaasti maaseudun ihmisiä (Liite 2).

Maaseudun yritykset ovat yleisesti pieniä ja resursseiltaan rajallisia; keskimäärin yrityksissä on 1,5 henkilöä. Uuden yritystoiminnan syntymisen ohella keskeisenä haasteena on myös olemassa olevien yritysten kasvun tukeminen.

Tulevaisuuden suuntaviivoja

Projektin kuntakyselyssä todettiin maaseutuyritysten tuotekehittelyssä ja markkinoinnin yhteistyössä runsaasti kehittämistarpeita. Kasvuun pyrkivien yritysten tulee panostaa nykyistä enemmän ja suunnitelmallisemmin kohderyhmänsä määrittämiseen sekä tuotteiden kysynnän ja kilpailutilanteen selvittämiseen. Suurin osa alueen kuluttajista on kaupunkilaisia (Tampereen, Porin ja Hämeenlinnan ympäristössä), ja siten yrityksille on keskeistä ymmärtää kaupunkikulttuuria ja sen kautta havaita ja kehittää kuluttajälhtöisiä liikeideoita. Silti on

Jukka Tuori

myös tärkeää vaalia maaseutualueiden omaleimaista osaamista, maaseutukulttuuria ja – identiteettiä, sillä yhdentyvässä ja kansainvälistyvässä toimintaympäristössä menestyvät omaperäiset tuotteet ja alueet.

Pienet maatilayritykset eivät välttämättä pysty toiminnan kehittämiseen omin voimavaroin, vaan resursseja on haettava yritysten verkostoitumisen voimaavarojen yhdentämisen kautta.

Yhteistyön kautta voidaan vähentää kustannuksia ja yritystoiminnan riskejä sekä saadaan verkoston jäsenten osaaminen yhteiseen käyttöön. Omaan osaamiseen keskittymällä ja jakamalla työtä kunkin alan asiantuntijalle, saadaan resurssit liikkeelle ja kustannuksia alennetuksi.

Verkostoitumisen ohella tarvitaan myös maaseutuyritysten markkinointiin ja tuotekehitykseen erikoistuneita yrityksiä ja yhteiskunnan palveluita. Näitäkin alkaa olla jo kattavasti saatavilla alueen kaikissa osissa.

Maaseutumatkailun merkitys nousi kuntakyselyssä voimakkaasti esille, vaikka toimiala ei liikevaihdoltaan ole suurimpien joukossa. Matkailu luo suoraa vuorovaikutusta maaseudun ja taajamien asukkaiden välille ja toimii siten osaltaan yhtenä maaseudun tuotteiden ja palveluiden markkinointi- ja jakelukanavana.

Jouni Klinga

Maatilamatkailu hyödyntää onnistuneesti maaseudun omia resursseja - suomalaista väljää ja rauhallista maaseutuasukutusta sekä luontoa metsineen, vesistöineen ja saaristoineen. Uutta sisältöä maatilamatkailuun on viime vuosien aikana luotu uutta kehittämällä omaleimaisia tuotteita paikallista kulttuuria tuotteistamalla. Kokemäenjoen alueella matkailu on suurelta osin maakunnan sisäistä lähimatkailua, mutta osin myös kansallisia matkailuvirtoja hyödyntävää. Matkailunkin osalta kuntakyselyssä tuli voimakkaasti esille tarve verkostoitumiseen ja voimavarojen yhdentämiseen. Matkailun on menestyäkseen kyettävä kokoamaan myyntikelpoisia ja laadukkaita tuotekokonaisuuksia ja hyödyntämään maaseudun mahdollisuuksia elinkeinorajat ylittäen.

Ympäristönäkökulma on tulossa osaksi myös maaseutuyrittämistä. Matkailussa tämä tarkoittaa esimerkiksi paikallisten ominaispiirteiden huomioonottamista ja luonnon kunnioittamista. Ympäristöajattelu voi myös tarjota mahdollisuuksia yritystoiminnan kehittämiseen esim. jätehuollon ja kierrätyksen, maisemanhoitopalveluiden ja korjausrakentamisen alalla.

Projektissa pyrittiin myös aktivoimaan alueen maaseutuyrityksiä kehittämällä työvälineitä pienyritysten ympäristönhoitoon (luku 6.3). Ympäristöohjelman laatiminen on konkreettinen asia, jonka avulla ympäristöasiat voidaan nostaa keskusteluun. Ympäristöohjelma pohjautuu kansainväliseen ISO 14001 –standardin mukaisesti toiminnan jatkuvan parantamisen malliin.

Toiminnalle asetetaan sellaiset tavoitteet, jotka on mahdollista saavuttaa. Ulkopuolisen asiantuntijan palveluita voidaan käyttää alustavan ympäristökatselmuksen tekemiseen, jossa tunnistetaan yrityksen toiminnan merkittävimmät ympäristönäkökohdat, mutta tavoitteiden asettamisesta vastaa kukin yritys itse.

Esimerkkejä hanketoiminnan kautta saavutetuista tuloksista:

Taikayöntienoo on Kaakkois-Satakunnassa sijaitseva liki 30 maaseudun pienyrityksen muodostama verkosto, joka tarjoaa luonto- ja elämysmatkailun palveluita. (www.taikayontienoo.net)

Matkailukäyttöön rakennettu Olkitalo Villa Pellavista Humppilassa on esimerkki maatilalta saatavien luonnonmukaisten rakennusmateriaalien uudesta tulemisesta. (www.agronet.fi/urpola)

Kanniston Kotieläintila Alastarolla on luomuviljelyä sekä vanhakantaista karjanhoitoa harjoittava maatilamatkailu- ja leirikoulutila. (www.taikayontienoo.net)

Huomisen Hauhon reitti - vaurautta ja virkistystä vesistöistä on hanke, joka edistää vesiensuojelua sekä pienimuotoista matkailua reitin varrella Hämeessä ja Pirkanmaalla. (www.hauho.fi/hauhonreitti)

Kotitilan parhaat on Tampereella toimiva pienimuotoista elintarviketuotantoa maaseudulla harjoittavien yrittäjien yhteinen markkinointi- ja yhteistyöverkko.

Hämeenkyrön kansallismaiseman hoidossa on aktiivisesti kehitetty myös yritystoiminnan näkökulmia. <http://www.hameenkyro.fi/ymparisto/index.html>.

7.5 Ihmisissä, osaamisessa ja yhteistyössä on maaseudun voima

Tausta

Maaseutualueet ovat mittavien haasteiden edessä, kun kuntien väkimäärä jatkuvasti vähenee.

Timo Yli-Viikari

Projektialueella ainoastaan Tampereen ja Hämeenlinnan läheiset alueet ovat päässeet viimeisten vuosien aikana positiivisen väestökehityksen puolelle. Alueilla, joissa väki vähenee, joudutaan tavallisesti painimaan myös muuta maata heikomman työllisyys- ja aluetaloudellisen kehityksen kanssa, kuten Kuntaliiton BTV-indikaattori (luku 3.4) osoittaa.

Vaikka maaseutu kohtaa haasteita, on sillä myös

luontoon ja ihmisiin liittyviä mahdollisuuksia käytettävänä. Ympäristötietoisuuden lisääntyminen, tarve korvata uusiutumattomia resursseja esim. energiaa ja rakennusmateriaaleja uusiutuvilla resursseilla, elintarvikkeiden turvallisuus- ja terveellisyysnäkökohdat sekä kaupunkilaisten tarve virkistäytymiseen ja vastapainon hakemiseen omalle elämäntavalleen ovat kaikki trendejä, jotka avaavat uusia mahdollisuuksia maaseudun tuotteiden ja palvelujen markkinointiin.

Mahdollisuuksien muuttamisessa toimeentuloksi ja elinvoimaisuudeksi tarvitaan osaamista ja yhteistyön voimaa. Maaseudulla, missä taloudelliset resurssit saattavat olla rajoittavana tekijänä, ns. sosiaalisen pääoman merkitys korostuu entisestään. Sosiaalista pääomaa on ihmisten kyky toimia yhdessä ja löytää ratkaisuja omiin arkipäivän ongelmiinsa. Keskinäinen luottamus rakentuu asteittain myönteisten kokemusten kautta. Myös vuorovaikutustaitoja tarvitaan yhteisen sävelen löytymiseen erilaisten taustan ja kokemusten omaavien henkilöiden välillä.

Tulevaisuuden suuntaviivoja

Projektialueen sisälle on jo muodostunut useita toimivia yhteistyöverkkoja, alkaen kyläyhdistyksistä ja jatkuen hallinnon, tutkimuksen, neuvonnan ja yritysten verkkoihin. Uudet LEADER⁺-, POMO- ja Alma-rahoitusta hyödyntävät omaehtoisen maaseudun kehittämisen toimintaryhmät ovat aloittaneet hanketyön vuoden 2001 aikana. Kokemukset onnistuneesta yhteistyöstä rakentavat pohjaa uusille yhteistyöhankkeille - ja myös päinvastoin. Siksi tiedonkulkuun, yhteistyön kehittämiseen ja luottamuksen ylläpitämiseen hankkeen osapuolten välillä kannattaa panostaa.

Keskeinen haaste on valjastaa alueella sijaitsevien organisaatioiden voimavarat alueelliseen kehitykseen. Korkeakoulujen, tutkimuslaitosten, oppilaitosten ja osaamiskeskusten tieto ja osaaminen tulee jalkauttaa, niin että maaseudulla toimivat yritykset voivat käyttää sitä kilpailukykyensä kasvattamiseen. Tähän tarvitaan yhteistä hanketoimintaa ja vuorovaikutusta eri muodoissaan.

Myös kuntien välinen yhteistyö on voimistunut taloudellisten realiteettien vauhdittamana. Konkreettisia seudullisen yhteistyön muotoja ovat olleet mm. yhteiset yritys- ja kehittämiskeskukset ja seudulliset jätehuoltoyhtiöt. Vuonna 2001 hyväksyttiin koko maasta 34 aluetta Sisäasianministeriön Aluekeskusohjelmaan, projektialueeltakin Forssan seutukunta, Hämeenlinnan seutu, Hyvinkään-Riihimäen talousalue, Porin kaupunkiseutu, Rauman seutu sekä Tampereen ja Etelä-Pirkanmaan seudut. Ohjelman toivotaan kokoavan kunnat, yritykset, tutkimus- ja oppilaitokset sekä kansalaisjärjestöt laajalti alueelliseen yhteistyöhön.

Maaseudun kehittäjiä:

Projektialueen kylätoimikunnat ovat järjestäytyneet neljään maakunnalliseen kylien yhteenliittymään (www.maaseutuplus.net). Hämeen Kylät ry, Pirkan Kylät ry, Satakylät ry sekä Varsinais-Suomen Kylät ry - Egentliga Finlands Byar rf

Projektialueella toimii yhteensä 13 omaehtoisen maaseudun kehittämisen toimintaryhmää (www.maaseutuplus.net): Pomoottori ry, PoKo ry, Pirkan Helmi ry, Joutsenten reitti ry, Kantri ry, Aktiivinen Pohjois-Satakunta ry, Karhuseutu ry, Pyhäjärvisseudun Kehittämisyhdistys ry, Maaseudun kehittämisyhdistys Ravakka ry, Hämeen Linnaseudun kehittämisyhdistys ry, Hyvinkään-Riihimäen Seudun Yhteistoimintayhdistys ry Yliset, LounaPlussa ry sekä Varsinais-Suomen jokivarsikumppanit ry.

Elintarvikealan osaamiskeskus ELO:n toiminnan pääasiallisen kohderyhmän muodostavat elintarvikealan pk-yritykset. Osaamiskeskuksen solmukohtat projektialueella ovat MTT, Agropolis Oy, Pyhäjärvi-Instituutti sekä yhteistyökumppani TAMFOOD. (www.intermin.fi/suom/oske)

Agropolis-tiedepuisto Jokioisilla rakentuu vuosien 2000-2006 aikana ja sen tavoitteena on edistää tutkimustiedon ja innovaatioiden siirtymistä elintarviketuotantoon, bioteknologiaan ja maaseutu ympäristöön liittyvien yritysten käyttöön sekä erityisesti synnyttää uusia yrityksiä. (www.agropolis.fi)

8 Kirjallisuus

- Ahtela, I., Lehtonen, E., Bärlund, I., Tuhkanen, T.-R., Rajala, J., Santapukki, A., Vilonen, K., Ollas, M., Piispa, P. 2001. Ravinnetaseet avuksi maatalouden ympäristönsuojelussa. Koetoiminta ja käytäntö 58, 2: 16.
- Borg, P. & Condit, s. (toim.). Kestävä matkailu. 1997. Matkailun osaamiskeskus. Joensuun yliopisto.
- Borg, P. 1998. Kestävyyden kriteerit matkailuelinkeinon palveluksessa. Joensuun yliopisto.
- Collados, C. & Duane, T.P. 1999. Natural capital and quality of life: a model for evaluating the sustainability of alternative development paths. *Ecological Economics* 30:441-460.
- Erkamo 1999. Hämmäläisen ympäristön tila. Hämeen ympäristökeskuksen moniste 12.
- Erviö, R., Mäkelä-Kurtto, R. & Sippola, J. 1990. Chemical characteristics of Finnish Agricultural Soils in 1974 and in 1987. Julkaisussa Kauppi et al. Acidification in Finland. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Esiselvitys maatilojen yhteistoimintahalukkuudesta Lounais-Hämeessä. Yhteenveto. Agropolis Oy, Jukka Tuki ja Jenni Tanski. EMOTR. 20 s.
- Etelä-Pirkanmaan seutukunnan LEADER –kehittämissohjelma vuosille 2000-2006. Pirkan Helmi ry. 2000. 25 s.
- Hellsten, Katri (1998): Sosiaalisen pääoman käsitteestä. Teoksessa Sosiaalinen pääoma – käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki. s. 29-35.
- Hiedanpää, J. 2000. Natura naturans: metsäluonnon monimuotoinen arvottaminen Pohjois-Satakunnassa. In: Haapala, A & Oksanen, M. Arvot ja luonnon arvottaminen, Helsinki: Yliopistopaino. p. 154-178.
- Huomisen Hauhon reitti – vaurautta ja virkistystä vesistöistä. Hankesuunnitelma. 24.10.2000.
- Hyvönen, S., Kupiainen, T ja Pietikäinen, P. Maaseudun pienyritysten strategiat, muutoskyvykyys ja tulokellisuus. MTTL:n tiedonantoja 201/1995. 72 s.
- Hämeen liitto 1998. Hämeen aluekehitysohjelma 2000-2006. Julkaisuja IA:14. 66 s.
- Hämeen ja Uudenmaan luomutuote ja –palveluhakemisto 2000. Hämeen ja Uudenmaan Maaseutokeskukset. 30 s.
- Hämeen strateginen maakuntasuunnitelma ja aluekehittämissohjelma. 1997. Hämeen liitto. 104 s.
- Hämeen TE-keskuksen alueen maaseutus suunnitelma, luonnos 1999. 21 s.
- Jalkanen Marita & Tornikoski Kari. 1996. Pälkäneen linnusto 1859-1995. Pälkäne-seuran luontojaosto.
- Jansson, H., Mäntylähti, V., Närvänen, A., Uusitalo, R. 2000. Phosphorus content of ditch sediments as indicator of critical source areas. Research Note. Agricultural and food science in Finland 9.
- Johanson, Jan-Eik & Uusikylä, Petri. 1998. Sosiaalinen pääoma verkostoissa. Julkaisussa Sosiologia 1. Westermarck-seura. s. 17-28.
- Jussila, I. 1997. Porin-Harjavallan ja Pohjois-Satakunnan alueen ilman laadun seuranta bioindikaattorien avulla vuosina 1996-1997. Sykesarja B 12. Turun yliopisto. Satakunnan ympäristöntutkimuskeskus.

- Järvenpää, M, Piippo, T, Tammio, J, Enroth, A ja Peltola, A. 1995. Elinkeinotoiminta maaseudulla.
- Kainulainen, K. 2000. Monimuotoinen maaseutukulttuuri. Kehittämisenäkökulmia Suupohjan ja Koillis-Savon seutukunnista. Helsingin yliopiston maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Seinäjoki. Sarja A:5. 170 s.
- Kainulainen, Sakari & Rintala, Taina & Heikkilä, Matti. 2001. Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Stakes. Tutkimuksia 114.
- Kehittämissuunnitelma vuosille 2000-2006. Pomoottori ry. 2000. 25 s.
- Keski-Hämeen alueen maatilakysely. Hauho, Tuulos, Lammi, Hämeenkoski, Kärkölä, Padasjoki. Hämeen maaseudun kehittämissosuuskunta. Keski-Hämeen LEADER II –toimintaryhmä. 1998. 2 s.
- Kestävä matkailu. 1997. Matkailun osaamiskeskus. Joensuun yliopisto.
- Kokemäenjoen kestävä jokimatkailu. Pirkanmaan liiton julkaisu D 49. 1999. 36
- Kokemäenjoen vesistön vesiensuojelu 1999. Vuosiyhteenveto Kokemäenjoen ja Porin edustan merialueen yhteistarkkailusta vuodelta 1999. Oravainen, R. Julkaisu 415.
- Korkka-Niemi, K., Sipilä, A., Hatva, T., Hiisvirta, L., Lahti, K. & Alfthan, G. 1993. Valtakunnallinen kaivovesitutkimus. Talousveden laatu ja siihen vaikuttavat tekijät. Vesi- ja ympäristöhallinnon julkaisuja A:2.
- Kupiainen, T, Helenius, J, Kaihola O ja Hyvönen, S. 2000. Maaseudun pienyrityksen menestyminen. MTTL:n tutkimuksia 239/2000. 127 s.
- Lehtinen, H. 1995. Ympäristön tila Satakunnassa. Alueelliset tilareportit 5. Suomen ympäristökeskus.
- Loimaan seutukunnan mautilojen tilanne ja tulevaisuusnäkymät vuonna 1997. Loimaan Seutukunnan Kehittämiskeskus, Johanna Yliskylä. Kesäkuu 1998. EMOTR. 100 s.
- Luomuperunarengas –projekti. 2000. Loppuraportti. Agropolis Oy. Jukka Tuki ja Jenni Tanski. 6. 9 s.
- Luontomatkailu ja lomamökit Pirkanmaalla. 1999. TamTours. Pirkanmaan matkailu. 31 s.
- Maalle – Satakunnan maaseutumatkailuyrittäjät 98-99. 32 s.
- Maaseudun vahvuudet elinkeinoksi: Juupajoki, Längelmäki ja Orivesi. Mirja Tuomaala. 64 s.
- Maaseutubarometri 2000. Etelä-Savon, Hämeen, Kaakkois-Suomen, Pirkanmaan, Satakunnan, Uudenmaan ja Varsinais-Suomen TE-keskukset. Kesäkuu 2000. Tietovarsta oy, Lappeenranta. 64 s.
- Maaseutumatkailu. 1997. Toimialaraportti. KTM toimiala-infomedia.
- MTT 2001. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2001. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 97.
- Maatilayrittäjien tulevaisuusstrategiat. Marja Bläuer. Kihniö: Tilat tuottamaan. Kihniön kunta, Outi Aho, Parkano: Tiedolla ja taidolla 2000-luvulle. Parkanon kunta. Timo Kuivalainen. PMK-verkosto. Pirkanmaan TE-keskus. EMOTR. 107 s.
- Maatilayrittäjien tulevaisuusstrategiat 1998. Koillis- ja Pohjois-Pirkanmaa. Kurun kunta / Virpi Jokinen; Ruoveden kunta / Heidi Kuutti; Virtain kaupunki / Heidi Tanhuanpää; Kuoreveden ja Vilppulan kunnat sekä Mäntän kaupunki / Sole Rajala. HY, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus Seinäjoki. EMOTR. Yhteenveto. 40 s.

- Matkailun ohjelmopalvelut 1997. Toimialaraportti. KTM toimiala-infomedia.
- Mikola, T. 2001. Suurkeittiökartoitus. Satakunnan lähiruokaprojekti. Käsikirjoitus 14.8.2001.
- MKL 2000. Laatutyöllä tuloksiin. Maaseutukeskusten Liiton julkaisu no 958. Tieto tuottamaan 89. Keuruu. 89s.
- MMM 1997. Uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käytön yleismittarit. Maa- ja metsätalousministeriö. Helsinki.
- MMM 1997. Maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategia. Uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käytön toimintalinjat. Maa- ja metsätalousministeriö.
- Julkaisu 2.
- MMM 2000. Maaseudulla on mahdollisuuksia. ALMA Alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2000-2006. Maa- ja metsätalousministeriön esite. 14 s. (www.lande2000.fi).
- MTTL: 1995. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 1999/2000. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisu. 95 s.
- Niittykangas, H. (toim.). 1999. Yrittäjyys ja maaseutu. Kuopion yliopiston selvityksiä. Yhteiskuntatieteet 9. 170 s.
- Pearce, D. 1999. Measuring sustainable development: implications for agri-environmental indicators. In: OECD 1999. Measuring the environmental impact. The York workshop. Organization for economic co-operation and development. Joint working party of the committee, the environment policy committee. COM/AGR/CA/ENV/EPOC(99)20.
- Pearce, D & Warford, J. 1993. World without end. Economics, environment and sustainable development. World Bank. Oxford University Press.
- Pirkanmaan maaseutusuunnitelma 2000-2006. 1999. Luonnos. 30 s.
- Pirkanmaan liitto 1994. Pirkanmaan maaseudun kehittämisen kehysohjelma. Pirkanmaan liiton julkaisu B 24.
- 1996. Pirkanmaan menestyksen strategia 2000+. Pirkanmaan liiton julkaisu B 40.
- 1996. Pirkanmaan maakunnan kehittämismahdollisuuksien ja alueen strategisen suunnittelun arviointi. Pirkanmaan liiton julkaisu B 38.
- 1998. Tunnuslukuja Pirkanmaan kuntien talouden kehityksestä. Julkaisu B 46.
- 1999. Pirkanmaan väestö- ja elinkeinokatsaus. Julkaisu D 44.
- Kokemäenjoen kestävä jokimatkailu. Pirkanmaan liiton julkaisu D 49.
- Pirkanmaan maaseutusuunnitelma 2000-2006. Luonnos. Maaliskuu 1999. Pirkanmaan työvoima- ja elinkeinokeskuksen maaseutuosasto.
- Pitkänen, M. ja Tiainen, J. 2000. Maatalous ja luonnon monimuotoisuus. BirdLife Suomen julkaisu 1. Helsinki.
- Pyykkönen, P. 2001. Kirjallinen tiedonanto raportointivaiheessa olevan maatalouden investointitutkimuksen tuloksista sekä esitelmä Agro-Food 2001 tapahtumassa.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 1999. Maaseudun pienyritysrekisteri. MTTL:n tutkimuksia 235. 85 s.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2000. Maaseudun pienyritysten rakennekehitys. MTTL:n tutkimuksia 245. 126 s.

- Ruuskanen, P. 1999. Luottamus verkostotalouden laidalla. Teoksessa: Ilmonen, K (toim.). Sosiaalinen pääoma ja luottamus. s. 93-118.
- Ryhänen, H. Pihlajaveden järvimatkailun kehittäminen. Teoksessa. Borg, P. & Condit, S. (toim.). 1997.
- Satakuntaliitto 1998. Satakunta - yhdyskunta ja ympäristö. TERRA-projektin väliraportti.
- Satakunnan maakunnan kehittämissuunnitelma. Kehittämishjelma A: 241.
- Satakuntaliitto 1998. Satakunnan maakunnan kehittämissuunnitelma. A:241. 1998. 53 s.
- Satakuntaliitto 1998. Satakunta – Yhdyskunta ja ympäristö. TERRA/ SDTP. Väliraportti.
- Satakuntaliitto. Satakunnan matkailustrategia vuosille 2000-2005. Sarja A:250. 26 s.
- Satakunnan alueellinen maaseutusuunnitelma 2000-2006. Työversio 2000. 61 s.
- Suomen ympäristökeskus 2000. Kokemäenjoen vesistö. (<http://www.vyh.fi/tila/los/vesi/koklaatu.htm> ja Suomenlahti rehevöityy (<http://www.vyh.fi/tila/vesi/suomen/ravinne.htm>)
- Svendsen, Gunnar L. H. & Svendsen, Gert T. 2000. Measuring Social Capital: The Danish Co-operative Dairy Movement. Julkaisussa Sociologia Ruralis 40: 72-86.
- Tiainen ja Pakkala 1999. Maatalousympäristön linnuston muutokset ja seuranta Suomessa. Linnut vuosikirja.
- Toimiva maaseutu 1996. Maaseutuohjelma. Maa- ja metsätalousministeriön asettaman työryhmän ehdotukset ja perustelut. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1. 152 s.
- Tomberg, J. 1995. Satakunnan maakunnan institutionalisoituminen.
- www.pori.fi/kirjasto/julkaisut/gradut/tomberg.html
- Turtola, A. Lounais-Hämeen peltolinnusto 1991-1995.
- Uusitalo, P & Pietola, K. 2001. Kotieläininvestointien kannattavuus vuonna 2000. MTT Taloustutkimuksen selvityksiä (MTTL) 9. 22 s.
- Uusitalo, R., Tuhkanen, H-R., Yli-Halla, M. 2001. Viljelijöille työkalu fosforikuormituksen hallintaan. Ympäristö ja terveys 32, 5. s. 70-73. [
- Viljavuuspalvelu 1997. Viljavuustutkimuksen tulkinta peltoviljelyssä. Viljavuuspalvelu Oy.
- Vogt, R. 1999. Muuttuva maaseutu. Maaseutupoliittinen selvitysraportti maa- ja metsätalousministeriölle. 131 s.
- Väisänen, R., Lammi, E & Koskimies, P. 1998. Muuttuva pesimälinnusto. Otava. Keuruu.
- YM 1999. Hallituksen kestävän kehityksen ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös ekologisen kestävyuden edistämisestä. Internetissä: <http://www.vyh.fi/poltavo/keke/perpaatos.htm>. Cited in 2.3.1999
- Ykkösmaseudun kehittämissuunnitelma. Kantri ry. 2000. 38 s.
- Yli-Halla, M., Nykänen, A., Siimes, K., Tuhkanen, H-R. 2000. Ympäristötuen ehdot ja maan heppoliukoisen fosforin pitoisuus. MTT:n julkaisuja. Sarja A 77: 45 p. + 4 app.. <http://www.mtt.fi/asarja/pdf/asarja77.pdf>
- Yritysten sijaintitekijät ja yhteistoiminta. Työtehoseuran julkaisuja 340/1995. 119 s.

- Hietala-Koivu, R., 1999. Agricultural landscape change: a case study in Yläne, southwest Finland. *Landscape and Urban Planning* 46: 103-108.
- Hietala-Koivu, R. 2002. Landscape and modernizing agriculture: a case study of three areas in Finland in 1954-1998. Forthcoming in *Agriculture, Ecosystems & Environment*.
- McGarigal, K. and Marks, B. J. 1995. FRAGSTATS: spatial pattern analysis program for quantifying landscape structure. U.S. Forest Service General Technical Report PNV 351.
- Pitkänen, M. & Tiainen, J. 2001: Biodiversity in agricultural landscapes in Finland. *Birdlife Finland Conservation Series* (No 3.) 93 p.
- Ruuska, R. and Helenius, J. 1996. GIS analysis of change in an agricultural landscape in Central Finland. *Agric.Food Sci in Finland* 5: 567-576.
- Ulrich, R.S. 1983. Aesthetic and affective response to natural environment. In *Behavior and the Natural Environment* edited by Altman, I. and Wohlwill, J. F. *Human Behavior and Environment, Advances in theory and research*. Vol. 6. Plenum Press. 85-125

9 LIITTEET

LIITE 1.

Projektialueen kunnat ja seutukunnat

	Asukkaita 31.12. 1999		Asukastiheys	Maas.tyyppi: KL=kaup.läh. K=kaup. Y=ydinmaaseutu S=syrj. maaseutu	KK=kärkikunnat KS=kaupunki-seudut	Kaupungit	Tavoitealueet	Toimintaryhmät
KANTA-HÄME	13908							
Hämeenlinnan seutu	87479							
Hattula	9120	0-20	KL		KS	2		
Hauho	3956	0-20	Y		KS	2		Keski-H. Leader
Hämeenlinna	45980	160-370	K		KK	K 2		
Janakkala	15409	20-30	Y		KS	2		
Kalvola	3399	0-20	Y		KS	2		
Lammi	5685	0-20	Y		KS	2		Keski-H. Leader
Renko	2349	0-20	KL		KS	2		
Tuulos	1581	0-20	Y		KS	2		Keski-H. Leader
Riihimäen seutu	15598							
Hausjärvi	8097	0-20	KL		KS	2		
Loppi	7501	0-20	KL		KS	2		
Forssan seutukunta	36007							
Forssa	18644	30-110	KL		KS	K 2		Loimi-H. Pomo
Humppila	2590	0-20	Y		KS	2		Loimi-H. Pomo
Jokioinen	5659	20-30	KL		KS	2		Loimi-H. Pomo
Tammela	6357	0-20	KL		KS	2		Loimi-H. Pomo
Ypäjä	2757	0-20	Y		KS	2		Loimi-H. Pomo

PIRKANMAA	44702						
Tampereen seutuk.	29370						
Kangasala	21919	30-110	KL	KS			Kantry ry
Lempäälä	15964	30-110	KL	KS			Kantry ry
Nokia	26691	30-110	KL	KS	K		Kantry ry
Pirkkala	12358	110-160	Y	KS			Kantry ry
Tampere	19317	160-370	K	KK	K		Kantry ry
Vesilahti	3391	0-20	Y	KS			Kantry ry
Ylöjärvi	20209	30-110	KL	KS			Kantry ry
Etelä-Pirkanmaa	42294						
Kylmäkoski	2675	0-20	Y			2	Pirkan Helmi ry
Toijala	8060	110-160	Y		K	2	Pirkan Helmi ry
Urjala	5714	0-20	Y			2	Pirkan Helmi ry
Valkeakoski	20626	30-110	KL	KK	K	2	Pirkan Helmi ry
Viiala	5219	30-110	Y			2	Pirkan Helmi ry
Lounais-Pirkanmaa	25011						
Mouhijärvi	2913	0-20	KL	KS		S	Jouts. Reitti ry
Suodenniemi	1466	0-20	Y			S	P-Satak. Leader
Vammala	15517	20-30	Y		K	S	Jouts. Reitti ry
Äetsä	5115	0-20	Y			S	Jouts. Reitti ry

	Asukkaita	31.12. 1999	Asukastiheys	Maas.tyyppi: KL=kaup.läh. K=kaup. Y=ydinmaaseutu S=syrj. maaseutu	KK=kärkikunnat KS=kaupunki-seudut	Kaupungit	Tavoitealueet	Toimintaryhmät
Kaakkois-Pirkanmaa	10001							
Kuhmalahti	1124	0-20	Y				S	Pomoottori ry
Luopioinen	2405	0-20	Y				S	Pomoottori ry
Pälkäne	4230	0-20	Y				S	Pomoottori ry
Sahalahti	2242	0-20	Y				S	Pomoottori ry
Luoteis-Pirkanmaa	30076							
Hämeenkyrö	9904	0-20	Y				S	Jouts. Reitti ry
Ikaalinen	7795	0-20	Y			K	S	
Kihniö	2455	0-20	Y				S	P-Satak. Leader
Parkano	7947	0-20	Y			K	S	P-Satak. Leader
Viljakkala	1975	0-20	KL				S	Jouts. Reitti ry
Pohjois-Pirkanmaa	17089							
Kuru	2886	0-20	S				2	Poko ry
Ruovesi	5761	0-20	Y				2	Poko ry
Virrat	8442	0-20	Y			K	2	Poko ry
Koillis-Pirkanmaa	15752							
Kuorev.-Mänttä	9896	30-110	S				2	Poko ry
Vilppula	5856	0-20	Y				2	Poko ry
Itä-Pirkanmaa	13095							
Juupajoki	2400	0-20	Y				2	Pomoottori ry
Längelmäki	1797	0-20	S				2	Pomoottori ry

Orivesi	8898	0-20	Y		K	2	Pomoottori ry
SATAKUNTA	16745						
Porin seutu	11342						
Harjavalta	8003	30-110	Y		K	2	Karhunseutu ry
Kullaa	1677	0-20	Y	KS		2	Karhunseutu ry
Nakkila	6111	20-30	Y	KS		2	Karhunseutu ry
Noormarkku	6211	0-20	Y	KS		2	Karhunseutu ry
Pomarkku	2692	0-20	Y	KS		2	P-Satak. Leader
Pori	76220	110-160	K	KK	K	2	
Ulvila	12510	30-110	Y	KS	K	2	Karhunseutu ry
Kaakkois-Satakunta	23625						
Huittinen	9265	0-20	Y		K	S	Jouts. Reitti ry
Kokemäki	8816	0-20	Y		K	S	Karhunseutu ry
Punkalaidun	3770	0-20	Y			S	Jouts. Reitti ry
Vampula	1774	0-20	Y			S	Jouts. Reitti ry
Pohjois-Satakunta	30408						
Honkajoki	2201	0-20	Y			2	P-Satak. Leader
Jämijärvi	2351	0-20	Y			2	P-Satak. Leader
Kankaanpää	13159	0-20	Y		K	2	P-Satak. Leader
Karvia	3059	0-20	Y			2	P-Satak. Leader
Kiikoinen	1347	0-20	Y			2	P-Satak. Leader
Lavia	2419	0-20	Y			2	P-Satak. Leader
Merikarvia	3870	0-20	S			2	P-Satak. Leader
Siikainen	2002	0-20	S			2	P-Satak. Leader

	Asukkaita	31.12. 1999	Asukastiheys	Maas.tyyppi: KL=kaup.läh. K=kaup. Y=ydinmaaseutu S=syrj. maaseutu	KK=kärkikunnat KS=kaupunki-seudut	Kaupungit	Tavoitealueet	Toimintaryhmät
VARSINAIS-SUOMI	17638							
Loimaan seutu	17638							
Alastaro	3122	0-20	Y				S	Loimi-H. Pomo
Mellilä	1290	0-20	Y				S	
Loimaan kaup.	7074	110-160	Y			K	S	Loimi-H. Pomo
Loimaan kunta	6152	0-20	Y				S	Loimi-H. Pomo
Yhteensä:	77120							

LIITE 2.

Maaseudun pienyritykset maakunnittain

(Lähtötiedot: Rantamäki-Lahtinen 2000)

	V-S	Pirkanmaa	Häme	Satakunta
Maaseudun pienyritykset				
määrä/1000 as 1997	12,1	12	10,6	14,7
henkilöstö/1000 as	19,1	18	17	22,4
liikevaihto/1000 as	11356	10282	9358	15771
määrän %-muutos 1990-97	11	6	10	6
henkilöstön %-muutos	-4	-13	-3	-8
liikevaihdon %-muutos	-3	-4	1	13
Alkutuotantoon sid. pienyritykset				
määrä/1000 as 1997	3,1	2,7	2,6	3,6
henkilöstö/1000 as	4,9	3,9	4,2	5,3
liikevaihto/1000 as	2760	1988	2085	3656
määrän %-muutos 1990-97	17	7	9	19
henkilöstön %-muutos	-6	-22	-7	-4
liikevaihdon %-muutos	-9	-19	4	27
Erikoismaatalous				
määrä/1000 as 1997	0,25	0,11	0,14	0,20
henkilöstö/1000 as	0,59	0,26	0,22	0,34
liikevaihto/ asukas	248	95	85	155
määrän %-muutos 1993-97	66	45	70	41
henkilöstön %-muutos	39	47	53	37
liikevaihdon %-muutos	45	20	41	26
Elintarvikkeiden jalostus				

määrä/1000 as 1997	0,23	0,11	0,17	0,15
henkilöstö/1000 as	0,5	0,17	0,41	0,32
liikevaihto/1000 as	348	144	206	188
%-muutos 1993-97	32	12	7	12
henkilöstön %-muutos	22	-18	-7	13
liikevaihdon %-muutos	54	-8	5	-17

Matkailu- ja virkistyspalvelut

määrä/1000 as 1997	0,57	0,56	0,55	0,66
henkilöstö/1000 as	0,9	0,82	0,95	0,88
liikevaihto/1000 as	395	350	393	378
%-muutos 1993-97	44	7	10	14
henkilöstön %-muutos	42	7	20	22
liikevaihdon %-muutos	41	11	13	17

Puutavara ja puutuotteet

määrä/1000 as 1997	0,28	0,42	0,33	0,50
henkilöstö/1000 as	0,38	0,65	0,61	1,03
liikevaihto/1000 as	257	429	403	774
%-muutos 1993-97	21	3	13	13
henkilöstön %-muutos	-7	-7	-11	-13
liikevaihdon %-muutos	51	28	33	40

V-S Pirkanmaa Häme Satakunta

Koneurakointi

määrä/1000 as 1997	0,84	0,93	0,82	1,19
henkilöstö/1000 as	0,88	1,13	1,06	1,27
liikevaihto/1000 as	516	619	669	750
%-muutos 1993-97	70	23	29	49
henkilöstön %-muutos	67	48	37	81

liikevaihdon %-muutos	95	47	78	92
-----------------------	----	----	----	----

Tilan tuotteiden kauppa

määrä/1000 as 1997	0,18	0,12	0,18	0,25
henkilöstö/1000 as	0,31	0,09	0,21	0,28
liikevaihto/1000 as	553	132	241	917
%-muutos 1993-97	19	36	8	20
henkilöstön %-muutos	9	-24	-16	-7
liikevaihdon %-muutos	7	-79	-64	22

Teollista tuotantoa alkutuot.liitt.

määrä/1000 as 1997	1,48	1,53	1,22	1,74
henkilöstö/1000 as	3,32	3,24	2,76	4,02
liikevaihto/1000 as	1822	1555	1308	2124
%-muutos 1993-97	34	8	8	21
henkilöstön %-muutos	21	11	6	25
liikevaihdon %-muutos	55	37	46	55

Rakentaminen

määrä/1000 as 1997	1,6	1,33	1,47	1,72
henkilöstö/1000 as	2,74	2,25	2,61	3,45
liikevaihto/1000 as	1350	1072	1218	1582
%-muutos 1993-97	32	19	18	28
henkilöstön %-muutos	44	31	66	44
liikevaihdon %-muutos	51	27	53	53

Tukku- ja väh.kauppa alkutuot. liitt.

määrä/1000 as 1997	2,05	2,26	1,70	2,80
henkilöstö/1000 as	2,75	3,01	2,42	3,32
liikevaihto/1000 as	3185	3368	2770	4199

%-muutos 1993-97	16	9	0	7
henkilöstön %-muutos	4	-6	-2	-9
liikevaihdon %-muutos	18	6	16	10

Kuljetustoiminta

Määrä/1000 as 1997	1,69	1,73	1,43	2,18
henkilöstö/1000 as	2,81	3,02	2,87	3,45
liikevaihto/1000 asv	1211	1343	1291	1622
%-muutos 1993-97	35	11	5	3
henkilöstön %-muutos	46	46	40	22
liikevaihdon %-muutos	47	41	41	24

Liike-elämän palvelut

määrä/1000 as 1997	0,7	0,84	0,72	0,79
henkilöstö/1000 as	0,89	0,98	0,77	0,82
liikevaihto/1000 as	303	400	283	356
%-muutos 1993-97	69	40	44	39
henkilöstön %-muutos	78	56	44	2
liikevaihdon %-muutos	78	75	75	101

V-S Pirkanmaa Häme Satakunta

Terveystenhoito ja sosiaalipalvelut

määrä/1000 as 1997	0,29	0,36	0,25	0,46
henkilöstö/1000 as	0,14	0,26	0,33	0,54
liikevaihto/1000 as	107	77	109	201
%-muutos 1993-97	162	100	80	122
henkilöstön %-muutos	131	58	95	90
liikevaihdon %-muutos	129	-3	101	115

Muut palvelut

määrä/1000 as 1997	0,44	0,54	0,41	0,60
henkilöstö/1000 as	0,24	0,36	0,23	0,31
liikevaihto/1000 as	60	97	66	92
%-muutos 1993-97	54	13	15	13
henkilöstön %-muutos	33	10	13	17
liikevaihdon %-muutos	25	1	1	11

LIITE 3.

Monipuolistamishankkeita projektialueella

Häme:

Hauhon Reitti – Matkailuyrittäjien yhteistyö 1997-1998>. (Pirkanmaan ja Hämeen ympäristökeskukset)

Herkutellen Hämeessä – Ruokamatkailuhanke 1998-2000 (Hämeen maaseutukeskus).

Lounais-Hämeen maatilamatkailu ESR-hanke 1999-2000 (Hämeen maaseutukeskus).

Luomuperunarengas-projekti 1999-2000 (Hauho, Lammi, Padasjoki, Hämeen TE-keskus, Agropolis Oy).

Luonnontuoteosuuskuntien markkinointiyhteistyö 1997-2000 (Osuuskunta Luontokoppa Häme).

Luonto- ja maaseutumatkailun kehittäminen Evo-Porraskoski akselilla 1996-2000 (Hämeen ammattikorkeakoulu metsätalo).

Makulihaverkosto 1997-2000 (Agropolis Oy).

Matkailuyritysten kehittämishanke 1999-2001 (HAMK).

Paikkatietojen käyttö maaseutuelinkeinojen kehittämisessä 1996-2000 (Agropolis Oy).

Ravusta rahaa 1998-2000 (Hämeen maaseutukeskus).

Tammelan luontokeskuksen ympäristön luontomatkailun edistäminen 1998-2000 (Tammelan kunta).

Tuoreverkko 1997-1999 (Tuore-Tawastia).

Ydin-Hämeen maatilayhteistyö 1999-2000 (Lammi, Hauho, Tuulos, Hämeen maaseudun kehittämisosuuskunta, Keski-Hämeen LEADER II –toimintaryhmä).

Pirkanmaa:

Kokemäenjoen ympäristöressurssien kestävä käyttö 1997 (Satakunnan ympäristöntutkimuskeskus). WFA-alueen luontomatkailuhankkeen koordinointihanke 1999-2000 (Länsi-Suomen ympäristökeskus).

Maaseudulta vesistöön kulkeutuvan hajakuormituksen vähentäminen Kokemäenjoen vesistön valuma-alueella 1999-2002 (MTT, Luonnonvarat).

Maaseudun pienyrittötoiminnan kehittäminen 1998-2001 (Pirkanmaan Maaseudun Kehittämiskeskus ry, PMKV).

Mouhijärven, Nokian ja Vammalan vesistön käytön kehittämishanke – ”Myötävirta” 1999-2000 (Vammalan kaupunki).

Parasta Pirkanmaalta –kampanja 1997-1999 & Parasta Pirkanmaalta /Pirkanmaan Passi 1998-1999 (Pirkanmaan Yrittäjät ry).

Pirkanmaan luontokeskuksen hankesuunnittelu 1998-1999 (Ruoveden kunta).

Pirkanmaan maaseutumatkailukohteiden ja oheispalvelujen myynninedistämishanke 1998-1999 (Pirkanmaan Matkailu ry).

PromisPirkanmaa – Matkailun edistämiskeskukseen (MEK) tietojärjestelmä –projekti 1999-2000 (Pirkanmaan Maaseudun Kehittämiskeskus ry, PMKV).

Tampereen seudun elintarvikeklusteriselvitys 1999 (Tuotekehitys Oy Tamlink).

Satakunta:

Eteläpään virkistys- ja matkailualueen kehittäminen 1999-2001 (Eteläpään matkailu- ja virkistysalue).

Hämeenkaan ja Pohjankkaan luontomatkailun tuotemerkin kehittäminen ja testaus koemarkkinoinnissa 1999 (Pohjois-Satakunnan Kehittämisyhdistys).

Kaakkois-Satakunnan matkailun koordinoitihanke 1999-2001 (Kaakkois-Satakunnan kehityskeskus Oy).

Kokemäenjoen kulttuurikierros – Kokemäenjoki vastavirtaan (Pori, Ulvila, Nakkila, Harjavalta, Kokemäki, Huittinen, Äetsä, Vammala).

Luontotietokeskuksen perustaminen Satakuntaan 1999-2000 (Satakunnan Korkeakoulusäätiö s.r.).

Maisematie Huittinen-Punkalaidun-Urjala 1996-1999 (Punkalaitumen kunta).

Matkailuneuvonnan järjestäminen Kaakkois-Satakunnassa 2000 (SAMK, Kehittämiskeskus O'Sata).

MeriMaaIlma - luonto- ja maaseutumatkailualue (Merikarvia, Siikainen, Honkajoki).

Reima Country - luonto- ja maaseutumatkailualue (Karvia, Ikaalinen, Jämijärvi, Kankaanpää).

Satakunnan erä- ja luontomatkailukeskus (Kullaa, Noormarkku, Pomarkku, Pori)

Satakunnan Maalle (Satakunnan maaseutumatkailuyrittäjät).

Satakunnan matkailukalastusprojekti 1997-1999> (Satakunnan maaseutukeskus ry/
kalatalouskeskus).

Satakunnan parhaat elintarvikkeet –hanke 1999-2000 (SAMK O’Sata).

Taikayön tienoo – Kokemäenjoelta Hämeen Härkätielle –matkailuprojekti (Kaakkois-
Satakunnan kehityskeskus Oy, SAMK/ Kehittämis- ja palvelukeskus O’Sata).

TERRA/ SDTP Kestävä kehitys suunnittelun keinoin 1999 (Satakuntaliitto).

WFA-alueen elintarvikeyhteistyöhanke 1998-2001 (Foodwest Oy).

WFA-luontomatkailuhanke 1999-2000 (Etelä-Pohjanmaan liitto).

Ympärivuotinen joki- ja maratonmelontakeskus 1998-1999 (Euran kunta).

Loimaan seutukunta:

Loimaan seutukunnan matkailualue Vihreä Kolmio.

Maatilojen yhteistoimintahanke 1998-2001 (Agropolis Oy, MTK –Varsinais-Suomi, Farma
Maaseutukeskus, Työteho-seura, Loimaan Seutukunnan Kehittämiskeskus, Loimaan Ammatti-
instituutti)

LIITE 4.

lisätietoja internetissä

Agenda21 hankkeet:

www.kuntaliitto.fi/agenda/agendat.html

Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA

www.eva.fi/julkaisut/raportit

Elintarviketietoalan hanketietokanta

www.agronet.fi/elintarviketalous/hankekanta.html

EU:n rakennerahasto-ohjelmien (EMOTR, ESR, EAKR) seurantarekisteri FIMOS

https://fimos.atbusiness.com/FIMOS-tietopalvelu_pub.html

Euroopan Sosiaalirahaston (ESR) projektit

<http://wwwmol.tietotyö.fi/esrprojekti/>

Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki

www.sjoki.uta.fi/hymakes/

Hämeen maaseutukeskuksen hankkeet

www.agronet.fi/hmsk/hankkeet.html

Kaakkois-Satakunnan kehittämiskeskus

www.kaakkois-satakunta.net

Karhuseutu ry, Pomo-ryhmä

www.karhuseutu.fi

KTM toimiala infomedia

<http://intra.seamk.fi/ktm/fin>

Kylätoiminta (Satakunta)

www.satakunta.fi/satakuntaliitto/kylatoim.html

Kylätoimintarekisteri

<http://kylatoiminta.pkky.fi/pomo/>

LEADER+ ja POMO+ hankkeet:

www.mmm.fi/maaseudun_kehittaminen/alueelliset_kehittamisohjelmat/yhteisoaloitteet/leader

5b-hankkeet Pirkanmaalla

www.pirkanmaa.fi/pirkmaa/5bhank.htm

LEADER –hanketietokanta

<http://leader.kauhajoki.fi/suomi/hanketieto.htm>

Loimaan seutukunnan kehittämiskeskus

www.loimaanseutu.fi

Loimaan seutukunnan matkailualue

www.loimaanseutu.fi/vihreakolmio/

Lounais-Hämeen Yrityskeskus Oy

www.forssa.com/lhyrityskeskus/projekti.htm

Luonnontuotealan teemaryhmä

www.mmm.fi/luonnontuote/luonnontuoteala.htm

Luonnonvara-alan yrityshanke

www.luontoyrittaja.net

Länsi-Suomen Allianssi

www.wfa.fi

Maakuntaliittojen sivut

www.reg.fi

Maakuntien Parhaat

www.agronet.fi/cgi-bin/mkl/

Maalle - Satakunnan maaseutumatkailuyrittäjät

www.satakunnanmaalle.net

Maaseudunyrityksien edistämiskeskus MAEK

www.uusyrittajakeskus.fi/MAEK/

Maaseutukeskukset

www.maaseutukeskus.fi

Maaseutumatkailun teemaryhmä

www.mmm.fi/maasmatk/teemaryh.htm

MELA:n tilastot

www.hci.fi/mela/tilastot

MTK:n kotisivut

www.mtk.fi

Pirkanmaan Maaseudun Kehittämiskeskus ry

www.pmkv.sci.fi/

Pirkanmaan Maaseutokeskus

www.pirk.sci.fi/

Pomo-hankkeet

www.sordino.fi/kyla/hankkeet.nsf

Puutarha-alan kehittämishankkeet

www.puutarhaliitto.fi/hanke.htm

Pyhäjärvi-instituutti

www.pyhajarvi-instituutti.fi/

Satafood

<http://satafood.net/>

Sisäasiainministeriö

www.intermin.fi/alue

Suomen Kuntaliitto

www.kuntaliitto.fi

Suomen maatiiteellinen seura

www.helsinki.fi/ml/maant/geofi

Tampereen kaupungin elinkeinotoimiston hankkeet ja projektit

www.tampere.fi/elke/elto/hankkeet.htm

Tiedot osuuskuntatoiminnasta:

www.pellervo.fi/wuokko/okunnat/index.htm

Tilastokeskuksen tietopalvelu

<http://statfin.stat.fi/statweb>

Tilastokeskukset, WebStat –verkkotilastot

<http://seitti.funet.fi:5000>

Tilastokeskus

www.tilastokeskus.fi

Yhdistystoiminta

www.prh.fi/yh/yhdnetti.html

Valtioneuvoston hankerekisteri

www.hare.vn.fi

